

V L A D I M I R   G A J Š E K

ESEJSKO PETEROKNIŽJE 1

LASER

VMESNIKI IN MIŠKE ALI O ESEJISTIKI

Madison Peick

© Vladimír Gajšek, 1994, vse pravice pridržane.

© Intelyway, 2010, vse pravice pridržane.

V L A D I M I R   G A J Š E K

ESEJSKO PETEROKNIŽJE 1

LASER

VMESNIKI IN MIŠKE ALI O ESEJISTIKI

"Zberite se, da vam naznanim vašo usodo v dnevih prihodnjih!" (Genesis, 49, 1)

V esejih je lahko gotovost dvomna, kolikor je literarizirana. Lahko pa da esej govori iz dvomnosti tako, da potrjuje čez resnico svojega časa tudi esejistovo osebo in njegove osebne poglede, predstave, izkušnje, misli skozi ali celo čez javnost. A ravno v negotovi gotovosti je paradoks esejistovega ironično pikrega, kdaj poučno presodnega, nesramežljivo oporečnega in sporočilnega, posplošeno kritičnega, nazorno premišljujočega pisanja. Do kod seže um v umevanju, katera je moja koda za dostop? Ob enem prostoru se razpre drugi virtualno, iz tedna v teden je vse razumljivejše, ampak brez mojih kosti in ustnic, brez mojih solz, moje krvi, brez moje spevnosti, tudi če se še tako trudijo, da bi zaigrali resničnost besed – kajti vem, da lažejo, še zlasti potem, ko so itak izgubili oči in usta, nos in ušesa, spremenjeni v čudne podobe izvenzemeljskih bitij. Gonili so me, gonili so nas, pa so se prenarejali v resnobi, kakor da delajo po predpisih, vse po spisku, vse po zakonu, saj gre v rok službe. Ampak analogno sem in esejistično v zaporedju znakov, s katerim izražam sebilastno istovetnost in izkažem to svojo istovetnost, da prav s tem dobim pravico dostopa do računalnika ali omrežja? Je kaj usodnega v tem, da sem uporabnik z ustreznim geslom – tako kot večina izmed nas...? Špica, rečem, dokler je namreč veljalo, da se ni poznala virtualna stvarnost kot omogočanje razvidnih simulakrov, se je kibernetizacija pisav dozdevala skoraj onstran vidnih in spoznavnih možnosti, ko pa se je uresničila težnja preoblikovanja kot možnost novih oblikovanj, pa se je brž uredilo, da so se teoretski diskurzi preobrnilo tudi izza (neo)/psiho/analize v urejanje besedil drugače, prav tako pa se je slikovno gradivo spoprijelo z vso dotedanjo zgodovinsko “avantgardo”. Eno samo življenje imam, ni mi odveč, resnica je še mogoča, čeprav komaj kje na robu, preden bi padel in omahnil, saj so pripravljali tak padec, ampak jim ni uspelo. Kaj se je potem zalezlo gnidavega v gube starcev? Odkar obstaja skratka nekakšna *tehnoumetnost*, namreč v smislu tehnizacije virtualnih umov, so se izrazna umetniška sredstva z ubesedovanji vred pokazala za relevantna, celo več, nova tehnologija je postala, kot sodim, pravzaprav del mojega in tvojega vsakdanjega življenja. Gotovo se je spremenila s takim tehniziranjem v računalniškem ali kibernetiskem smislu povrhu kategorija časa, ko so se presegajoče frekvence nalagale druga čez drugo kakor v novi transcendenci. Ampak pri tem ne mislim zgolj na fascinacijo ob tehničnih in tehnoloških dosežkih, ki so po fazah zastarljivi kot blago, tudi kot hardversko ali

softversko blago, ampak na lasten položaj razumništva. Jasnovidci in jasnovidke so se zavzeli za nekakšno paranormalizacijo prostorov, ki se globalizirajo, kot da je v spektru novih svetlob mogoče uzreti umetnost ali sploh umetne rešitve za naravne deje. Še se ne morem žrtvovati samo za stvar – ta stvar namreč v virtualnosti ni več le realni predmet, ki bi obstajal dejansko, čutno-doživljajsko kakorkoli vnaprej samoumevno ali dokazno, marveč je v svoji telesni razsežnosti potisnjena na področje (jungovsko) izvenzavestnega, je stvar v novoprostorskih ali virtualnih razsežnosti ali v obliki estetske kodifikacije znotraj med sabo prepletenih, tako rekoč spletnih dogodkov, omrežnih programov ter projektov. Estetski obči pojmi kot kategorije potemtakem v novem delu postvarjene materialnosti lahko tudi zavajajo, postanejo lahko sam odnos do vidnega in videnega sveta ter do doživeto postvarjenega, a tematiziranega življenja – T. W. Adorno, W. Benjamin in J. Baudrillard so primeroma že pokazali, da se verjetno niti Heidegger ni motil, ko se je znašel na *lesnih poteh*, ali ko je bil mislec *Biti in časa* na obpotju mimo, toda sredi samega življenja z umetniki, torej ne pri heglovskem koncu umetnosti, ampak prav v samem *Izvoru umetniškega dela*. Kolikor je dvom dopusten nedvomno bolj kot duhoviti metodični dvom, namreč kot neogibna sestavina sleherne kritične zamiselnosti, saj se razlikuje od radikalnega dvoma in ne vodi v absolutni dvom ali skrajni skepticizem – že Descartesova metodična skepsa je bila usmerjena zoper dogmatizem in proti neizkustveni znanstvenosti –, je pot, ko se zazre esejist vase proti sebi, skozse, predse in za sabo, čezse, nase, iz sebe eksistencialno. In tukaj začne razpravljati... o tem in onem.

Lepoznanstvo se ukvarja in se seznanja z vsako bodočo kibernetsko umetnostjo, torej gotovo tudi z elektronskimi *multimedijalnimi* projekti. Alegorične razlage dosedanjih estetskih ideologij so usmerjene v komunikacijo, vendar ne kot “anagogé”, torej kot vzpon ali “povzdiga” iz sebnosti do najvišjega bitja, marveč kvečjemu dohodno intervalno – tako *se* pojmuje tokrat celo *sámo* življenje. Duša, ki se lahko substancializira v novem tisočletju, mora biti razvita kot “skenirana”, torej ne več v temnici meščanske ali vaške postelje, ampak v luminizmih monitorjev. O računalniški umetnosti bo mogoče govoriti, ko se bo tridimenzionalnost lahko postvarila s senzorji, ko bodo animacije, grafike, pisave, kibernetične interaktivnosti postale le del vsakdanjika, vse pa v obratu, ko so se vsakršni dvomi razlezli čez dom, domovino in

svet, čez “vse” obstoječe in pod “nič”. Odtod lažni kozmpolitizem z domačijskim nadihom in evgeničnimi nasmehi. Duša, razumljena platonsko v umnem, srčnem in strastnem, se je naposled tudi pokristjanila, je krščanska duša kot nosilec življenja z Bogom in v Bogu. “Amor Dei intellectualis”, rečeno s Spinozino *Etiko*, je problematizirala prej idejo urejene človekove duše kot idejo Boga. Luminizem ni več “luciferski”, ampak je del krščanskega slovenskega, evropskega in svetovnega življenja. Le tako morem doumeti umetnost Zahoda, ki se ni heideggerizirala, ampak je ostala avtonomna šele po vseh modernizmih, vendar te modernizme lahko docela in po svoje ter docela po svoje pre/ob/likuje. Komunikacija je potemtakem že razvidna kot novomedijska, je zavarovana z estetskimi in ontološkimi postavkami ter s poetikami, ki se vračajo k svojemu lastnemu izvoru. Eno so kulturniki v javnosti, drugo sem umetnik v svoji sobi pred računalniškim zaslonom, ko pišem ali oblikujem računalniško grafiko ter občutevam izzive umetnosti – tudi za ceno strašne osame, izključenosti, saj tehnumetniških posegov pravzaprav niti mladi nočejo razumeti, a predvidevam, da se bo tudi to kdaj začelo pri nas uveljavljati širše, od virtualne knjižnice do elektronske galerije... Šolsko sem se privadil računalniškemu pisanju, celo risanju; pišem spomin s seje do seje, med posameznimi sejami pa se lahko nekako ustavljam, ko pišem z nastavki, z urejevalnikom besedila, kot pravzaprav z vektorsko pisavo in v operacijskem sistemu – kot truetype ali postscript..., rišem pa ne na risalni plasti ekranskega lista kakšnih preglednic, grafikonov in delovnikov, marveč uporabljam risalnike in risalne dostopne programe, kolikor ne rišem tudi preprosto s črkami (topografsko) in znaki (tipografsko). V resnem in poštenem vsakdanjem delu in sporočilnosti povezav kot v ustvarjalnosti se najdevam: najdem se v jeziku. Lahko da inštitucijo teh branj doživljam že čezmerno, za presežno, nekako samodejno računalniško v privzetih prehodih, ko konfiguriram protokole nadzorno ali usmerjevalno – s privzetimi smermi tabelarno, torej skrbniško pojmovno, saj si morajo pojmi natanko ustrezati, se med seboj vseskozi ujemati – podobno kot pri I. Kantu in v njegovi *Kritiki čistega uma*, le za primer. Analiza “kaj-če...” se mi zdi uspešna, ko živim v opazovanju učinkov iz dneva v dan, čeprav ne vem, ali bo imelo kaj haska.

A v naravi ustvarjalnosti je, da s pridom delujem, ne da bi gledal posebej na kakšno vnaprejšnjo korist. Nova tehnologija me že usmerja k potem, ki sicer še niso

uhojene, a se kažejo pravzaprav kot nemogoči pogled, kot nekakšen “kiborgični” trenutek v utripu očesa, medtem ko se pogled ne le na literaturo že povečuje. Stvarnost lahko tudi virtualno “zoomam”, si jo ogledujem projektno, ko presnamem ekransko sliko: je tukaj mogoča kakorkoli fraktalizacija?

Dosledno in krščansko verjamem v človeško uspešnost, ki ni zmerom vezana le na klišeje in standardizirane modelčke po različicah mode, verjamem v ustrezno stično - evropsko in svetovno - izobrazbeno stopnjo in veselje do poštenega dela. Saj v imploziji smislov ne more življenje postati le zaporedje kratkih stikov, zato tudi na fiktivnem in komunikativnem področju eseja še vedno dopuščam izhod k spodbudnemu integralnemu ustvarjanju, izhod k igri in k literarni fraktalnosti. Literarna fraktalnost mi pomeni prirejeno Mandelbrotovo množico, po kateri esejska informacija prehaja v dinamično mišljenje. Znotraj literature obstaja ubesedena holografija. V eseju se lahko zmerom pogovarjam, torej sem nenehljivo v komunikacijskem sistemu, pri čemer je ustvarjalna domišljija daljinska, skozi njo pa snujem besedovanje esejistike.

Odkar vem zase, sem skozi jezik. Kakšen bo jezik četrtega rodu, kakšni bodo visokoprogramski - računalniški - jeziki? Nekaterim se zdi odveč, da se zavzemam za zbirke *podatkov*, kakor da že vse - in bolje - vedo, potem pa ugotovim, da niti dokumentov “post-script” ne obvladajo in da so na začetku. In kakšen je jezik za označevanje nadbesedila?

Geostacionirani sateliti že omogočajo satelitsko komunikacijo človeštva, torej tudi satelitska omrežja. Bilo je tako, da so o jeziku gobezdali vojaški ukazovalni primitivci in docela jezikovno neizobraženi tipi, ki so menili, da je lahko slovenščina celo enakopravna v jugovojski z jeziki plemenskih nadebudnežev v uniformah krvavega terorja in balkanskih ter bizantinističnih navad. Kaj mi je že neki pomagalo, da sem poznal grško in latinsko slovnico, ko sem v primerjavi z realkarji, učiteljiščniki in vajenci že zaradi klasične gimnazije občuteval, kako uspevajo ravno pripadniki nekakšnega nesramnega in zapitega proletariata, krdela ne le mariborsko “malih ljudi”, sloja, povezanega s tako imenovanim godljajočim borčevstvom, sami uspešneži vsepovsod, meni pa je znanje generalne gramatike pomagalo toliko kot nič! kaj mi je

pomagalo, da so moje besede ustrezale logični misli? in da sem samostalnike, pridevnike, števnike, zaimke in glagole kot pregibne besede umel členiti prav tako kot nepregibne besedne vrste, torej prislov, predlog, veznik, medmet in členek...?

Analiza pretoka podatkov mi je bila bliže od bivše zakreditiranosti. Pri nas je zatemnitev na začetku, kakor da nenehljivo traja bratomorna vojna, groza prireditve z nasmehljanimi poljubčki, trepetljava svetloba pred zavesami, s skrinjo drugačne zaveze, ker je bila ustrelitev izza vojaških škornjev in s ponižljivo hlapčevsko farso samoljubja. Pri nas, torej v republiki, torej v javni publiki, sploh alegorično in z grotesko povsakdanjih izzivačev, s parodijo prdljivih damic, z okolico naravoslovcev, ki jih vsak najbolj zaničuje upravičeno, povsem upravičeno. Kaj naj torej izvolimo? Mar res samo jecljanje in kakšno brundanje? z brundalicami, da igrajo na glavnik? Luči utripajo, vsi so bili deležni pomožne šole in poboljševalnice... udeleženci vzgoje in izobraževanja po programu. S trhlimi industrijskimi pomočnicami in pomočniki, s pornografskimi zvezki, ne da bi kdorkoli poklical smrkavca pred tablo. Koliko storilnosti, koliko uslug! Kakšne roke, kakšen tepež, kri – kako sovražim te lopove, ki se spodaj lahko naslanjajo z vagabundsko muziko, mahajo z noži, dojijo hašiš in marihuano, kaj pa utrujenost od horsa, kaj? Vsi so zafunkcionirali, porukeljni.

Je slika, ki se odseva v ogledalih, slika dogajanja v drami, podoba bajke, posnemljivo oponašanje luči sredi sobe, zgoraj: čakanje starcev, da ne umro, ker živijo. In stenica, vélika kanclijska stenica, ki je zlezla nekega jutra spod postelje in ji je bilo ime Georg Samsa? Ni bilo rečeno kakor čričkasto, mrčesno, žužnjajoče? V slovnicih pravilih sem včasih nahajal vedenjska pravila. Besedne figure so transpozitivne, to sem že dojel. Pet pregibnih in pet nepregibnih besednih vrst, rečem. Kar slišim, že poskušam in moram dojeti, da razumem mnogovrstne različice povedanega, saj se tudi sam zalotim, kako bi lahko en sam stavek obračal v različicah. Jezikovnih pravil ne morem poljubno z besednimi figurami zamenjati, lahko pa jih postavljam in predpostavljam. So pomembne besede, ki jih izražam jezikovno strastno, so tudi takšne s slabšalnim pomenom v naravnem redu, ko ne spreminjam nikakršne logike. In ker govorim in pišem v slovenščini, je prenosnost jezikovnih predmetov in dogodkov toliko

očitnejša. S pogledom vidim in zajamem predmet, s sluhom sprejemam uprostorjeno dogajanje.

Šalo na stran, ko se starcem razlezejo obrazi od tihega privoščljivega zadovoljstva, medtem ko njihove žene ravnateljajo v osnovnih šolah. Odrtgajo si lasulje z glav, poberejo si umetne oči iz jamic, potrgajo si umetna ušesa, odvijajo si najprej noge, da obsedijo breznogi na kavčih, drugi na pručkah, tretji na cizah, četrti koderkoli ali kar na tleh, si odtrgajo umetno roko..., zobala posadijo v mrzlo vodo v plastične kozarce navajeno in z eno roko, potem pa zaspijo, nad njimi so skrbnice in skrbniki z znanimi uradnimi cilji oblasti. Kakšna scena, kakšen kaos, teorija kaosa v petek, ko je slab začetek! Že sredi 60ih let 20. stoletja se je pojavila szélenyijsko določena skupnost ali slojevitost – obrobni intelektualcev, ki so bili dovolj državljansko neposlušni, da so poslušali sebe. V svinčenih 70ih letih istega stoletja že prevladuje marginalnost razumništva večinsko, ko se katastrofalne elite poistovetijo z udbomafijo. Slovenstvo, ki pripada v tem času totalni in totalitarni balkanoidnosti, se obnaša ostarelo v svojih intelektualcih. Kar je protislovenskega, se zdi v tej dobi dovolj priročno, a le na ročicah strojev in vzvodno. Z vzdihljajčki tovarišic in s sprijeno umazanijo povzpetništva. Tako rekoč se je začela revizija umne pohabljenosti: kompartija zahteva strogo obredno pripadnost in eno sólo srečo.

Etika dostojnosti in resnice po sebi bi lahko zadostovala za preživetje. Golo Mann mi je poslal knjige svojega očeta, zaboje, no, pravzaprav veliko kartonsko škatlo..., češ, nenavadno, da kdo v Jugoslaviji sploh bere *Čarobno goro* ali *Doktorja Fausta*... Leszek Kolakowski, ki je pisaril o zgodovinski odgovornosti posamičnikov, je moral tudi čakati v vrsti, da je prejel v postkomunajzarski poljski naciji vsaj juhico in kos kruha, priletni mož. In vendar je skušnjave našega časa doživljal potlej še Adam Michnik v nadčasovnih prepoznavah in razločkih, včasih kar že brechtovsko, sicer pa dvomno kot kakšen norček, ki noče biti svečenik nihilizma, čeprav si prav dvorni norci delijo s klerom tudi poraz in upanje, od varšavskega geta do ausschwitzovskih groznic uničevanj, od Solidarnosti do svetega očeta Janeza Pavla II. Politična spuhtela in po plesni zatohlo udarjajoča elitnost sicer sprejema v svinčenih časih slovenske intelektualce, a ti so anticipirani samo v jugoslovanskih "ozirih", pa še to docela skozi

brezobzirne pogoje in v zasmehu, da pač alpsko jodlanje diši po švabskih krubah in izginulih bim-bam klovnih... Czeslaw Milosz je že vedel, tudi Václav Havel je moral vedeti, ko se je skrival za nagrobniki – in ga k sreči niso odkrili... Vsi so se radi igrali, če ne drugega, pa vsaj umetnost.

Kakor da bi pozabili govoriti?

Elita hodi na obiske... Kdo h komu, kdo popije s kom kavico in kdo pijucka aperitivčke, kdo se naliva z žganjem, kdo s pravo kavico?

Širilo se je do salonov, do moških neobritih brad, tudi do ženskega bistva, ko se je govorilo, da so že oplojene... V govorici je toliko življenja! V govoricah je opravljanje, je na poti h govorici. Tudi M. Heidegger je bil *Na poti do govorice*... Kaj je pesnikova beseda proti logikovi? Kaj so južne razplajhane govorice proti trdi severni govorici in sikanju skozi zobe? Kako naj upovedovanje sploh še stopi v govor, če govori pravzaprav vsak zase in noče curljati besed iz skupnega izvira, ki bi pritekale v čas? Saj se mišljenje trudi le nekaj povedati, to že, tudi mislim, da bom zmogel povedati, ne da bi mi kdo uradno vzel besedo in mi preprečil javno govoriti: kajti doma že lahko med štirimi stenami besedičim, kolikor me je volja, zunaj pa...

Je bistvo govorice v sami izkušnji, da bi zajamčeno mogel kaj povedati? In potem, če pomislim, pojem in besedujem zaenkrat v slovenščini, ko sta govor in pisava omikani prvini mojega in skupnega ali narodnega umevanja, ko se zapisujem govorno v pisavo, z branjem pa se prenesem znova v govor. V tem je pripadnost slovanstvu, slovenstvu in zahod(jašk)emu govorjenju in pisanju. Saj dodobra poznam razmerje glasov do črk ali do glasovne zaznamovanosti, v pisanju nosim to tradicijo čez štiri stoletja in pol, da ohranjam samopodobo sebstva in slovenstva, tudi v izvenzavestnem, medtem ko vem, kako se je govor spremenil že od povojnega časa v 20ih letih, torej od leta 1945 do 1965 in naprej: zdaj spet kakor da pod vplivom angleščine že govorimo kaj novega, čeprav v to ne verjamem, ker se naključja pretakajo kvečjemu v nova naključja, novo pravorečje in pravopisje pa ostaja trdnó zasidrano kot zakon v zgodovinski zavesti. Vsaj to lahko rečem, da umetniški jezik ni stranska pot, ampak je večidel veliko ljudem, ki niso pesniško navdihnjeni, nedostopen. In prav tukaj pomislim, kako me je na samem začetku pismenosti, torej tudi na začetku govorice in

branja – oblikovalo Sveto pismo, kako sem sprejemal celo svetopisemski imena, od Adama in Eve naprej in seveda, kako sem se v razmislekih in celo v molitvi zatekel v stavek, ki pravi: »Jaz sem, ki sem.« Na začetku niti nisem bral kaj dosti razlag bibličnih tekstov, vedel pa sem, da obstajajo babilicisti, ki se ukvarjajo, zlasti primeroma Judje, z vsako besedico, celo z vsakim zlogom svoje Tore ali Stare zaveze... Posebej sladak pa je bil evangelijski z Jezusovimi prilikami in zgledi: pravi eksempli, rečem nekako bolj učeno, in kako bi hodil, Gospod, za teboj, ko sem bil še otroško tako šibak in jecljajoč, vendar sem s srcem že razumel pomen razodetja, seveda le s srcem, ne po pameti. Branje vulgáte pa me je popeljalo in zapeljalo šele v nekakšno pravilno presojanje, v razumevanje govora, da beseda resnično velja in izpričuje Božje pričevanje. Pišem in pisal sem v gajici, no, bi se pošalil, v gajškici, ko sem sprejel zapisljive glasove s črkami, ko nekatere črke zaznamujejo več glasov, primeroma samoglasniki, medtem ko lahko dve črki, kot sta *lj* in *nj* izražata le en sam glas (drugače torej kot v azbuki ali cirilicno)... Po besedi, ne po črki – sem zaznal pravi pomen iz/po/vednega. In si rečem, da je osrednji govor pomemben, čeprav sem na začetku govoril le narečno. In besedišče knjižnega jezika, kam bi z njim, če ga ne bi mogel ne umel razlagati z jezikom in *v* jeziku?! Torej sem preskušal govorico skozi čas in v času lastnega doraščanja in odraščanja, ko imam vedno na voljo dovolj besed, da sem tudi pod kulturno narečnimi vplivi in da sem v knjižnem govoru dovolj uglajeno jasen, skratka v zbornem jeziku sem omikan. Včasih pa se zdi narejena jezikovna neprisiljenost, ko berem naše približke in ignorante, tako strašno prisiljena, da se kar proč obrnem in ne poslušam, saj so zavajajoči glasovi lahkotni in plavajo na umazanem površju umazane poplitvelosti in moralne kilavosti. Živost jezika je bistvena in ni nikoli neprimerna. K sreči si nekateri še prizadevamo za količkaj dognano zborni izreko.

Ampak slušno zajamem vsakršno, tudi oddaljeno dogajanje, ko si prislonim še roko na uho, torej več predmetov med sabo v dogajanju slišim, medtem ko vidim le posamične predmete v njihovi prostorski celoti. Brez prisluhov, brez prividov, pa tako prešinjeno – kot da bi me oblil čudež, zaneseno čudežno ozdravljenje, neizgovorljivo, a hvaležno v molitvi. Ko govorim, sem v govorici in z njo, to pomeni, da se ne zgovarjam na govor govorice kot vsakdanje, ampak sem se naučil govoriti urejeno, torej tako, da se izognem popreprostenemu besedaveljstvu. Kar mi je včasih docela nerazumljivo, ni

ljudska govorica, ko me oblaja pretepaško delikventni in podlo mladostni sosed, ki komaj da zna govoriti in zato rajši pretepa, saj se takim preklinjavcem in hudičevim psovačem izognem – če mu rečeš besedo, bo tepel, če mu ne rečeš nič, bo spet udaril, le da se dovolj približa, pol pesjan in pol krulincavi prasec, podoben tudi uradno zgovorcanim in zguncanim (osnovno)šolskim oddelčnim tovarišicam in tovarišem, razredništvu, zlasti pa seveda neuslišnim tovarišicam šolskim svetovalnim delavkam, šolskim socialnim delavkam, šolskim psihološkim lažnivkam, ki delujejo z govorico sumničenj in policijsko kuzlastega ovohavanja, le da je skladno s privajeno govorico prej komunistične logoreje in gobezdanja, posebej na sestankovanjih... Kadar takim govorim jasno in s pravo besedo, so daleč od govorjenega, saj govorijo že karseda spretno lažnivo in dosledno zvijačno uradnovalno, nastavljajo besedne zanke in pasti že otrokom, kaj šele staršem, in nič jih ni sram: so že tolikanj brezvestne šolsko pisarniške osebe, da se usmerjajo v proizvodnjo poniževanj in rafiniranih žalitev - oziroma v večno pripombarstvo. In kako šele vlizljive so narejene besedice nekaterih staršev, le da dobijo otroci boljšo oceno in so privilegirani, medtem ko govori vsa šolska oblast o sposobnih kvečjemu podcenjevalno in pod vsako kritiko.

Govorilo se je, češ tisto šolsko govorjenje ali govoričenje je itak brez vsake teže, a je prav zato toliko bolj nevarno, kajti tiste osebe so se naučile govoriti brez izkušnje in kakor da so izgubile vsakršno še slovensko razumljivo govorico: ne učijo, ampak izvajajo program v sistemu vzgoje in izobraževanja, kot se reče... - in imajo razredno oblast, skupaj s socialnim delom, s policijo, z zavodi... Ko jim človek jasno po izkušnji pove, pa govorica niti ne seže do njih, saj so brezvestni in brezsrčni in celo v trpljenju in muki sočloveka uživajo, mrzlo uživajo – in tako lastni proti lastnim. Če le morejo, te uradne ali – šolsko – službene moči oplazijo z jezikom, kogar le morejo, ga orašpljajo, pa še imenitno se jim zdi – le da jih potem, ko je konec šole, nihče več ne pogleda in jih nihče več ne ogovori, one osebe pa si najdejo spet z govoričenjem po obrazcih nove žrtve...

O čemer se šepeta, je potrebno pozneje spregovoriti na ves glas. Zato tudi neslišna zgodovina ne molči, zato je tudi predmet življenja človeško videno. Zdaj sem

slovnično še zmerom v transcendenci jezika, ki je dandanes skupna materinščina. Otto Jespersen je govoril nekoč sicer o jezikih, ki se med sabo prekrivajo tako, da se skalijo. Zdi se mi, da govorim slovensko že od srednjega veka naprej, že naprej od Brižinskih spomenikov. Ampak tiste logike ne morem več ponoviti, tudi zapisanega ne smem ponavljati: svojo jezikovno prehodnost in življenje v besedi izražam kolikor le mogoče v odnosu z dejanskostjo in resničnostjo učlovečenega sporočila.

Kaj naj napišem potlej o eseju, o eksperimentalistiki, izhajajoči iz kritike duha samega, iz kritike kulture in naravoslovja in družbenih ved, iz izpiskov lastnega sebstva in umetnosti..., ko v vsem tem nastopam dnevniško in skozičasno ubeseden tudi sam? Esejist nisem ne pesnik ne prozaist posebej in ne oboje skupaj, ampak se spomnim, kako sem že šestnajstletnik tako rekoč pravičniško polemiziral v študentskem listu Katedra z večino mariborskih pravovernih intelektualcev, in znano je, da ima sleherni pubertetnik do soljudi in pojavov itak znan mladostno kritični odnos - nisem bil hejvimetalec in ne hipi, čeprav sem se zavzel za beatništvo in sem potem dobil s strani ljudske milice svoj "beat", torej tepež. Še v deški esejistiki pa sem iskal odgovor na tista večna vprašanja, ki so velika, kolikor so ustvarjalna v vsakodnevnem pomenu. Jaz je bil odrinjen nekako od mene, to pa bolj zaradi iskrene nesebičnosti in ljubezni do sočloveka, čeprav se je zdelo včasih kar naivno dobrodušno v odprtosti, kar premišljam in počnem po svoji čisti duši. A naposled se je le splačalo, splačalo se je sleherni, najsi še tako veliko, pa vendar odločno in odločilno tveganje. Gledal sem nase med drugimi tako, da sem ogromno bral, kajpak tudi v nemščini, latinščini, francoščini, srbščini in hrvaščini pa bosanščini, nekaj tudi redkeje v angleščini. In otresli so se neslanih, sploh niso poznali nobene šale. Nekaj z Antonom Ocvirkom, ki je srepel ko čukec na invalidskem koleslju, nekaj z Dušanom Pirjevec, s katerim sva kdaj opredeljevala tudi pomanjkljivosti slovenske filozofske misli in tradicije, s husserljanstvom, hegllovstvom, s heideggrovstvom ali zunaj marksizmov. Mišljenje, ki je ustrezno odgovarjalo resnici, je resnico tudi odstiralo. Med Ivanom Mrakom in Josipom Vidmarjem pa so bili vsaj Bojan Štih, Filip Kumbatovič, Anton Slodnjak, še Bratko Kreft..., zdelo se mi je, da vzvišeno obvladajo besedo, kajpak vsak po svoje. Med lestenci v dvoranah in

meščanskih sobah so copatili naokoli, so mehko sedali na fotelje in odločali ob bidermajerskih mizicah. Med velikimi vrati in brati..., hojla, kako so nam cefrali živce z bleferstvom! Še samim sebi niso verjeli.

V tem odnosu se je že ostrilo hkrati moje esejistično pero tako, da sem gledal stvari, za katere je šlo, široko, kar so mi očitali kot humanistično izobrazbo že takrat. Le da se nisem strinjal, podobno kot dvanajstletnik Prežih ob goljufovem očetu, ki se je vedno zmazal z namazanim izgovorom, kadar sem naletel na preočitne siceršnje ideološke nesmisle. A kaj bi tisto, ravno v deških letih imaš priložnost, da se izostriš - atiško ali špartansko, kultivirano obzirno ali neizprosno bojevito. Drugače pa je šlo, saj sem gotal Montaigna in Herberta Grūna z istim užitkom, ko je šlo za *Pisma iz stolpa*. In oba sta se nekako umaknila namreč v stolp, čeprav časovno in jezikovno oddaljena esejista. Morda pa sem pomišljal na nekatere stare filozofe, na predsokratske mislece, podobno kot sem spoznal Ralpa Valda Emersona, personaliste in Baudelaira... Iz vsega prebranega, tudi iz francoskega simbolizma in klasike, kolikor deloma iz avstrijske in nemške literature, sem črpal najboljše duhovne snovi za preživetje znotraj tolikokrat provincialnih nesramnosti. Res je, nisem se mogel strinjati z očitnimi neslanostmi in z vsakršno vzvišenostjo, ki je bila le zvesta ključarsko ključavničarski diktaturi onga diktatorja nekje v belem gradu ali v Beogradu.

“Polemiziral” sem z Brunom Hartmanom, bivšim ravnateljem mariborske Študijske knjižnice, potem Univerzitetne knjižnice v Mariboru, nekaj okrog zanikanja slovenstva v imenu družbenih višjih ciljev ali koristi nacionalitete. “Polemiziral” sem dokaj ostro s pesniškim prijateljem, ne da bi mu vzkliknil, Srečno, tovariš letalec! iz zelene ječe, iz mariborske ekologije, sem pa zanj uporabljal po prosti volji kar precej metafor iz meni ljube *Hvalnice norosti* (*Laudatio stultitiae*, brano v latinščini!) humanista in utemeljitelja teološkega racionalizma, tekstovnega kritika in gramatika Erazma Rotterdamskega. Ni mi šlo v glavo, kako da so bili zamolčani meni tako ljubi pesniki, kot so bili španski profesor Miguel de Unamuno, Antonio in Miguel Machado, Juan Ramon Jiménez, Pedro Salinas, Jorge Guillén, Damaso Alonso,

Vicente Aleixandre, Luis Cernuda, Rafael Alberti, Blas de Otero... in slavni nedolžnež Federico Garcia Lorca v znamenitem prevodu Pesem hoče biti luč..., kakor da je sramota, če je imela naša generacija tudi te vzore. Zato sem se potem "ilegalno" ukvarjal še s pesniki ruskega bratstva, kot so Fjodor Sologub (Szologub, je pisalo v knjigi), Vjačeslav Ivanov, Andrej Beli, Aleksander Blok, Velimir Hlebnikov, Nikolaj Gumiljov, Osip Mandelštam in Anna Ahmatova, Zinaida Gippius (rekel sem: Hipius), Marina Cvetajeva, Vladimir Majakovski in Sergej Jesenin, Igor Severnjanin in nobelovec Boris Pasternak, Nikolaj Zabolocki, Andrej Voznesenski in Jevgenij Jevtušenko..., ki so mi bili nekako zaumno blizu ne samo s samosvojim simbolizmom, z višje resnično vzbrstelim akmeizmom in stihijskim futurizmom onstran francoske, nemške, italijanske, španske, ameriške... lirike, tako kot so mi bili spet blizu avantgardni likovniki, od negeometrijsko abstraktnega slikarja in umetnostnega teoretika Vasilija Kandinskega ali suprematista z *Belim kvadratom na belem polju* - Kazimirja Maleviča, ki je pustil pomembno zbirko 60 slik v Nemčiji, tja do slikarja, scenografa in kiparja Vladimirja Evgrafoviča Tatlina s kar slavnim leseno papirnatim osnutkom za spomenik Tretji internacionali, ali do konstruktivistov bratov, kiparja Antoineta Pevsnerja in amerikaniziranega Nauma Gaba ter do tipografa, slikarja, arhitekta Eliezarja Markoviča Lisickega, znanega kot El Lissitzky... - z vsemi ruskimi umetniki sem se srečeval na straneh nemških imenitnih knjig, ki sem si jih sposojal od privatnikov - nekatere med temi knjigami so izšle leta 1920 in naprej; tako sem se seznanil z umetnostnimi gibanji po tako imenovani oktobrski okupaciji oziroma revoluciji na sovjetske načine in izza stalinizma, o vsakem od naštetih bi lahko napisal biografski esej in umetniško študijo. Poznal sem še sovjetski cirkus s klovnama Bimom in Bamom... V kakšnih stiskah včasih zapisujem te stavke, v času, ki prihaja in bo prost vse te szdljevske navlake in kulturträgerskih oznovcev! Sam nikoli nisem "dihal" z vso proslulo "elito" ali "avantgardo" – in sem se vračal v izvornost mišljenja in biti, odtod očitki, da je to pač dolgčas, tako kot so dolgčasni Dali in Picasso, R. Char in E. Pound, B. Pasternak in A. Solženicin...; in saj niti naših ne upoštevajo, ne E. Kocbeka ne obeh Vodnikov, ne F. Balantiča ne S. Kosovela... Ampak moj hrbet ne bo več stopnica toliko povzpnežem, sem si rekel. Ko sva se z Edijem sprehajala naokoli

po Ljubljani, sva se menila, kako je človeku pri srcu, ko mora med tolikerimi razsojevalci in uredniki pisati: za predal? In nobenega cekina, nič.

Kar precej imen sem natrosil mimogrede. Kajti v tistem času sem pestoval ta in druga imena kot nekakšno skrivnost, ki je obtičala v grlu. Navidezno so bili mariborski in slovenski intelektualci še nekako zavzeti "za stvar", le ko je prišlo do praktičnih udejanitev, tedaj pa se je poskrila srenja v svoje varne zakotne luknje in ni nihče nič več vedel, kakor da imam opravka večidel z bebcami in zlomljenimi značaji. Kvečjemu alkohol so ponudili kot nadomestilo, jaz pa sem bil že zmlada antialkoholik, ker se ni doma nikoli pilo - razen mleka in kave in čajev. Tuje mi je bilo, ko so se po domače kregali dogovorjeno vnaprej in si izmišljali igrice s sramotnimi učinki in poraznimi posledicami. Komunistična oblast pa je dopuščala ali prepovedovala, kar je razumela. Če sem kot za šalo kje spregovoril o patristiki, so ponavadi kimali in prikimavali, kajti kdo pa je vedel, kaj je patristika. Morda so menili, da je to kakšna nova dialektična vojaška doktrina marksizma-leninizma... Še posebej, ko sem zabelil svoje besede s kakšnimi latinskimi citati, je bilo veselo razdivjano - proletkultna oblast se je napravila, kakor da razume. Celo več, tudi tisti razumniki, ki so nekako vedeli, za kaj gre, so ostali docela komunistično pravoverni, saj so imeli vsak svojo službo. To so namreč resice železne zaves, tako značilne za ves vzhodni blok.

"Polemiziral" sem z ljubim polihistorikom biologom Brankom Rudolfom, ki je vtepal mnogim v glave nekakšno univerzalno marksidialektiko, torej nekako bolj marsovsko kot marksovsko dialektiko, pri čemer jaz nisem bil Chagall in on ne Lunačarski, a naju je družila skupna ljubezen do W. A. Mozarta ali do francoskega likovnega klasicizma, posebej tudi do ekspresionistov. Koliko manjvrednosti se je odkrilo, če je bil zamolčan evropski človek, ki ga je bivša družba dojemala kot kakšnega jamskega pračloveka, ker je sobival zahodno od železne zaves!? Le da je Branko ponavadi premešal juhco s solatko in oboje ponudil kot hegeljanskega absolutnega duha.

Ko sem omenil Chagalla in Lunačarskega, sem pomislil na anekdoto iz njunega srečanja: Chagall je bil kultkomisar, Lunačarski pa partijski šef, zadolžen za kulturno

pravovernost v komunistični diktaturi sovjetov. Chagall, proletarec po poreklu, je v primerjavi z "zavednim" Lunačarskim ostal vseskozi v lastni bedi duhovit, na politično vprašanje, kako da slika zelene krave z rdečim teletom v vampu, je sledil likovnikov odgovor, da tako slika, ker je krava Rusija, tele pa partija... - z odgovorom je bil Lunačarski zadovoljen, čeprav mu ni šlo v glavo, kako da slikar Chagall ne ve prav, kdo je bil tisti belolasi možak, po katerem se je imenoval marksizem... Podobno je šlo za uvidevnost ali vsaj za preglednico, kdo je kdo. V tekmovalno brezobzirnih razmerah so ponavadi zmagovali slabši in vsi prilagojeni, ki so se znali vsakokrat pravočasno potuhniti, sicer pa napraviti prvemu in drugemu in tretjemu partsekretarju kakšno nevpisano uslugico... Zaradi takih sem največkrat trpel, saj so se javno proglašali celo za nekakšne kulturne demokrate in tovariše in tovarišice, v resnici pa je bila to komaj kaj več ko zgonjena drhal.

Kajti včasih so priznavali Berta Brechta, drugič ne. Včasih so priznali Oskarja Kokoschko, drugič so ga prezrli. Včasih so samo prisegali na plakatno barvito razkričanost, kot da so barvno slepi za mavrico, drugič pa so iskali vsakogar po njegovih političnih barvah... Slovenski rod inteligence pred 2. svetovno vojno ni niti slutil, kaj bi se utegnilo dogoditi in da bo družbeni razcep in razkol, da bo po vojni eno enoumje ob podpori jugovojskega in carinskega, diplomatskega in še kakšnega vladanja.

In kdo je neki vedel, da bojo spet slovenski ljudje, kolikor so že zaljubljeni domačijsko v talni kič in populizem, pripravljene na prikrito zavist drug do drugega? In kdo je slutil, da bo po režimu povojnega zatiranja Slovenija prvič v zgodovina samostojna in suverena Republika Slovenija kot nacionalna in pravna država? V času deštva je bilo podobno v Ljubljani in Mariboru, predtem v slovenski prestolnici ponekod še huje, saj so imeli montirane procese na najvišji državni ravni - le tajno miličništvo je bilo povsod enako krvoločno, posurovelo in ideologizirano. Zdi se, da so edinole dečkom kdaj oprostili, čeprav z grožnjo, da nas postreljajo kot zajce, kakor se je rad šopiril mariborski partsekretar, ki mu Katedra ni bila pogodu, kaj šele dijaki, kaj šele študentje. Ampak takrat sem lahko še dihal dijaško in sem si umišljaj kot klasik, da

je treba pred latinci sneti klobuk in da smo bodoči topovi slovenskega naroda, kanoni, kakor so bili škofje, zdravniki, pravniki, umetniki...

Nisem prav niti sam vedel, kaj je pomembnejše: čas, ko se nove stvari začno, ali obdobje, ko je kaj končano.

Nove prelomnice se začnejo zmerom na koncu, vsaj to je logično. Potem pa so spet vsa pota odprta. Ne sklicujem se na šolnike, ki so me kdaj pestili in pestovali obenem, od navihano resnega Jožeta Košarja ali cankarjanca Rafaela Štauberja ali mehkočutnega in veselega Mikliča, Mitjevega očka, ki je bil itak zaljubljen v svojega sina, tudi ne bi omenjal profesorjev in profesorice, ki so mi lahko pomagali, da sem se izoblikoval srednješolsko in "po starem", torej skrajno disciplinirano in vsakodnevno z nekajurnim učenjem... Mnogim sem hvaležen, da so mi pomagali in so "razumevali" tudi moje pesniške izpade, saj sem bil nadrealistični enfant terrible, ves poln nasprotij in tak, da so dekleta capala in sem bil udvorljiv... realiziran v zunajšolskih projektih ves čas, nikoli doslej pijan, tudi tak, da mi je vedno nekako "zmanjkovalo" časa, medtem ko so drugi lenarili v gnilobi samovolje ali gnili v lenobi dolgočasje, pa še pubertetniki povrh, kar se ponavlja in ponavlja. Ne poudarjam posebej, da me je najprej oblikovalo Sveto pismo, in kdo mi je prvi pokazal filozofijo, tudi ne vem – vem pa, da sem obstrmel ob predsokratikih in posebej ob Platonu, da sem zafrkaval na majevtične načine, kar sem se naučil od Sokrata, da sem cenil tudi latinsko filozofsko misel, ki se je izražala sprva seveda helenistično, šele potem srednjeveško, zlasti ko me je povsem očaral sv. Avguštin s svojimi latinskimi knjigami. A komu sem lahko vse to pri/po/vedoval? Starši so me doma še spodbujali, naj kar študiram, kar že hočem, razumeli so, da moram biti *sam odgovoren* in nositi posledice za vse, kar sem si naložil kot breme. Živel sem hkrati torej v več svetovih: v pesništvu, v slikanju in risanju, v branju filozofije, na koncertih in gledališko..., povrh pa sem še disciplinirano pel v gimnazijskem mariborskem pevskem zboru... In to so mi nekateri kakor zamerili, češ, kaj pa se ukvarjam s klasiko, kaj s fenomenologijo in eksistencializmom, kaj da obiskujem ateljeje slikarjev, kiparjev, arhitektov ter se družim in pogovarjam toliko z njimi..., dovolj bi bil goli "žurnalizem" in "službica".

Ja, mulci! "Polemiziral" sem s tedaj dokaj nadebudnim Frančkom Jaukom, ki me je šel ovadit in zatožit k občinarskim zagovednim "komsomolcem", ker sem se zavzemal javno za beatništvo, za Jacka Kerouacka, nekaj za X&Y Charlesa Olsona in *To*, za *Tuljenje in druge pesmi*, za *Prazna zrcala* Allana Ginsberga, za *Podobe izginulega sveta*, za *Tisoč groznih besed*, za Fidela Castra, kar je izrekel sirotnik in na Sorboni študirani Lawrence Ferlinghetti, ja, sem se zavzel za *Deželo neverjetnosti* in *Skice življenja* Roberta Lowella, še prej za *Kisle sadeže* in *Pesmi*, za *Puščarvsko glasbo* in druge pesmi pediatrta Williama Carlosa Williamsa ali za *Dim in jeklo* ter *Peščene griče v soncu ožganega zahoda* ter *Narod*, ja, še za *Pesmi žetve* popularnega Carla Sandburga, jazz in sem proglasil Ivana Cankarja za slovenskega prvega beatnika, zanalašč sem zamenjeval Kerouackov romančič *Na cesti* s Cankarjevim *Na klanecu*. Pozneje sem polemiziral z Bojanom Štihom, ko sem se podpisoval s psevdonimom Martin Et, in ve se, kdo je Martinet v lingvistiki, kajne, ko je Štih napadal drugače govoreče z velikim predsodkom, a sva poravnala tako, da me je povabil na večerjo, revež namreč kar tri dni ni mogel spati, tako sem ga bil zdelal, ko sem ugotovil, da je napravil kar precej napak v spisu o jezikovni čistosti. Jezikoslovne ključne pa sem znal obračati z jezikom, ni kaj, pa naj je šlo za Franza Boppa ali Jerneja Kopitarja, za Edwarda Sapirja, Otta Jaspersena, Leonarda Bloomfielda, Maxa Müllerja, Clauda Lévi-Straussa, Marcela Cohena, N. Chomskega, N. S. Trubeckoja, J. L. Austina, B. L. Whorfa, za filozofa Ernsta Cassirerja, Maurica Leroya, Tzvitana Todorova in Oswalda Ducrota, Ferdinanda de Saussura, Roberta Curtiusa, Jacquesa Derridaja in Julio Kristevo, za starega Kvintilijana, za logika G. Fregeja ali Bertranda Russela, za L. Hjelmsleva, Romana Jakobsona, za Otta Jespersena, Emila Staigerja, Andréja Martineta..., kajti jezikoslovci so mi bili blizu, če ne zaradi drugega, že zavoljo latinske slovnice in slovenskih slovnice, glede na zvrstnost slovenskega jezika, glasoslovje, besedoslovje, besedotvorje, oblikoslovje in skladnjo ter pravopis, od Adama Bohoriča v *Zimskih uricah* naprej. Polemiziral sem nekaj okrog jezika še z Janezom Rotarjem, ki sem ga, seveda domišljjsko, poslal s kočijo na dunajski dvor.

Počutil sem se kakor v svojih pesmih iz cikla PERUT:

Otrok, ki ne ubije svetle želje
v hipu pobeljenih grobov, snega,
se igra s kraljestvi, starce melje
v krajih hudobije, žalostnega sna -
otrok, ki se igra ljubeče s svetom,
srda v srcu ne pozna, le veter v drevju,
čas cvetoč in kje v ospelih listih, z letom
lačnih, ljubosumnih, zlih bogov v deževju -
in kje bo milost, kod neskrbno bo veselje,
ki je temnelo v biserih ledenega sveta?

In sem polemiziral z mnogimi drugimi, ko je šlo za tipično intelektualna vprašanja, ta vprašanja pa so bila običajno v čistem nasprotju s šerifovsko politiko komunajzarskih polpismenih oblastnikov ter drugih nevednežev, kaj šele z zakotnimi špickahlami. Tuje mi je bilo sicer polemično zdravarstvo in umetelnost preprirov s perfekcionizmi, s pobebljenimi zmagovitostmi, značilnimi za prepričanja 19. stoletja, ko so se besedno metali med sabo zato, da so dokazali bojevniško čitalničarstvo, budništvo, masovni sentiment, zdaj južno sokolstvo, potem cmeravo blodnjavost.

Esejistična pot nacionalnosti je nadsacionalna in čezdomovinska, saj je mogoče in nujno delovati po osebni vesti in čistem umu. Zato sem se izogibal kakšnim tragedijam in praznotam, samoizgubljenosti v lažni svobodi, kaj šele zgolj državno formalnemu pristaštvu. Duh in volja, čustvo in duša, vest in morala, talent izpovedovanja in večine besedovanja so mi razgrinjale literarno strukturiranost. To velja kajpak tudi za esej. Nisem izražal prizadetosti, ampak sem se znašel v temeljnosti bivanjskih stisk, v krogu operacionalizmov, tradicionalizmov in modnega ponavljanja istega – večnega vračanja istega v heglovskega duha. Še bolj tuje mi je bilo idealiziranje razmer, ko je bil porušen sistem vrednot in nadomeščen s politično izvršitvijo, tako da je bil sleherni slovenski esej oblepljen z umanjkljaji, z občutjem slovenske pičlosti in

manjvrednosti, z mnogoterimi sprenevedanji in naposled z aktualističnim voditeljstvom, ki brž potone v brezimno pozabo. Esej ni namenjen medsebojnemu obravnavanju tako, da je kdo mogoč edinole kot balkanoidno možičljasti osebek tujstva. In tekma kljusastih crk, brezbožna vzgoja v služenju malikom? Odveč je vsakršna gorjačarska polemika z razrepinčeno nadcenzuro, s pritlikavo škodoželjnostjo, z naklepno krčevitim medsebojnim nerazumevanjem, purističnim enoumjem, z namigi pajdaštva in priložnostnim zlom, uveljavljenim v naklepnih napakah in sprenevedanjih ali v zanemarjeni pokvarjenosti - tukaj je vsak poskus eseja ovržen že vnaprej. Škilavi stilisti so premešali oblike, ko so govorili o svojih vsebinah komaj vednosti.

O poetiki sem menil, da spada v zjedrenost in bistvo znotraj vseh teorij književnosti, tako kot sem štel poezijo za osnovo literarnega ustvarjanja. Lahko pa sem se s poetiko, ki ni bila morda napiflano naučena, ampak je rasla iz mene, iz sebilastnega navdiha tvorno, čutno-miselno, v svojem slogu, v svoji izpovedi, v svoji kompozicijski različici avtorsko samouresničeval. Gajškova poetika je bila zasnovana na antični poetiki, deloma na aristotelski poetiki, deloma pa na poetikah od nadrealizma naprej, povezano s hermenevtiko, fenomenologijo in ontologijo. Generacijsko bi moral pripadati sicer intimistični in avantgardistični smeri, a nisem zaupal nobeni predpisani literarni šoli, klanu ali skupini, preveč sem čutil kot obveznost, da moram biti in da sem samostojen. Kajpak sem se učil od Prešerna, Župančiča, Murna, Ketteja, od Kosovela, Kocbeka in drugih, ko sem razbral njihovo poetiko, a v svojem pesnjenju sem ostal zmerom samosvoj, zato neponovljiv. Celo več, poetike ne nahajam morebiti samo v poeziji, marveč v slehernem literarnem zapisu oziroma v sleherni besedni umetnini. Kolikor je moje individualno ustvarjanje v času kolektivno socialistične produkcije sploh lahko uspevalo, sem zgolj ilustriral kategorije, po katerih sem utegnil poetično pojasniti motive in slogovne prvine svojega ustvarjanja in povedati skupnicam in skupnosti, da sem različen od njih. Tako se poetično nisem nikoli ukvarjal le s svojimi besedili, marveč sem neprenehoma nahajal okoliščine, v katerih je moje literarno samouresničenje postalo virtualno, ker se je odprlo neki drugi resničnosti.

Tvorno in veselo sem se opiral na vse, čemur sem se upiral, da bi tenkovestno in tenkočutno spoznal strukturirano spoznanje o sebi in življenju, da bi se razdajal nikoli do kraja dognani ozemljenosti v besedi ali da bi v lepem in dobrem nahajal zadnji smoter. Odpeval sem si, medtem ko sem slišal pevce vseh preteklih slovenskih in svetovnih rodov, kar je bilo večkrat bolj boleče kot strast, bil je bolj pristni klic k neposrednosti kakor le razvidna podoba. Popotništvo slehernega pesniškega samohodca ali skupnega potohodca se začne namreč tam, kjer se začne pesem, večkrat tudi pesem brez besed ali le napovedno. Tukaj sem pomislil na pesnika Alojza Gradnika in na opero *Črne maske* Marija Kogoja. Kajti samospraševanje se ni razgubilo v čustveni razgubanosti odgovorov, narobe, sleherni samospraševanje je vzkalilo v ubranost s sebstvom in naravo, v poetiško opredelitev in literarni poklic. Tako sem lahko izsanjal, česar si drugi niti v sanjah ne bi drznili pomisliti. Up in razočaranje sta se menjavala večkrat bolj artificialno in na papirju kakor v resnici: umetniška resnica se je opogumljeno poglobila samo tam, kjer je zmerom znova mogoče preizkusiti z esejem obzorje duha in čutnost pesmi, novo izvirnost in sebilasten slog.

Poetika mi je ponudila poleg navdihov še znanstvene opcije, saj sem preverjal sebe v znanju zapisov in poetičnih oblikovanj, torej se nisem le nekako popravljal korigiral, narobe, svoja dela sem členil še po fazah razvoja. Vedel sem, kam spadam, čeprav so mi papagajsko naučeni bedasti vzhajanci pljuvali svojo omejenost kot kulturno urejanje. Vsaka prava najdena beseda je kakor dno pravadne posode iz dokaj dobro prečiščene gline, vsak novi, čeprav prastaro najdeni pojem pa je kakor trakast ročaj iz dokaj dobro šreščene gline. Kar je bilo nenadejano nenajdeno v strahu, ni bila skrivnost, niti zgolj lastno protislovje med biti in ne biti. Sam sem namreč lahko govoril iz pesniške in poetološke izkušnje, za kar so nekateri "teoretiki" očitno bili prikrajšani.

Ja, kaj je ta moja literatura? sem se vpraševal večkrat sam, ko sem poskusil v svoji življenjski zgodbi in v določnih družinskih, šolskih, bralnih razmerah najti pojem svoje literature in sem se kazal bolj navzven, ker nisem bil nikoli dovolj sebizadosten: v literarnem diskurzu ne poznam niti lastne samosebnosti, ampak se pogovarjam že iz pesmi v pesem ciklično korespondentno, prav tako lahko svoje pesniške knjige

primerjam s svojo prozo, zlasti z romanom o čudežih in čudakih Ikarovo perje, ki se je odkrnil besedno od zgolj poetičnih opazovanj. Vse, kar sem doslej počel pesniško, je literatura, torej vse, kar nahajam poetičnega, je zajeto v literaturi, čeprav tudi to ni kakšna dokončna definicija. S svojo poetiko in poetikami sem napolnjeval čutno-miselni, predstavn in zaznavni prostor literature, tako da je sleherno besedilo bilo razlikovano na ravni pomenov in življenjskega smisla, da sem se lahko v sebi omikal, se v sebi zbral prepoznano, da sem lahko opisal potemtakem tudi lastno udeležbo širše v slovenski književnosti. Nikoli pa spet nisem zamenjeval pesniških prvin z literarnoteoretskimi ali s kritičnimi opazkami, nisem se "sukcesivno" tipiziral, nisem se predalčkal preprosto literarno-zgodovinsko. To naj počnejo plačani oglaševalci literarne presoje in oni, ki se službeno ukvarjajo z literarno teorijo. Sam še zmerom ostajam na ravni besedila in besed. Kdor se ubesedi, ni nikoli na sredi.

Obračunati bi moral s svojo mladostjo, ko se čutim večni mladenič, a nisem *puer aeternus*, narobe vedno sem bil za svoje besede in dejanja odgovoren, tudi proslulim zavistnežem in zaplečkarjem navkljub. *Zgodaj* je name izredno sugestivno vplival Isidor Ducasse-Lautréamont z *Maldororjevimi spevi* in *Poezijo*, ukvarjati pa sem se moral primeroma z vprašanji, češ, ali naj bo vsebina pesmi socialistična ali ne, slavistično pocukrana in profesorsko mentorska ali ne... - mal d'auore (je deška onanija ob jutranji zarji in erekciji) ali mal d'horreur (zlo same groze). Že takrat sem vedel - v polemiki je zanemarljivo posurovelo izzivanje, tudi grobijansko švapanje, zarobljeno drekanje, kaj šele pleonazmi psovk in klevetaških kletvin. Esej ne prenese takšnega besedja in ne takšne kranjščine s škodljivimi posegi. V mladostni vnemi sem upošteval evropejstvo skozi "polemike" tako, da sem obravnaval sociološke, psihoilingvistične, filozofske, literarno-znanstvene in druge teme, ko sem navzlic prepredeni nespametni škodoželjnih provincialnih mogotcev in njihovih marksipodrepanikov utiral svobodno pot esejizma. Dandanes se mi zdi pomembno ne le vse tisto, kar sem esejiziral po časopisju ali radijsko, slovensko alpsko, marveč česar nisem mogel ne smel objaviti in kar je izgubljenega. In teh papirjev je fenomenološko ogromno, le da so izgubljeni.

V ustvarjalnosti in umetnosti sem absolutno sam, sem bil v sebi zbran, sem v sebi tvorno urejen in bom sam osrediščen izsebno od onkraj tostran. To, da sem ustvarjalno povsem sam, mi pomeni življenjsko silo. Zato sem bil tudi v esejistiki sam, celo sam proti vsem, potlej šele so se razrasla razoglavo razodevna razočaranja raz razpotja...

Esej zmerom izraža svoje lastno sebstvo, s čimer govori o motivih določnih tem.

Je svetost besede, ki jo radi umažejo. Je zanikrnost sveta, ki se posveti:

Je svetel sen na štirih straneh neba,
 je v evangelijih preprostega blagoslova,
 je v bleščavi sončnega očesa, in do dna,
 je sveto v svetlem ognju spod domačega krova,
 je zunaj vsega, je znotraj vsega, da se prepozna
 lepotna pot, brezpotje jutri, danes, včeraj nova
 le potna pot, v začetku že brezkraina tvar neba,
 zazrta vase, nemo glasna, koder bova
 budno umrljiva zgolj midva –
 ti in jaz na koncu, mirna, dlje v zrcalu lova.

Torej je še ostajal nekje skriti kotiček intimne, ki je pripadal veselemu oznanilu, da ljubezen obstaja med ljudmi, da so domovi, da je čezsmrtna ljubezen. A to so le atributi časa, ki se je kategorično zvihal vase in poteka le naprej, se dogodljivo odvija semtertja sem ter tja... Je bil še kakorkoli mogoč slovenski esej, ki bi posegel v svet?

V branju lastnega sebstva sem prebiral lastno poetiko kot opisani sistem slehernega besedila posebej. S poetičnimi orodji sem prijemal pojmovno tudi najnežnejše vzdihe. A tega nisem počel nikoli popreprosteneno ali naivno, še kot otrok sem prisluhnil spevnosti pesniške besede. Na začetku branja lastnih besedil sem se razpoznaval, ja, evidentiral sem se, vse dokler se nisem razpoznal v sami danosti besedila in sobesedila, dokler skratka nisem prispel do poetičnih kategorij. Kajti ko sem se opazoval v svojih delih jezikovno, sem se oziral na sam jezik, na pesniški predmet, na diskurzivnost literarne govorice, medtem ko sem prepoznaval tudi literarno konceptualnost in tendenco. Vpisoval sem se v svet jezikovno, zaznamoval sem se z besedili v označitvenih sistemih snovno in osnovno. Ostal sem človek in oseba. Znotraj lastne literarne človeškosti sem našel estetiko, znotraj intimne pa občječloveški in lastni kulturni razvoj. Do sebe sem bil presoden le v resnici, presoja sebstva se je nanašala na resnico. Tako tudi v esejih.

Čas slovenskega eseja je bil nemilosten - od kraljevine balkanske države naprej, kamor so prisilili Slovenke in Slovence služiti primitivizmu psovke in militarističnemu zatiranju v imenu krone ali potem komunajzarstvu naprej v imenu ljudstva, ja, čas slovenskega eseja je vendarle odseval razmere potujčenosti in protikulturnosti. Ni ubranosti v obupu, ampak je izbranost v upu. Kdor je vztrajal v nesrečnem razdoru in se je pri tem zmanjšal skoraj do ničle, je moral podoživljati vsiljeno izkoreninjenost, je moral v estetskem redu občutovati vsiljeni kaos ter v viziji zgolj videti nekakšno iluzijo. To se še dandanašnji imenuje "nerazvitost". A kako da so bolje uspevali manj razviti in nerazviti, kako da smo prenašali sposobnejši in genialni breme zatirajočega povprečja?! Kadar sem se, mladenič videc, počutil prostoverzno, v mladeniških halucinantnih vizijah simbolično kakor Arthur Rimbaud, čeprav mi potlej kdaj niso odrezali desne noge in si nisem pripenjal na štrcelj lesene noge, sem občuteval srečo, da najdevam sebe, da se ne oziram na literarno bivšost, da sem med slovenskimi prekletimi pesniki doživljal skupno usodo, usodo slovenske besede, ja, in se nisem lagal kot potepuški Arthur svojemu delodajavcu Alfredu Bardeyu, adenskemu trgovcu s kavo, slonovino in kožami, da mi je ime Dole, kakor je bilo ime Arthurjevemu očetu, ločenemu oficirju, tudi nisem bandal naokoli in raziskoval abesinskih krajev, nisem bil v nasičeno praznem Harrareju, Bogu za hrbtom, nisem crkaval od dolgčasa, pisal pa sem spet in spet in na samem javno in zmlada knjige pesmi, nekaj sem razgreto objavljajl esejistiko v časopisju, angažiral sem se, sploh sem imel svojo *Sezono v peklu* in svoje *Illuminacije*, se mi je že posvetilo. Občutje in spoznanje provincialne posplošenosti ali povsakdanjenosti je hotelo medtem obračunati z vsako prosto mislečo glavo. Stvarnejše je bilo tako, da je esej pripomogel k izrekanju presodnosti in odprtih sodb, ki jim je bilo mogoče verjeti, da bojo spodbudile novo senzitivnost in novo miselnost. Brez jasnega razloga ali vpogleda v stvar bržkone tudi sam ne bi napisal nobenega eseja in se ne bi ukvarjal polemično s človeškimi, tolikokrat socialistično zanikanimi lastnostmi, niti s takrat prevladujočimi obrazci in stereotipijami, saj je bil prizadet vsakdo nekako pripravljeno že vnaprej, le da je obvladalo ozračje slabe vesti, zamere, nedoločno podedovanega pohujšanja in da so požvižgavali ali žvenknili orožarsko medklici. Saj ni nihče zahteval kakšne jasne logike, le pravoverno pritrkavanje, prikimavanje, priskledniško pritrjevanje, pa je bilo že vse prenarejeno prav. Razumno bistvo človeka

pa je bilo zanikano, o čemer sem tudi rad esejiziral ter se umno skliceval vsaj na pametne razloge za resnico in resničnost.

Celo zgodovinske razsežnosti drugih poetik so me očarale, saj me je izredno zanimal jezik v vseh svojih pojavih. Predzgodovina teh zahodnih dob v jezikih je poetična. Tako se esejistična refleksija nanaša spet na samo literaturo, ker je z njo neločljivo povezana. Besedilo pa se spremeni v poetični predmet - vzhodno od raja lahko postavim poetiko kot začetek v antične čase, pri čemer vem, da je poetika indijskih Ved in stare kitajske književnosti drugačna. Reinterpretacija Aristotelove poetike me je šele prepričala, da je sistem poetičnih vsebin lahko obrazložljiv literarno splošno, namreč v tragediji in epopeji. O tem sem pisal še študent, ko sem premišljal, kaj je katarza (katharsis) v tragediji (tragos), kaj pa sta najprej dogajalna vsebina kot mit (mythos) in posnemanje (mimesis), pozneje pa sem veliko javno in objavno premišljal o mimetični funkciji jezika in umetnosti. Iz *Pisma o pesništvu* Kvinta Horacija Flaka sem obravnaval nekatera področja poetike, ki so zadevala tudi moje pesnikovanje, ne le prijetno s koristnim. Sam pri sebi sem navajal potihoma večkrat Horacijev *Moj spomin*, kjer rimski pesnik pravi, da si je - že s pesmimi - zgradil spomenik, bolj trajen kot iz bronu, bolj vzvišen kakor grob kraljevske piramide; ne bo ga dež načel, ne bo vihar omajal, ne bo neskončna vrsta let mu škodovala, ne bo ga časov beg porušil in uničil, in pesnikov najboljši jaz živel bo preko groba, ne bo umrl ves (znani: non omnis moriar); med poznimi rodovi bo rasel sloves res njegov, dokler na Kapitol se bo povzpenjal svečenik z vestalko, v molk zastrto, in o njem bo govorilo se, kako iz revnih kmetov, kjer Avfidus buči, v deželi brez studencev, kjer Darnus vladal je, je iz nižav se dvignil (kakor v ameriški pravljici o uspehu danes!), zapredel prvi je v italjskih zvokih pesem eolskih strun, zato si zdaj ponosno naj vzame, Melpomena, zaslužen plačilo in z delfskim lovorom ovenča pesnikove kodre!... V svoj sonetni venec *Amfionova plunka* sem tudi zapisal verz iz Horacijevega *Pisma o pesništvu*, tako kot so povzemali sicer v srednjem veku iz Aristotela in Horacija. Scaliger in Castelvetro sta spet prenovila pomen poetike v renesansi. Šele s pesništvom novoveštva pa je nastala tista poetika, kot sem jo bral in jo poznam dandanašnji: z Lessingom in Herderjem v obdobju klasicizma, podobno kot v Goethejevih *Maksimah in refleksijah* in *Maskah*, potlej pri bratih Schlegel, Novalisu in kajpak pri ljubem

Hölderlinu, pri Coleridgeu ali Poeju, pri Mallarméju ali Valéryju - le kdo jih ni bral, ki je obiskoval Pirjevčeva zahtevna predavanja?! Zdaj ni šlo več le za opis aristotelskih zamisli in za določna vprašanja retorike v pesništvu, ampak literarno tendenco, da se v samih besedilih pokaže določna poetika, ki se povezuje s filozofskim estetiziranjem in esteticizmi. Kadar naletim sicer še danes na zgolj filozofsko razpravljanje o poeziji, ki naj bi tvorilo poetiko, pravim, da je ta estetika iz drugega vica. Pri tipologiji teorij poetike ali poetičnih razprav gre za vpisanost govornice v čas, kakor se kaže na Slovenskem z odvetnikom in neoklasicističnim ter romantičnim dr. Francetom Prešernom. Šele v romantiki - in s Prešernovim krogom - namreč postane poetika romantično vseveljavna in univerzalna. Zato je avtor-genij v romantiki tista poetična oseba, ki tvori osebno, a hkrati univerzalno poetiko. Izraznost poetične teorije je osebno celostna. Nemška morfološka šola je sledila v dvajsetih letih 20. stoletja Johannu Wolfgangu Goetheju, po drugi plati pa naravoslovnim vedam, tako da je ustvarila svojevrstni historicizem tudi po vplivu Benedetta Croceja in Karla Vosslerja, semkaj sodijo študijski pisci poetike, tako Emil Staiger in Leo Spizer, ki sta pisala o slogu, O. Walzzel, ukvarjajoč se z objektivno narativnostjo, E. Lämmet s pisanjem o kompoziciji literarnega dela in Wolfgang Kayser... S temi se je posebej ukvarjal primeroma mariborski prijatelj germanist Mirko Križman, s katerim sva veliko razpravljala tudi o Goetheju, Heineju, o Christine Lavant, o Ingeborg Bachmann... O poetiki je v njeni mimetični funkciji znotraj ubesedene poezije mogoče pisati epohalno nasploh, lahko pa jo členim tudi po obdobjih, kolikor sem bil v različnih poetikah, od srednjega veka do Ogledala in svetilke M. H. Abramsa, ki je obdeloval romantiko. Posebej je tudi mogoče spet videti poetiko po narodih in v deželah, pa naj gre za sanskrstko pesemstvo, za grško in rimsko poetično ter kritično-besedno misel, za poetiko italijanske renesanse, za poetiko velikih narodov, naposled pa tudi, ko gre za poetiko novega časa, kot je bil ruski formalizem z Romanom Jakobsonom, Šklovskim, Tomaševskim in s členitvami pripovedništva, za slogovne analize Vinogradova - njegovo knjigo *Stilistika in poetika I-III* sem preštudiral kar nekajkrat -, Tinjanova, Bahtina - z Bahtinom se je posebej ukvarjala "Marpurgarica" in rusistka Zlata Vokač -, Vološinova, Propa in Ejhenbauma, vse pa na različnih področjih literarnosti med sabo povezano, bodisi v zvezi s pesniškimi pomenskimi strukturami, primeroma izraz

“zaumna poezija”, ali glede na literaturo in družbo... V slovenskem prostoru se je s poetiko nekaj poleg mene pesniško ukvarjal Niko Grafenauer. Kajpak ti slovenski premisleki o poetiki niso tako funkcionalni kot v pojavu new criticism, to je anglosaškega novega kriticizma, kjer se posebej ukvarjajo z besedili, napisanimi v angleščini ali s prevodi literarni kritiki in propagatorji, kot sta primeroma I. A. Richards, C. Brooks in W. Empson, z literarno teorijo Rene Willek ali A. Warren, s fikcionalnim pripovedništvom pa P. Lubbock... Kako smo pa bili slovensko navdušeno nad Claudom Levi-Straussom, Rolandom Barthesom, Mauriceom Blanchotom, Tzvetanom Todorovom in drugimi, pa ne bom omenjal, saj sem jih bral sproti po letu 1962. Poleg svoje poetike, ki sem se v nji celostno osebno odseval, da sem potrdil pravila pesniškega navdiha, sem poznal in poznam potemtakem tudi teoretski pristop k poetikam in različne literarnoteoretske razprave ali literarne kritike v poetiki.

V kulturi pisanja sem se oglašal suvereno javno, kultivirano, duhovito, ostro, zmerom s primesmi subjektivnega iskateljstva, tako da nisem bil ne suhoparni literarni znanstvenik ali pozitivistični literarnozgodovinski gulež, še manj pa navezan na fantastiko vsakodnevnja. Oblikoval sem esej, esej je oblikoval mene, v čemer vidim povratno zvezo. Označevalo me je, da sem že zmlada prebral mnogo izvrstne ali izbrane evropske in svetovne literature, če le mogoče v izvornikih - ne le v različicah pretanjenega Paula Valéryja ali Thomassa Manna, Friedricha Nietzscheja in Wilhelma Dilthaya, feljtonistiko Heinricha Heineja in Edgarja Allana Poeja, in kdo že ni bral Poejeve *Filozofije kompozicije*, napisane sto let pred mojim rojstvom, Bertranda Russela in Thomasa Stearnsa Eliota s *Prispevki k definiciji kulture* ali *Tradicije in talenta*, nekaj Ortege y Gasseta, teološko in filozofsko profesorskega Miguela de Unamuna z *vprašanjem o dokazu Boga*, nekaj idealističnega Ralpa Walda Emersona in Walterja Benjamina, Karla Krausa, po katerem sem mnogo pozneje ponaslovil svojo pesniško zbirko *Beli listi*, in Ernsta Jüngerja, Gottfrieda Bennja, tudi ne zgolj Lessinga, Herderja, Kierkegaarda, Henrija Bergsona, Gabriela Marcela, *Lesne poti* Martina Heideggra, o organološkem pojmu kulture Oswalda Spenglerja, Andréja Gida, Sartra ter prodirajočega Camusa (*Sizifov* mit sem prebral v francoščini, žepna izdaja, kar

nekajkrat), tudi krščanskega Romana Guardinija, Karla Marxa in Ludwiga Feuerbacha, prej še Friedricha Schlegla, zlasti primeroma *Philosophie der Kunst* iz leta 1802, nekaj Maxa Webra in Friedricha Engelsa, Goethejeve *Maximen und Reflexionen*, ki jih prebiram še dandanes znova, ampak sem po kapljicah prebiral tudi Michela de Montaignea, po svoje pa me je zaznamovala antika s Platonom in Aristotelom ter s sokratovskimi vzori, pozneje tudi ljubi Cicero, Seneka in drugi... Kaj pa se je še komu v Mariboru sanjalo, če sem omenjal, ko mi je, pesniku, šlo za poetiko, Johna Drydena *Essay of Dramatic Poesy* (iz leta 1688, če se ne motim), kaj šele ko sem omenjal kakšnega Nicolasa Boileauxa in njegovo *L'Art poétique* in še prej Horacovo *Pismo o pesništvu* intakodalje, in če sem omenjal Fénelona, je bilo že čudno negotovo, kdo bi bil ta Fénelon..., omenjal pa sem povrh literarno narurnega Alexandra Popea in njegov *Essay on Criticism* (iz leta 1711, ja). Od prozaistov, kakor sta Ivan Gončarov z Oblomovim ali Robert Musil z obsežnim, a nedokončanim *Možem brez posebnosti*, sem se učil, kaj je slog pisanja, podobno kot sem užival v aforističnih zapisih o samoobvladanosti in refleksivnem nasprotstvu pri Georgu Christophu Lichtenbergu in včasih pri Žarku Petanu... In kakor je v Montaigneovem esejižiranju mnogo zapiskov ob literarnih branjih in filozofskih refleksij, sem premišljal, da je sem vključen hote ali nehote v jezikovno vzgojo samega življenja, da sem lahko soodnosno humanist in zadovoljen naposled sam s sabo, da sem skratka moralen v žlahtno presodnem pomenu besede. Ampak Michel de Montaigne je kajpak s svojimi 94 poglavji drugače vplival name kakor na Nietzscheja. Prehod iz prozne v esejistično govorico je včasih zabrisan.

Ampak poetika ostane, usedlina ozvezdij se še zmerom blešči v pisani besedi.
Tudi takole:

Dani se že brez zvezd, a ne nebo,
 ne bo, kar je bilo nebo v dejanju,
 zgolj želje so, da tonejo ondan na dno
 lobanj, med vrata, ki odpro se spanju,
 o Križani, Ti Oče, Duh in Sin, Ti Omega-okno
 Poslednjosti, ki odrešuješ še v jecljanju,
 kar je bilo človeško lastno, znano zlo
 kje v šepetanju, v krikih in momljanju,
 le daj mi, daj nam z dobrim srcem to telo,
 da se uboga duša reši v skrivnem trepetanju!

Evropska tradicija slovenstva je sprejela utelešenega duhá v njegovih verskih in kulturnih izrazih, ko je Deus absconditus zatrepetal v dušah. Zato je bila poslednjost zmerom zgodovinsko blizu slovenstvu, a napovedani čas konca ne bo prišel še tako kmalu. Vse dokler se niso umanjkljive želje slovenstva morebiti uresničile.

Že nekaj več kot mulcu so mi očitali vitalizem, bergsonoski élan vital, življenjsko filozofijo, utemeljeno so sumili na strukturalizem, govoril pa sem rad, če se prav spomnim, tudi v gimnaziji in zunaj o Edmundu Husserlu, Maxu Schelerju in Nicolaiu Hartmannu ter o Karlu Jaspersu, zavzemal sem se navzlic vsem vzvišeno oholim "nihilizmom" za vrednoto in svobodno mišljenje, tudi za prostost eksistence in filozofijo eksistence, kar je vzbujalo nergavo in obrekljivo negotovanje, češ da pristajam ne nekakšne modele tradicionalne filozofije, ne pa na edino zveličavni marksizem-leninizem in dialektiko vohlajvtov. Zgodaj sem bil vključen v mladinsko gibanje, vrstnikom sem predstavljal kritičen in pesniški zgled obenem, običajne občinarske mladinske funkcionarje pa sem spravljal v zadrego, saj se niso napiflali niti obvezne socialistične dialektike ter so si izmišljali povečini nasilne izgovore ali so se važili s svojimi "borčevskimi" privilegiji, medtem ko sem jaz osebno izražal le različnost.

V šoli in kulturi sem pričakoval že zmlada spremembe ali vsaj tako imenovane reforme, da bi lahko dihal v količkaj vzdržnem duhovnem, duševnem, socialnem in gimnazijskem ozračju, a sem spet naletel na gluha ušesa, češ, ta Gajšek se naj rajši ukvarja z drugimi rečmi, ne pa z vprašanji visokošolstva in univerze, z vprašanji srednješolskih programov in posebej z vprašanji kulturno zvijugano zvijačne, kaj šele zaplotniške politike. S tem pa sem se, bodi rečeno odkrito, hkrati vključeval v politična gibanja, nastopal sem na javnih prireditvah in zborovanjih, na različnih srečanjih, simpozijih, okroglih mizah, in oh in ah, prirejati sem začel mladinske čajanke v Klubu mladih, kamor sem, ne da bi kogarkoli obvestil od mladinskega vodstva, povabil študente teologije in leminatarje..., napravil sem hitro in množično, tako da mi ne udba ne njeni zavedni komunajzarski mladinci niso mogli čajanke prepričati..., oglašal sem se glasno o humanizmu, tako o humanistih pred renesanso in o renesančnem humanizmu kot o humanistiki v zvezi z družboslovjem in filozofijo v svojem času, na kar so pristajali celo marksisti-leninisti, ja, oglašal pa sem se še o tretjem humanizmu v generaciji naših očetov in o četrtem humanizmu svojega rodu; na kult osebnosti pa nisem pristajal, vedel sem, koliko hudega sta storila Hitler in Stalin, tako nisem nikoli pristajal na politično mitologijo sicer pametnih, a fanatično zaslepljenih tipov, ki so pozabili na svoj položaj in sploh na svojo eksistenco, le če so imeli možnost partijskega napredovanja ali štafetno pobebljene pravovernosti.

Obenem sem se zanimal za sodobno glasbo, za novo glasbenega dodekafonista Arnolda Schönberga, Dimitrija Šostakoviča, Sergeja Prokofjeva, Antona von Weberna, Albana Berga, Igorja Stravinskega, Carla Orffa, Paula Hindemitha, Dariusa Milhauda, Olivierja Messiana, Pierra Bouleza, Benjamina Brittena, Leonarda Bernsteina, Charlesa Ivesa, Karlheinza Stockhausena in Hansa-Wernerja Henzeja, za Bélo Bartóka in druge, primeroma za gobarja in skladatelja Johna Cagea, ki sem mu tudi pozneje posvetil esej, za abstraktno umetnost in vse nastajajoče nove tokove likovnin, od informela do poznejšega poparta in oparta..., za sodobno gledališče vse do Fernanda Arrabala ali Samuela Becketta, za film, primeroma za italijanski neorealizem in francoski črni val kot prej za Luisa Buñuela, najbolj pa za nove literarne tokove v

liriki, romanopisju in novelistiki ter v dramatiki, kolikor me je očaral tudi že štirinajstletnika haiku s tanko vred... Seznanjal sem se moderno napredno celo z ženskim gibanjem, ker je v prelomu generacij prišlo izjemoma do ženskega vprašanja v zatirajoče hinavskem in poženščenem socialističnem redu, do nevrotizirane spolnosti zaradi nezavarovanosti in zaradi seznanjanja s kontracepcijo. Takrat sem že nekam pametno govoril o human relations in public relations in o dizajnu in o industrijskem in obrtnem oblikovanju, zagovarjal sem poljski plakat in poljski jazz...

Kako se lastna mladost odseva virtualno v mojih delih, po katerih naj me prepoznavajo? Hrepenel sem po časih, ko me ne bi mogla pretepati milica v imenu ljudstva, ko bi država ne bila tako totalitarno totalitaristična, samoumevno oblastniška, zideologizirana in ko ne bi bilo toliko komunajzarsko prednostnega egotizma in egoizma, za katerega sem vedel, da se lahko spremeni v nacionalni egoizem in celo v etnično in raso diskriminacijo, obenem ko nisem pristajal skoro na nobeno socialistično funkcionsko floskulo, kvečjemu sem nasprotoval, se obnašal prijateljsko evropsko in tudi, roko na srce, bratsko do jugoslovanskih narodov, med katere prištevam kajpak tudi Bolgare, obenem pa sem poznal vzhodnoblokove pisatelje in sovjetske ustvarjavalce, ki niso smeli iz države, da ne bi kje zavohali možnosti blagovne izbire. Ne v mladosti ne pozneje nisem zatrjeval, da sem "apolitičen" ter se nisem zgovarjal na druge - to mi je škodovalo, da me niso tovarišice in tovariši spustili naprej, posebej jih je motilo širše obzorje humanistične izobrazbe. Socuradništvo se je znašlo kakor nenadoma med tehnokracijo in scientifikacijo, ob čemer sem se vključeval v javne diskusije tako, da sem navzlic mladeništvu prej pomirjal kakor razburjal spolitizirane duhove, koristi pa nisem imel od tega prav nobene, le funkcionarčki so si še bolj utrjevali socialistične položajčke, ampak menim, da sem kljub temu marsikoga in marsikaj demitologiziral, saj mi je bilo nekako dovoljeno, ker sem bil mlad in klasik, ker sem umel esejizirati. Dovolj sem se bil zameril že s tem, ker sem javno govoril o drugih deželah humanističnega obzorja, s čimer sem vzbujal nemalo privoščljivosti pri tistih spolno nezrelih piscih, ki so jih zanimala kvečjemu ženska bedresa, pri tistih literatkah, ki so kar vzdihovaje sopihale od site in naveličane "izgubljenosti" v svetu in

ker niso mogle živeti po francoski modi ali po vzornicah, ki so jih videle v francoskih filmih, vzbujal pa sem zavist tudi pri vseh tistih piscih v večini, ki jih ni niti malo zanimala kakšna antika ali renesansa, barok in ne razsvetljenstvo, le nekakšna "avantgarda" znotraj province in posnemanje nečesa, česar niso nikoli dobro poznali. Kar verjeti nisem mogel, da sem mogel prenesti tolikero prikrite in odkrite nestrpnosti, žaljivk in tragikomičnih prisil, tolikero socialističnega fičfiričevstva in omejene mrzkosti, ker sem presegal meje povprečja, se upiral vsakoteri krivici, nasilju in grozi prav spontano, samosebno kdaj čisto sam proti barbarizmom in neveljavnim, skoraj že naravnost neprištevnim priskutnežem - zakaj, zakaj in čemu, če ne ravno spet zaradi tistega pojma "humanitas"...?! Kaj neki bi le rekel Modrec Nathan, kaj pa šele Kandid? Med zemljo in nebom sem se počutil kakor svetovni otrok in otrok božji. Že takrat sem tudi poznal Otta Ludwiga in Richarda Wagnerja izraz "das Gesamtkunstwerk", ki je dandanes kot celostna umetnina tako zelo v modi.

Že otrok in mladenič sem poznal onkrajnost, ki se je brusila v krvi in je poskušala zamolčati besedo. O tej družbeni in državni umeščenosti nadzorovane pesniške besede sem napisal:

V strahotnem krču kruto srepo sporočilo
 o uročenem, strupnem, skupnem kamnu Zla,
 kjer dušo bo s krvjo temno oblilo,
 kar je oblezla stara kača z dna sveta,
     in kje je petje materino, milo,
     kje sonca sijejo pradavnega sveta,
     kje je brez groze materino krilo,
     kam se je skrilo cvetje vzdolž gorja -
 o, naj tema bo skoz privid, dramilo,
 če so čemu čezsmrtne sence raja in pekla...?

Nekaj sem tudi prebral estetskih spisov Friedricha Schillerja, poznal sem Jeana Paula, v roke so mi prišla celo Heglova *Predavanja o estetiki*, ki so nastajala kar dvanajst let (*Vorlesungen über Ästhetik*). V slovenski esejistiki sem izredno cenil zlasti Herberta Grūna in važnega Josipa Vidmarja, prebiral pa sem kajpak tudi razprave in eseje pesnikov in pisateljev z domačih gajev in logov, od Jurčiča, Stritarja, Frana Levstika do Antona Vodnika... Počutil sem se v burkaško nelogičnih nesmislih in poučni uri med žrtvami nedolžnosti kot Eugene Ionesco in hkrati slovensko-keltsko renesančen, včasih simbolistično novoromantično, fantazijsko sodobno kot William Butler Yeats obenem - v besedilu za glasbo morda in z besedami na okenski šipi... Tako sem se izostril v esejističnem pisanju, kajti tiste polemike so bolj podobne esejem kakor pravim polemikam zaradi polemik. Nekaj teh imen omenjam, pozneje sem prebiral tudi logičnega Maxa Benseja in druge, leve in desne, ker je pomembno zame, da sem že zmlada plemenitil svojega duha, večkrat vsem navkljub, mislim, s pravimi vzori, saj vzgledi vlečejo. Že zgodaj sem bil označen z literaturo prostovoljno, zaznamovan pa sem bil ne le čustveno v pesnikovanju posebej, saj pesem vsaka zase zahteva svojo lastno obliko, prav tako sleherna literarna povest ali zgodba ali novela ali roman ali drama, marveč sem se izredno živo zanimal za miselne vsebinske ali

konceptualne, estetsko tendenčne, etične, ja, zlasti za etične modele, povrhu še za filozofijo, sociologijo, psihologijo, za likovne umetnosti... In sem vedel že zmlada, da je treba najprej znati, šele potem pa je mogoče z znanjem eksperimentirati, kajpak tudi v duhovnih vedah. Z razumno simpatijo sem esejiziral tako, da sem se iz občutja in mišljenja relativiral ali spravljaj v dejanske medčloveške odnose ter v zlasti literarne in pesniške predstave. Na voljo sem imel literaturo, torej pesništvo, potlej filozofijo, pravzaprav večsmerno in vsestransko mišljenje, naposled še družboslovje, potemtakem tudi humanistiko, in kajpak znanosti, to so strožji, izenačitveni, čeprav ne več togi načini zamiselnosti in rešitev v udejanjanju. V notranjost življenja se je ozrl vsak esej tako, da ni bil protisloven mogoče z dejstvi, ampak da je iz zbranosti uvideval bistvo in bitje, eksistenco in esenco, izkušnjo v zavesti in merilo človeške različnosti ali mnogoterosti: sub specie aeternitatis et durationis, rečeno preprosteje. Temu se še Umberto Eco ne bi uprl esejistično. Razvneto esejiziranje je lahko bilo radostno, kolikor sem že v mladosti dojemal razumljivi in doumni softverski zagon nasproti trdi državni stvarnosti, torej nasproti neživljenjski stvarnosti same državne naprave. In o katerih osebah sem vse govoril...

Obdobje polemik se je širilo naprej še toliko, da sva se s satirikom Petrom Balohom pubertetniško dogovorila, kako bova polemizirala drug z drugim, kar sva tudi v študentski Katedri storila, potlej pa sva se tajno sestajala v kavarni Astoria in ugotavljala, kako so privoščljivci kimali zdaj njemu, potem meni in narobe - ko pa je šlo zares, je Peter Baloh vendarle napisal članek *Noben človek ni vladar duhu*, kjer je poskusil pojasniti, kako je bil ves čas na moji strani. Kajti bil sem zagovornik ne le mladinskega in študentskega humorja, tudi v študentski Tribuni sem objavljaj aforizme in bodice in humor, ampak zlasti zagovornik esejistike. V mariborskem intelektualnem okolju je bil sposoben napisati esej poleg mene kvečjemu še zase izolirani Marijan Kramberger, drugi pa so se bolj prakticistično socialistično ukvarjali s političnim kimanjem in s samokritiko za boljši položaj. Stari Glazer je pa bil že preveč v letih, da bi se še posebej udeještoval, čeprav je, kakor mi je pravil v Študijski knjižnici, rad prebiral moje eseje, a tudi posebej mojo poezijo. V tistem času sem prejemal iz Gradca še revijo *Manuskripte*, poznal sem delovanje Foruma Stadtpark in sem se ukvarjal nekaj še s Kurtom Schwittersom, bral sem *Sršene* (Die Hornissen) Petra Handkeja in Ernsta

Jandla, Aloisa Hergoutha in druge, a to zaradi avstrijskosti ni bilo priljubljeno ne v Mariboru ne v Ljubljani, sploh so to vednost ali sovednost povsem ignorirali, o delovanju v Gradcu, kar zadeva jazz iz tega časa, pa sploh ni hotel nihče poročati. Tako sem že mladenič pripadal k pojavu prosto viseče inteligence, ki so mi dovoljevali, da sem lebdel v kulturnem ozračju kot “die freischwebende Intelligenz”. Tisti, ki so se imenovali “Kulturträger” v ljubljansčini in mariborščini, so bili veselo imenovani kulturni nosivci kot kulturne naramnice, torej okras k škricom in uradniškim hlačam in k birokratskim komolcem... Saj bi tudi drugi bili radi nekako del Evrope, a kaj, ko je bilo vselej pomembno kaj drugega, le dejavnost in duhovno garaštvo in znanje ne. Z Maldororjevimi spevi in nadrealisti sem pa le nekoliko strašil naokoli, ja, če se le spomnim Apollinairea, Cocteauja, Artauda, vseh tistih pesnikov in slikarjev, Paula Eluarda in *Nadrealističnega manifesta (1&2)*, nekaj je med drugim poznal z Jarryjevim Kraljem Ubujem še gledališki igravec in prevajavec Stanko Potisk. Ko je prišel mnogo pozneje v štajersko prestolnico še Vlado Sruk filozofsko z Jesenic, je tudi objavljajl nekaj iz čisto filozofskih tem, namreč iz filozofsko pobožne ljubezni do Ericha Fromma, nekaj pa “zavedno” komunajzarsko o “liku” komunista, ko je poskušal opravičevati zdravnika, nadzornega Jožeta Potrča. Spet drugače se je pozneje študiozno poskusil v razpravah Mirko Križman, prijatelj germanist, izredno izobražen in v Goethejevega *Fausta* zaljubljeni univerzitetni profesor, ki ga mariborska kulturna srenja ni sprejemala, ker da je preveč učen in premalo partijski, pa še z avstrijščino da se ukvarja in s koroškim slovenstvom. Diskusijsko in esejistično je bil razpoložen tudi slavist Ignac Kamenik, ki so ga žagali, ker je bil preveč navezan na rodno slovensko grudo in na slovensko izročilo, to izročilo pa je bilo preveč narodno in premalo “kominternovsko” oziroma premalo komunistično internacionalno in vzhodnoblokovsko, čeprav je ravno Kamenik zagovarjal Dostojevskega. Branje Stendhala, Dostojevskega, Prosperja Meriméja, Honoréja de Balzaca, Gustava Flauberta, Gogolja in Maksima (Peškova) Gorkega, Emila Zolaja... mi je prozno govorilo, da so tako imenovani realisti in naturalisti, če opustim zdaj Hyppolita Tainea, poskušali esejizirati po svoje, saj so se udeleževali literarne javnosti in literarno družabnega življenja ter pomišljali na eksperimentalni roman. Pa tudi kakšen André Breton in Jacques Prevert je bil očarljiv, prav tako češka Karel Čapek in Jaroslav Hašek,

angleška Charles Dickens in David Herbert Lawrence, ameriški Ernest Hemingway in William Faulkner, Henry Miller in Truman Capote... - ja, kdaj sem jih bral, kako sem jih bral, kje so zapiski o teh avtorjih in njihovih delih? Pozneje se je oglašal bolj uredniško modro Herman Vogel, s katerim sva se o starem izvrstnem hazarderju "Dostoju" in o *Velikem inkvizitorju* pogovarjala včasih cele dneve, hkrati pa sva še slavila Franceta Prešerna in sem jaz pridodal še Aleksandra Sergejeviča, namreč Puškina...

Eseje je prevajal iz nemščine še Leon Petrovič, ki mi je rad prisluhnil, ko sem mu o velikih metaforah sveta govoril z enostavnimi, čeprav ne zmerom z dovolj preprostimi ali popreprostenimi besedami. Mariborski ekonomisti, torej profesorji ekonomije, so začutili večkrat nemajhno zadrego, ko sem jih konkretno vprašal, kako da predavajo stvari, ki so očitno skregane ne le z zdravo pametjo, ampak tudi z ekonomsko znanostjo, kajti pri kakšnem nobelovcu Paulu Samuelsonu sem bral v njegovi *Ekonomiki*, prav tako pri Friedmannu in zlasti francoskih avtorjih, obravnavajočih jugoekonomiko kot politično ekonomijo, da je ekonomska znanost docela drugačnejša, kot so jo marksizirali oni, pa naj je šlo za denarništvu ali za uveljavljajoči se menadžment: upravičevati so morali politiko cekaja in občine, uresničevati plansko gospodarstvo in kimati še tako norim domislekom četrtipismenih komunajzarskih oblastnikov. Kar zadeva mariborsko pedagogiko, pa sem naletel na tako zresnjene obraze in na tipe brez humorja, da mi je bilo histeriziranje v birokratizmi največkrat odveč, bal pa sem se službenosti ali uradnosti, ki je prevladovala na nižjih srednjeslojskih ravninah. Intimno me je v esejističnih prizadevanjih razumela edino Marijica, ki sem jo ljubil z vsem srcem in dušo in z vso čezsmrtno neugasno močjo, bila je tudi osebno dobro kritična, kar me je sproti partnersko le korigiralo, kadar sem primeroma postal zaletav, pesniško prerazvihran ali strasten in intuitivno, torej sebevidno nepredvidljiv, sploh mi je osebno zmerom stala ob strani in je zvesto sočustvovala z mano, kajti simptom izobraževanja deklet v socialistični republiki Sloveniji ali na mariborsko obrobem Melju se je ni posebej dotaknil, sociološko pa sem le opazil, da je pedagogika deklišstva bila komaj opazna tudi v njenem samoumevnem odnosu do fantovstva; pomislim na dekleta, ki so končale gimnazijo in višjo ali visoko šolo, večerno gimnazijo, opravile oziroma sponzorirale magisterij ter

doktorat..., koliko jih je bilo spet v strokovnih in poklicnih šolah, na učiteljišču ali vzgojiteljski šoli, koliko so imele možnosti študijsko izobraževalno napredovati v primerjavi s Francozinjami, Rusinjami, Američankami, Švedinjami, Italijankami, z Angležinjami in Nemkami, z Norvežankami in Nizozemkami, z Belgijkami, Čehinjami in Poljakinjami, z Avstrijkami..., od hčera nižjih slojev, nižjih srednjih slojev do srednjega sloja in do višjega srednjega sloja v socialističnem samoupravljanju. In kar je morebiti bilo in je zame še zmerom najpomembnejše - ko sem iskal osebno sopotje, pomoč v vedrini, ne da bi krnil osebnost, sem jo izvoljeno ter moško nahajal v Marijici in ravno z njo. Zazrla se je vame, sledila mi je. Tako pomislim na Madame de Staël ali na Madame de Sévigné, na Madame de la Fayette in njeno Princeso Klevsko... in še na plavi salon Port Royaala..., ne pa toliko nemara na Aleksandro Kollontajevo, na Helene Weigel, ki je oskrbovala Berta Brechta ali na Simone de Beauvoir, ki je pazila na že nemočnega Sartra, tudi ne zgolj na Galo, ki je preživljala sprva z Eluardom *Prestolnico bolečine*, potem pa doživljenjsko s slikarjem Dalijem nadrealistične scene...

Nekoč sem se utapljal v Dravi, ki je bila Drava biti - ne biti. Kako me je zvrtničilo proti dnu, da sem se igral v kraljestvu vilinskega kralja, ki ni bil Goethejev, ali v podvodje ne Prešernovega *Povodnega moža*, v pravljичni predsmrtnici, ki me takrat ni pogoltnila! Tudi takrat sem otroško izgrgraval neke nerazločne besede, ki so se spremenile, potlej ko sem se rešil, v bledečni mir. Ja, otroci in starci... tudi pootročeni starci in prezgodaj ostareli otroci, videl sem. Pomen smrtности pa sem izpel takole:

Ko trešči strela, kje bo splaval k bregu
 ubogi deček, ki se je igral
 med ribami, pri zidu, v krušnem begu,
 kje bo otrok v povodnji sam zaspal,
 če je obraz pobeljen v prvem snegu
 in če obišče ga vilinski kralj
 v prividu, v krvi, sanjavem potegu
 in če je čas, ki spet je podivjal -
 v resnici, kdo je ljubil v boju, kregu,
 kdo je potegnil fanta s črnih tal?

Že deček sem se rad ukvarjal s svetopisemskimi resnicami in filozofijami. Pesnikom je bilo dovoljeno več, čeprav je oblast pazila na pesniške besede. In ker sem bil usmerjen v umetništvo z vsem srcem, sem si že zgodaj širil duhovna in umska obzorja. Zanimal pa sem se kmalu zatem tudi za prakso, ki jo upoštevam v dejanjih med ljudmi. Mnogo sem študiral, bral, morda res ne po učnih programih marksizma-leninizma in ne le po šolskih kabinetih, ampak s tveganjem sam in v povezavi s svetovnimi avtorji.

Pravzaprav sem se znašel v prozi eseja nekako med humorjem in polemiko, med aforizmom in estetsko kritiko, med estetiko in etiko, večkrat tudi nasproti Immanuelu Kantu ali pozitivistični Dunajski šoli ali med prebiranjem avtorjev Frankfurtske filozofske šole, od Theodorja Wiesengrunda Adorna do Horkheimerja ali Wilhelma Reicha... Tudi branje trojke Freud-Jung-Adler mi je odkrilo vrsto esejističnih potez v psihologiji, zlasti Adlerjevo pisanje o značaju, zlasti Freudovo pisanje o seksualnosti in kulturi, manj pa o kulturi seksualnosti, naposled pa tudi izvenzavestno kolektivistično področje arhetipskega sanjarjenja pri Jungu... A tudi to je bilo vselej nekako odveč, sklicevanje na te avtorje je bilo podobno le literarnemu obližu in psihiatrični kozmetiki, vredni v vsem kakšnega Karla Jaspersa. In ko sem bral v francoščini *Smeh - esej o*

pomenu komičnega, o Filozofski intuiciji ali Uvod v metafiziko Henrija Bergsona, v slovenskem prevodu Janeza Gradišnika v kratkem *Bergsonov Esej o smehu*, s spremno študijo frankofilskega prijatelja, Dantejevega prevajavca Andreja Capudra, sem se esejistično razigrano kdaj tudi sam spraševal, kakšna je razlika med sebevidnostjo in veselo goloumnimi členitvami, med izreki in obrazci, med formulacijami in formulami, med vasezagledanostjo in popredmetenostjo, med globlje in dlje... Kajti sam nikoli nisem predvideval, češ, zdaj pa vam napišem esej, šele ob različnih odzunanjih temah in ob osebnih pobudah sem pisal eseje sproti. Zaman bi kdo pričakoval, da se bom v esejih abstrahirao do neosebne trditev ali do brezosebne šampiljke ter do simbola opredmetenj. Tematika je esejistično zmerom enakovredna intelektualnemu in intuitivnemu naporu, da sploh primerjam sebe z drugimi in narobe.

In tem mi ni nikoli zmanjkalo, najsi sem bil v gledališču, primeroma ob Borštnikovem srečanju, kjer sem bil član prvega Glavnega odbora Borštnikovega srečanja slovenskih gledališč, ko sem obiskoval umetniške razstave in prijateljeval z mariborskimi likovniki, se pogovarjal s slikarjem Zmagom Jerajem o šahu in Kafki, o popartistih in arhitektih in o fotografiji...; spet drugič sem s kiparjem Gabrijelom Kolbičem razpravljao o Augustu Rodinu, o konjeniško spomeniškem Josefu Vaclavu Myslbeku, o versko ekspresivnem Františku Bileku, o doživljajsko in miselno prepričljivem Janu Štursi, življenjsko dozorelem v kiparsko pripovednem simbolizmu ter monumentalnosti, ali o medaljerju in kiparju Otakarju Španielu, saj je študiral Kolbič kiparstvo v Pragi, se marsičemu kot kmečki fant odrekal, z njim sva rekla tudi kakšno o v Pragi študirajočem grafiku Božidarju Jakcu..., manj pa sva govorila posebej o naših kiparjih, obeh Zajcih, Bernekerju, Repiču, Ajlecu, Urbaniji, Peruzziju, Šteficu, Napotniku, Lobodi, Kosu, Pilonu, o bratih Kralj, o Pirnatu, Kalinu, Smerduju, Pengovu, Putrihu..., rad pa se je stari "Gaber", kot smo mu pravili z vzdevkom, le pohvalil, kako da je vzgajal Slavka Tihca in Vlasto Zorko-Tihčevo še na gimnaziji ter ju usmeril v likovni poklic... O Karli Bulovec-Mrak pa sva se pogovarjala z Ivanom Mrakom, oboževal je svojo ženo, oboževal. Pomislim še na Janeza Boljko, ja, takole mimogrede, čeprav ne spomeniško. Ja, z likovniki sem se družil, namesto da bi popival s kakšnimi "prvoborci" in prejemal tiho potuho in lepo uspeval. Kako daleč sem bil od časopisarstva! od tistih "kritik", ki so bile kdaj nakracane kar tako in za objavo, le da je

bil prostor zapolnjen, medtem ko sem si moral jaz priboriti za besedo večkrat prostor pod soncem.

Marsičesa me je naučil v esejističnem smislu celo matematično formulirani Ludwig Wittgenstein s svojimi traktati in *Različnimi opažanji...* (Vermischte Betrachtungen), čeprav je deloval kdaj celo dokaj nasilno. Kadar sem že hotel afirmirati kakšnega avtorja - bodisi že mrtvega, in seveda z različnih področij, od literature do filozofije ali likovnosti... - ali uveljaviti temo, sem esejistično stopil zmerom v svojevrstni mono-dialog. Nikoli nisem posebej premišljal, ali resnično esejiziram. Počutil sem se vendarle včasih pri tem nekoliko leibnizovsko - kako ljudem z enostavnostjo povedati zapletene reči!? in kaj je že Gottfried Wilhelm Leibniz opisal v svojih *Esejih o teodiceji* (Essas du Théodicée) ali v *Novih esejih o človeškem razumu* (Nouveaux Essais sur l'entendement humain) ter v znani *Monadologiji*, kjer je govoril o monadi kot o nedeljevi enostavni substanci, ki se kopiči, združuje v agregat, kot nedeljiva pa predstavlja vsaka monada in vse monade resnične atome narave, to je, prvine stvari, ne da bi se po naravni poti spuščal v pojem, zato pa po tej poti naravna substanca tudi začetka nima, torej se lahko začno in končajo monade z enim udarcem, z enim samim zamahom...? Ob racionalističnem utemeljevanju sem še pomislil kdaj na Jakoba Böhmeja in mojstra Eckharta in na Bernarda de Clairvauxa..., ki so premišljali meditativno o božji troedinosti, o naravi, o kakovosti vseh reči - v Bogu... Kako pa sta včasih zapletala kakšen Georg Lukács (v mladih letih je pisal o eseju Leonu Popperju) ali v nesrečni zavesti Theodor Wiesengrund Adorno, da o Horkheimerju sploh ne govorim. Prav to so mi mnogi zamerili, tudi če kdaj niti niso razumeli, za kaj pravzaprav gre. Arhiabstraktno mišljenje, rečeno nekoliko bolj učeno, je bilo v mojih pisanjih zmerom izpeljano iz dane problematike, iz lastne motivike in odzunanje tematike, kolikor je šlo za esejizirane žargonske izraze. Kajti v eseju je zmerom tudi nekaj leporečja, je nekaj prijazne imenitnosti in sploh nadiha v kulturnem navdihu. Pri tem so mi lahko očitali sprotnost, a na duhovno problematiko se nisem odzival le kot na zapoved duha časa (Zeitgeist), ampak večkrat intuitivno in s shakesperjanskim nasmehom, torej zdaj z ironičnim, potem s tragično smrtnim smehljajem.

In sem se našel tudi v mitologijah, našel sem Ariadnino nit krvi. In vedno je bil kakšen Minotaver, ki je tulil, čeprav je bil le in samo nebogljenec, nebogljenec na oblasti, je bil živi mrtvak s pooblastili... Tudi o takšnem zgodovinskem spominu sem nekoliko baladiziral takole:

Spomin bo noč, da nično je spoznanje,
 ki pelo je obljubljen kot knjiga
 breztemeljne resnice čez kotanje -
 bo zmaga zmagana do ranjenega vžiga,
 žigosanega sredi čela, v dela, sanje -
 bo spet zblodeli izdajavec mižek-figa
 poljubljaj trhlaste oči, lobanje,
 bo ta, ki z zmajskim repom strupno miga,
 bo ta, ki obupan se obesi dno kotanje -
 spomin bo noč, in nično bo spoznanje?

Koliko čiribirščine pa se je že nabralo v vseh teh stoletjih, ki so se ukvarjala običajno z najobičajnejšimi bebljavimi lažmi, kakor da gre za veliko resnico, koliko ideologov se je že izpljuvalo, da bi se vsesali v ideologijo, koliko nebistvenih besedic je bilo izgobezdanih, izbektanih, izhrzanih, izsikanih, da bi bila zaznamovana primeroma sama Bit, in kaj vse je bilo že puranje izkevdano o kajstvu, kaj vse izčvekano in izkokodajano o najstvu... Včasih se mi zdi: salonarji v planinah, gojzarji na salonskem parketu. Meni so ponavadi dopovedovali, da pišem dobre eseje. V dnevniku Večer sem vpeljal namesto običajnih feljtonov tako imenovani mali esej - esej mi je narekovala izbrana tema na eni strnji do največ dveh ali dveh in pol straneh, kar je nekako omogočil urednik Branko Avsenak. Seveda pa nisem posnemal oblastno drobnoesejističnega Josipa Vidmarja, tudi on ne mene.

Zanimivo je, da se zmerom najde dovolj velik krog ljudi, ki želi brati ravno eseje. Kakor da gre za več kot zgolj za široko izobrazbo, za samo humanistično izobrazbo. Nekatere izjave iz esejev so zmerom aktualne kot kakšni izreki, aforizmi, rekla ali pregovori oziroma vsaj kot domislice. Herbert Grün je primerjal Ljubljano z ruskim, torej z indijskim, to se pravi s kitajskim, z eno besedo - s pravim čajem, ki ga je treba zaužiti ravno pravšnjo mero... Sam sem primerjal Ljubljano z baročno mašo sredi

postmodernizma. V resnici sem se znašel v ljubljanski esejistiki nekaj prej, preden sem postal študent - spoznal sem profesorja Dušana Pirjevca, kot nagrajenec Mladih potov pa tudi Dimitrija Rupla, Mateta Dolenca in druge, ki smo bili v primerjavi z Ivanom Potrčem, Lovrom Kuharjem - Vorancem, Antonom Ingoličem, Cirilom Kosmačem ali z Miškom Kranjcem dokaj važni, ker nismo bili nikjer privilegirani, partijska javnost pa nas je kot mlade odklanjala, češ da je vsakdo med nami nekakšen enfant terrible, saj nismo slepo verjeli ne sledili kakšnim firerčkom. Nekoliko me je le motil takšen ekskluzivizem, pa tudi grupaštvo. Nekoliko nas je hotel umirjati menda Vital Klabus, nekoliko Jože Snoj, ne pa tudi Mitja Mejak. Za koga sem potlej že tedaj pisal eseje, ja, nekaj sem jih pisal za "ogorčeno" javnost, nekaj za tiste, ki so si iskali uteho v lepi in iskreno živi besedi, nekaj za utrujene intelektualiste, nekaj za takšne, ki se radi razgovorijo širje o kakšni temi... in nekaj za družbene kulturne pijančke. Z esejem so bili namreč na koncu vsi zadovoljni, na koncu se je zmerom vse dobro izteklo, celo v polemikah. Saj sem z esejem bežal iz komunajzarske sivine enoumja, iz svinčenosti ideoloških grezil, ki so se potapljala kvečjemu v ponavljanje znanih fraz, celo več, z esejem sem pozabljal na vsakdanje muke in sploh na vse.

Ali je bilo božansko ali zahudičano? Utelešenost biti se je v našem času raztelesila, izza krvavo obrekljivih, škodljivih satanizmov pa je vendarle zapelo bogoslužje z otroškimi glasovi. Torej takole:

Nebo brez nébesa, telo vse brez telesa,
 brez zemlje zemlja, voda suhe smrti,
 kam naj odidem, ko se usoda stresa,
 kam naj gredo potrti bratje-krti,
 zažrti v slepi grez zgolj dno očesa,
 kam rablji v lahkomiselni obrti,
 v imenu revnega gospoda-krvosesa,
 kam v prazno naj sijo mrtvaški prti,
 kam v črti globlje zvihanega kesa -
 po trti jezik, dete konec smrti!

V esejih je zmerom jasnina, je tudi slog, čeprav je mešani slog. A izraženo je scela jasno, kar je izraženo tudi uglajeno in naravno ter dovolj natančno, da je razumljivo. Esej je kakor kozarec čiste hladne vode, s katero se osvežiš.

Potemtakem sem pisal esejistiko nekam za količkaj izobraženo bravstvo in kulturno občinstvo, večkrat "začrtani" kulturni linijski politiki navkljub. Morda je bilo zato v podtekstu esejev zmerom nekaj pitoresknega..., esej sem lahko prebral z užitkom večkrat, k nekaterim esejem sem se kar vračal. Zato v postmodernizmu, kjer menda navajalsko ni več važno, kaj kdo reče, le da reče, predstavlja pojem esejistike nekaj drugega, kot sem si predstavljal šestnajstletnik: zdaj naj bi bil esej tipično nacionalna dobrina, navezan le na slovensko zgodovino in brez kakšne širše izobrazbe, naj bi bil subspecialistično -kako dolga beseda!- iztrgan iz sveta. Kakor da ni padla železna zavesa vzhodnoblokovskih -kako dolga sestavljenka!- režimov in vladnih ter cekajevskih kulturnikov. Ampak ta petdesetletna -kako dolga beseda!- zavesa se je sesula in se zmlinčila v prah izsušenih fosilnih relikvij bivšega sveta, je le še fikcija preteklosti.

Seveda pa esej ni bil beletrija tako doma na Slovenskem, kakor je izbrano govoričil primeroma v Angliji, tam duhovito lahkotno, igrivo in s preigravanji, v bravurah miselnih vzorcev, s toplim humorjem, gracioznostjo in muzikaličnostjo angleščine. In vendar, poleg angleškega dovtipnega duha eksperimentalistike -kako dolga beseda!- je obstajal tudi francoski - slogovno tipični - esej, nemško dokaj nejasni, zafilozofirani esej, ruski esej in slovenski esej... V angleščini kot svetovnem jeziku smo Slovenci še manj brali kakor beremo danes, pa tudi ameriškega časopisja nismo dobivali v komunajzarski režim, nobena knjižnica ni imela v čitalnici ameriških časnikov, tako da tudi besednega zaklada angleškega jezika nisem ravno nadgrajeval, zdaj pa ga v letu 1994 lahko..., bral pa sem starejše romanopisce 20. stoletja Wellsa, Conrada, Galsworthyja, ki je, kakor je pripovedoval Janko Lavrin, izdahnili tako rekoč v Lavrinovem naročju, Maughama, Bennet, pisatelje, uveljavljene po 1. svetovni vojni, kot so D. H. Lawrence, Forster, Huxely, Virginia Woolf in James Joyce ter po 2. svetovni uveljavljene angleške prozaiste Orwella, Durella, Goldinga, Greena..., poznal pa sem še eseje angleškega pisca o umetnosti, socialnega reformatorja in likovnega kritika, zasebnika Johna Ruskina, zavzemajočega se za preraphaelite in lepo ročno delo -osnutki in vzorci tkanin, tapet, keramičnih oblog, slikanih oken, pohištva- nasproti industrijskemu izdelovanju ali proti industrijskemu -pohištvenemu, konfekcijskemu tekstilnemu...- kiču, s čimer je vplival zlasti estetsko kritično na notranjega opremitelja in knjižnega opremitelja Williama Morrisa. Anglosaški duh obrača besede duhovito drugače, podobno velja za Irce in Škote. Kako vzorno je pisal dandy, esteticistično vedenjski angleški pesnik irskega rodu Oscar Wilde, ta evropski l'art pour l'art dekadent, zaradi homoseksualizma zaprt, potem spokorjeni simbolist, komediograf aristokratskega okolja, eksotično romantični pravljicar in esejist, kako je poznal dodobra konverzacijo in čvekaško besedaveljstvo! ja, prav zato sem ga rad bral v Hiši granatnih jabolk, poznal sem *Sliko Doriana Graya* in gledal, kako važno je biti resen in idealen soprog... Rusko esejiziranje "globoke in široke slovanske duše" je spet docela drugačno od angleškega esejskega tipa, tako kot se francoski esej razlikuje od nemškega in latinskoameriški esej od slovenskega. Oprl sem se lahko ne le na svetovno esejistično tradicijo, posebej od Montaigna naprej, ampak tudi na slovensko literarno, pripovedno, literarizirano filozofsko ali znanstveno, skratka na esejsko izročilo.

Poslednji dnevi svetovnosti so se približali hudemu izročilu izkušnje in skušnjave. Bil sem presoden, mislim. Šele izročilno sem lahko s krilaticami-verzi napisal:

Pomen v spominu, pesem v zvenu kliče,
 da rojstvo Mnogih skoro vase tli,
 da moč pojenja, kjer bo zlo, hudiče
 in mamke njihove zgoj noč stemní -
 na pragu tujec bo domač, biriče
 bo klical v nov naliv nesreč, kosti,
 in klical k sebi bo prelažne priče,
 rojen v sovraštvu, v svaštvu z vragom dni,
 ki bojo tisočkrat nikoli priče:
 o Bog, skrivnostni Bog naj luč rodi!

Znano balkansko čvekanje o vsem in ničemer, imenovano "svaštarenje" s tapametnim bridkim smehom turcizmov in praznobasnih "pravljic", s katerim so nas "nadmudrivali", je tudi preko Kolpe ustvarilo svoj esej: tam se je razvila prava esejizirana epika; vsi narodi in narodnosti, vključno z manjšinami, so pisali esejistiko, tudi Rusini, tudi Hrvati v Subotici, malo manj pa mi je znanega o albanskem esejju in o turškem esejju na Kosovu. Sploh so bežali v balkanoidnosti z esejem iz socrealističnih - kako dolga beseda- temnic običajno nazaj k plemenu, pa naj je šlo za Albance ali Bolgare, za Makedonce ali Romune, za Srbe, Cincarje, Črnogorce, Bosance, Hrvate..., kajti rad sem bral esejistiko Miroslava Krleže ali Iva Andrića, če omenim le dve znamenitejši imeni. Večkrat sem se srečal primeroma z bradatim kritikom Draganom Jeremićem z Brđanov pri Gornjem Milanovcu in sva se pogovarjala o pomenu esejistike na filozofsko imanenten način, ko je on s prsti nejevernega Tomaža ali s peresom kot s skalpelom drezal v rane, ja, pogovarjala sva se o francoski poeziji, prozi, dramatici, nekaj pa tudi o naših slovenskih pisateljih, kar sem kajpak poznal sam. In profesor Milan Petrović iz Kruševca - v njegovo knjigo kritik *Branje po Skerliču* (Čitanje posle Skerliča) sem napisal spremno besedo..., o Ljubiši Đidiću dvignjenih rok, ki je nagrajeval z *Bagdalo* največkrat napačne, češ, srake imajo rade lesketave reči,

o Antoniju Marinkoviću, ki pomni žetev, stopinje na vodi, gostoto, išoč pesniški dialog s časom in avtoesejistično človeka proti *Baš-čeliku*, o starem Branislavu L. Lazareviću in njegovih pesniških prvih ritmih, o Dragomirju Laziću in esejistični *Poeziji v revoluciji*, o prijazno bratskem Milutinu R. Jugoviću, ki se poleg zgodovine in literature spozna na srbska zdravilišča in termalna zdravilišča in o drugih Kruševčanih pa ne bom govoril. Kako so se jugobalkanski subjekti vendarle zavohali med sabo, kako so se prevajali! in če pomislim, da je pesniška zbirka prevodno izšla v cirilici tudi do največ 500 izvodov, mi komedija bratstva postaja očitna - ne tisti, ki smo dejansko garali z jezikoslovnim in pesniškim znanjem, ne pesniki, ampak le oni, ki so v socializmu samoupravno uspevali ter se igrali nihilizem, so bili "popularni". V literarnokritičkih prispevkih Predraga Palavestre, ki je obravnaval *Književne teme* in se ukvarjal s *Književnostjo mlade Bosne*, drugič spet v *Razlogih* Svete Lukića za Nekaj časa in v Uporu zoper besede ter njegovih drugih priložnostnih esejih, tudi ko je ponudil bosansko zelenjavno pito, ki mu jo je pripravila za popotnico žena, ali *V temino zagledanem*, sicer uglajenem Drašku Ređepu iz Novega Sada, ki je pisal impresionistične eseje kot kroniko literarnih pojavov, kaj šele v *Memoarjih nekega makroja* "simpozijkega" esejista Lasla Vegela, ko *Psujemo, iz oči pa nam drejo solze*, v eseju o Branku Miljkoviću ali v kritikah *Iz dneva v dan* Petra Džadžića, v *Pogovorih s Krležo* ali v esejizirani kritiki *Jugoslovanstvo danes* - vprašanje kulture Predraga Matvejevića, v *Opredelitvah, Kritičnih pričevanjih o novi makedonski književnosti* ali v *Živem in mrtvem* Milana Đurčinova..., v esejistiki znanega romanopisca Danila Kiša... in v delih drugih, tudi novosadskega esejista Sretena Marića, ki je pisal o *Glasnikih apokalipse*, o *Krajinah eseja*, o *Rojevanju moderne literature* in *Protejski zavesti kritike* ter prevajal..., sem nahajal entre en matiere, izražen kot izpoved in poved nekega, čeprav v južnih barvah presvetljenega esejista. Res je, da so si v balkanskih krajinah in mestih jemali kar predpravico, čeprav so čutili večkrat tudi zaostanek, ne glede na srbski nadrealizem in starega prijatelja Dušana Matića, ki sva se seznanila v Beogradu in je bil simpatičen človek, docela drugačen "nadrealist" od tamalega Oskarja Daviča, ki imam z njim tudi nekaj karseda anekdotičnih prigod, zlasti tisto z nagovarjanji, naj bi mu pomagal narediti nekakšno novo zvezo književnikov Jugoslavije ali novo ZKJ..., Oskar, ne ga lomit! Z Matićem sem se pogovarjal o koruzi, kamor so vrgli partizani puško, da

so lahko teatralizirali tudi na Kalemegdanu, z Davičem pa sva bila posebej nadrealistična v pristaniški Reki, kjer je pokazal svojo trgovsko-politično žilico...

Kaoidna razsmerjenost in skrajna udvorljivost, požrešnost in naveličanost so bile značilnosti obvladovanja tedanje kulturne politike - kako naj se je človek, navezan na Homerja in Danteja, vključil v tiste kroge? kako naj bi bil med njimi, če nisem želel hlapčevati niti slovenskemu kultgrupaštvu? Proti vsem socrealističnim konceptom sem rajši zaigral vlogo konceptualnega umetnika, in to v obdobju, ko še ni bilo nikakršnih računalniško generiranih pisav in tehnizacije, ampak je bilo "nevarno", ker sem posedoval kar nekaj pialnih strojev - malih in velikih, večidel kupljenih na razprodajah "mimogrede", če obstaja naključje... Umetniško raziskovanje mi je bilo blizu, ampak ne na način Majakovskega, saj sem vedel, da je bil za Sovjetijo tudi ta Vladimir Vladimirovič "zakon" in so ga morali naizust vdano "recitirati" pionirčki, le da so slavili boljševizem..., ne, mene je bolj usmerjal francoski simbolizem, najprej Rimbaud, potem Apollinaire s Kaligrami, vse do E. E. Cummingsa, Th. Stearnsa Eliota, E. Pounda ali F. Kafke in J. Joyca... Svojo pisateljsko ali pesniško tehno-imaginacijo sem stimuliral že na začetku drugače, bravcem pa se le nisem izneveril - večkrat sem za šalo ušpičil tudi kakšno popevko, včasih pa sem recitiral take sentimentalne rimarije, da so ljudi spravljal v jok ali krohot, kakor sem hotel: čarovnijo sugestivne lepe besede sem obvladal scela, tudi sem lahko govoril v rimah, od heksametra do sonetiranja...

Mar naj se sramujem, če lahko pišem nemško, francosko, srbsko in hrvaško..., tudi cirilico, če je treba, naj se sramujem, da morem brati v grškem alfabetu klasike? Kar je pri srbskih razumnikih skoro nepojmljivo, je strastno sovraštvo do albanskega naroda na Kosovu, kjer je srbski živelj v hudi, čeprav vladajoči manjšini - ljudje, ki bi z ljubeznijo govorili o mladem Platonu in starem de Montaigneu, so se sprevrgli v nacikomunajzarske tipe, pripravljene ubijati - tudi otroke, če treba, v čemer je katastrofa srbstva, tega ljudstva, ki je divjaško okupiralo s svojim diktatorskim kraljem nekatere narode na Balkanskem polotoku, po 2. svetovni pa z Jugoslovansko ljudsko armado bizantiniziralo vse, ki se niso uklanjali izkoriščanju brez primere. Zato pa ni esejev o Albancih, kvečjemu o srbski apokaliptični viziji ob koncu lastnega naroda. Turški pesnik iz Prizrena, Yesheren, mi je pokazal še tretjo stisko, stisko turške

manjšine med katoliškimi Albanci in pravoslavni Srbi, ko se je o zatiranju socialistične jugooblasti, pa naj so bili albanske ali srbske narodnosti, samo šepetalo, samovolja pa je bila tako abotno bizantinistična, da je mejila na rob verjetnosti in na norost, vsaj kar zadeva prezirljivega poniževanja, ker so se komunajzarski gospodarji obnašali do svojih -tudi do kulturnih- podložnikov slabše kot do rasno nečistih psov. Njihova stvar se je spremenila v obvezno formalnost, njihove vojaške dolžnosti so se sprevrgle v stvari - odtod ideologija poveličanega klavskega noža in vodjevski kompleks: filozofija, poezija, znanost so tam le še oblika norosti, vojaštvo pa sredstvo politike; kakor da naj je "kritika" esej. Tako je nastal misticizem vsakdanjosti, ki je najznačilnejša vrednota komunajzarjev. Saj vem, saj vem: formalna izobrazba, ampak sam sem bil pred časom, vsaj slovensko pred časom, pa še v Mariboru povrh, v "totem Maribori", kjer sem bil seznanjen enako z dogajanjem umetništva in literature na Dunaju kot v Gradcu ali Berlinu..., tudi enako kot v Celju ali Ljubljani in na Ptujju ali v Slovenj Gradcu ter v Trstu, v Celovcu ali Murski Soboti... Čudno je, da sem tako zgodaj našel stik tudi že z računalništvom: med prvimi sem gotovo pisal o računalniškem stroju Zuse Z 23 in o tem, da lahko tudi "robot" piše "pesmi" – kar je danes šola kreativnega pisanja, je opravljal gotovo že računalnik Zuse Z 23...

A esej vendarle zahteva določno obliko, saj ni le sofisticirana izmišljenina. Eseg je podoben modrosti Besede, ki se tvori v človeškem srcu, a je dovolj jasno izražen brez posebnih fraz, čeprav je bravurozen. Po svoje sva esejizirala literarno igrivo in prijateljsko z Rogerjem Calloisom, ko sva se pogovarjala o duši, o tej pnevmi človeškega bitja, o navdihu in dihu v ustvarjalnosti, kakor je veljalo za grštvo ter velja za evropsko kulturo in sploh za zahodno civilizacijo, medtem ko je temu kitajsko kuharsko ugovarjala prijateljica Mire Mihelič, znana zdravnica in prozaistka Han Suyin, in medtem ko sva kazala s Calloisom *esprit de finesse*, je kitajska pisateljica govorila o blanširanju. No, pomislil sem morda na Virginio Woolf in na njenega *Običajnega bravca* in na njen položaj pri *The Times Literary Supplement*, ta se je v londonski četrti Bloomsbury, kamor se je preselila iz Amerike, družila med drugim z ekonomistom Johnom Meynardom Keynesom, ki se je sicer ukvarjal s polno zaposlitvijo ter z odvisnostjo med varčevanjem in naložbami, podprla je skupno z drugimi angleškimi razumniki nove smeri v otočni in celinski kulturi..., tudi sama je

prispevala k joyceovski podobi modernega romana. Roger Callois se je spoznal na *Kamne* in teorijo igre, genijalno je poznal zgodovino evropskega Duha, svetovno literaturo in filozofijo.

Skoro "polemično" sem v pogovoru spet esejiziral o Goethejevem *Faustu* in denarju z (vzhodno)nemškim pesnikom Stephanom Hermlinom, s pravim imenom Rudolfom Lederjem, ki mu je nemško sovjetizirani režim menda dodelil pozneje sobico izgnanca, čeprav je bil prej še slavljen pesnik - takšna je bila usoda premnogih vzhodnoblokovskih intelektualcev, ki so bili prej celo člani partije, potem pa so jih oblastniški birokrati zavrgli kot odvečno smetje, socialistični poeta laureatus je bil namreč ponavadi na vrhu le toliko časa, dokler je bil raben za vulgarno-materialistične fraze in opravičilo zla. O vzhodnonemški literaturi si še danes mislim svoje, čeprav cenim kajpak Anno Seghers, ki sem pisal o nji in njeni literaturi...

Ni kaj, pokukal sem v Leksikon Cankarjeve založbe, ki je še -v Ljubljani, leta 1988, ko je bila tudi ljubljanska univerza poimenovana zgolj po propalem učitelju-komunajzarsko prirejen po leksikonu Volksbrokhaus iz Wiesbadena, ogledal sem si geslo **esej**: »poizkus, krajša razprava, največkrat o duhovno pomembnih vprašanjih; v duhovitem, estetsko dognanem, subjektivno obarvanem slogu. Evr. začetniki: Montaigne, Fr. Bacon. Pri Slovencih: Stritar, I. Cankar, Iz. Cankar, J. Vidmar idr.« Pomislil sem na estetsko filozofirajoče eseje Janeza Strehovca ali ameriško temno nebesnega, nikar na "nebuloznega" Aleša Debeljaka, na zapiske Petra Kovačiča-Peršina o narodu, na Mrakovo *Smer in protismer*, na deklariranje Dimitrija Rupla v *Poskusih z resničnostjo* ali na poetične premisleke Nika Grafenauerja, ta se je kot kakšen grofovski skrbnik izročil pesmi in tretji besedi... Vedel sem že od prvega srečanja, da Denis Poniž ni ponižni človek s *Šolskim esejem*. Lojze Krakar se tudi ni ukvarjal s suho robo v *Prepletanjih*. In Marijan Rožanc, ki je še kakšen teden pred smrtjo kašljaje svaljkal med prsti in si prižgal cigareto, je zmolil svoj *Brevir*, potem ko je spoznal športnega, nikar sokratskega *Demon*a Iva Daneva, legendarno Evropo in *Manihejsko kroniko*...

Esejiziramo lahko potemtakem sami pesniki, literati, ki tudi razmišljamo, esejizirajo pa v še večji meri literarni kritiki, znanstveniki, teoretiki in zlasti filozofi, pri

čemer ne mislim le na Francisa Bacona, barona Verulamskega, angleškega politika s filozofskimi idoli ter na njegov Novi organon, ki je zagovarjal indukcijo, kakor smo se že učili v gimnaziji, ampak vseprej pomislim na Spinozo in njegov Teološko-politični traktat ter znano Etiko, na Leibniza in njegovo Monadologijo ali na Novi sistem narave, na Malebrancheovo O raziskovanju resnice, na Descartesa in njegove Meditacije ter že kar znamenito Razpravo o metodi... Vsak med temi je podal svojo definicijo ali zaznamek, kaj je po njegovem filozofija, a ti izreki so običajno manj aforistični, zato so toliko bolj zaviti v frazo. Polemično živahno je esejiziral in se še oglašal posebej v sreči in gnusu in kadar prebiva v Staji pod Poncami in sicer Taras Kermauner, ki s svojim značilnim pogledom "preiskuje" slovensko literaturo, zlasti še dramatiko, za razliko od Vasje Predana, ki teatrološko paradigmatično, če je dovoljena tujka, razgrinja ozvezdeno zgoščenost samih gledaliških predstav in festivalov. Prav na uredništvu Naših razgledov sem nekoč v Predanovem predalu videl očala Herberta Grüna, o tistih pokojnikovih očalih bom še morda kdaj napisal esej. Z veseljem prebiram kdaj še pravniške in druge eseje bitnega in hrepenečega Boštjana Marije Zupančiča, še zlasti ko se samočleni med blagoslovom in blaznostjo. Videl sem jih, pa ne v prevari ogledala, kako so izbranci na koncu koncev povrhu izrinjali drug drugega, zdaj Petra Klepca v Ameriki, potem spet, kako je izsmejano fičfiričil in prodano duhovičil in zmezdrano pleteničil in zrasano govoričil in se vseznano ničil v salonu, namreč v kanclijah, kakšen komolčarski zabavljač, ja, pod vsako kritiko, ja, videl sem spet onéga onga, ki je na hitrico krpucal po nalogu in me je hotel po nalogu debeloritih tolstežev ukiniti, pa se je sam potunkal, površni marginalec, na robu resničnosti... Tam bržda še Kmeclova Slovenska postna premissljevanja ne bi zalegla, kvečjemu bi malemu literarnemu kritiku postmoderno očitali Prijateljeve Izbrane eseje. Kljub onim bi se z Edvardom Kovičem prekoval v Modrost o ljubezni. Povrhu sem pomislil na Miguela de Unamuna, potlej na francoski personalizem, eksistencializem, strukturalizem..., ja, bral sem kajpak zanimive esejsko študijske zapise Julie Kristeve, Rolanda Barthesa, potlej še Déleuza, Guattarija, Baudrillarda... Gre za to, da eseja preprosto ni mogoče definirati od onkraj sem, saj o eseju lahko pišemo bržda le tisti, ki sami pišemo eseje - torej esej ni le krajša razprava, ampak je lahko tudi literarno prozaiziranje do 50 strani, ki se ukvarja morda še s pomembnim praktičnim vprašanjem na hkrati inovativen in

renovativen način, na način sebilastnega avtorjevega sloga, pri čemer je duhovitost prirojena in okus privzgojen, saj je subjekt eseja zmerom podložen aktualnim premislekom za daljši čas.

Definicija eseja je skratka dokaj izmuzljiva reč, čeprav ne gre za kakšno kulturnopolitično jeguljenje. Sam poskušam v eseju izpisati tudi spoznanje, znanje in dognanje, zato ne opisujem bogsigavedi kakšnih veleumnosti, ki bi bile znane le meni samemu. Pri vsem tem ne citiram iz del omenjenih oseb, ker bi me to zapeljalo v nove tokove sprebistrekov in razmišljanj, saj pričakujem, da si bo bravec kdaj sam ogledal literarna in filozofska dela in avtorje, ki jih navajam po pameti; Leksikon Cankarjeve založbe sem vzel v roke bolj kakor kakšen reševavec križank. Lahko pa bi tudi navedel, kaj piše Denis Poniž pod geslom Esej, Literarni leksikon 33, Državna založba Slovenije, leto 1989, a ni moj namen, da bi navajal navedeno. Saj nisem ravno drobnji esejist kakor Josip Vidmar. Saj sem znan po tem, da napišem za sleherno literarno ali intelektualno srečanje, za vsak simpozij, ki se ga udeležim, tudi esej - da ne pridem tjakaj praznih rok in lačnih oči, marveč se pojavim s svojo, čeprav esejizirano opredelitvijo do določne teme, pa naj je šlo za Korčulansko poletno šolo, za Štatenberško srečanje pisateljev, za Kranjsko srečanje pesnikov, za pesniško Vilenico, za Kresnik, za bivša literarna jugosrečanja... ali tudi za predavanja in nastope v Avstriji in Nemčiji. Kar precej esejistike sem objavil v mariborskih Dialogih, nekaj pa je raztreseno esejev tudi po zbornikih.

Slovenstvo, kjerkoli že obstaja in živi in je, najsi bo v narodnih manjšinah sosednjih držav, v ekonomskih manjšinah nesosednjih držav ali v -tudi političnem-daljnem izseljenstvu, ni panteistični domislek Evrope in evropskih hišnih učiteljev. Slovenska zgodovina je simbolni drevored lip. Abstraktno-miselno-lirično, in vendar, kako življenjsko krvavo! Slovenstvo se je uresničevalo skozi jezik in se samouresničevalo skozi lastno besedo. Je slovensko potohodstvo. O tem takole:

Se senca s senco skozi sen sooča
 pod skalco Mrtvih, v jami mrtvih rib,
 da spod Podzemlja nam ime sporoča
 prav vsak, ki mrtev večno je ta hip,
 da spi pod noč že živa snov, bodoča,
 da se obleka zgane v star pregib,
 in kar bilo je suša, zdaj bo moča,
 in v moči kje počiva, glej, utrip
 krvi, kdove, kdove kje bo le koča
 domača, pot, kje v drevoredu lip?

To slovenstvo bi se lahko oglašalo ne le v pesništvu, ampak tudi v eseju. A dandanes ni kaj dosti posluha za esej, saj so uredništva dnevnikov in revij namenjena bolj sebilastnemu predalčkanju, izza tega predalčkanja pa bojo vsekakor ostali nekoč še pospravljeni koti, čeprav se bojo valjale sem in tja po ideološki zaprašeni zarjavele sponke, zguljene cenzorsko uredniške radirke in nič več veljavne šampiljke... Saj, od spominov se ne da živeti, a tudi s pesnikom Cenetom Vipotnikom, čudovitim kramljavcem, sva včasih govorila o Rimbaudu in Verlaineu, o Cézanneu in vonju borovcev, o mediteranski kulturi in o vonjih južne Francije, sam pa sem vpletal še španske pesnike iz *Generacije '27...*, in urednik Vipotnik je bil vseskozi odprt za evropskega duha skozi slovenstvo, ne pa morebiti naučeno izkokodajsan s pedagoško privzdignjenim prstom, s prstom v frizurici, kakor počno prenekateri zdajšnje kulturednice ali uredniki, ki bi se z njimi pogovarjal kvečjemu o včerajšnji vremenski napovedi in kako je kaj, saj mi vedno le rečejo: »To že imamo...«, imajo pa ničes ali pa gnila jajca v prahu in potrebne jajčnike. Spet drugače je s pijanskim onegavljenjem in bentenjem, ki kaže samo na pristaštvo oziroma na črno-rdeče naveze v strankarsko političnih ideologijah, saj takšnile čakajo, da bi se zmotil v besedici, kot kuzla na kost, ki skače v aržent, rečeno politično - po njihovo visokostno... Kakor da se je izgubilo

sleherno samospoštovanje, pri čemer imajo večkrat -še zmerom- prednost tisti, ki jih štejem bolj za oderuhe kot prijatelje in bolj za hinavce kot brate, bolj za neboglence, ko gre za res, kakor za veščake, medtem ko jim vsepovsod populizem odpira poti in nagrade. Esej v slovenski demokraciji ni več priljubljen, kajti softver je trdim urednicam in urednikom odveč, njih zanima le še tekoča politika z nekimi daljnimi cilji, ki se skrivajo spet v njihovih žepih. Kot da se ne bi več vedelo, kaj je lirika, kaj proza in kaj so pesmi v prozi.

Prehajanje pesništva v prozo pomeni že začetek mogočega eseja, čeprav ta čas esejiziranju ni naklonjen. Kajti esej ni posplošena pesemca in ne kritično zjedrena noveleta ali povest.

Esej govori svojo odzunanjo zgodbo, ki je nastala iz notranjih pobud, je motivirana tematika, ki se v blagem loku izročila nadaljuje v besedah, besedah, besedah..., a se seka v slogovnih sečiščih. Znotrajsvetnost je dejansko zacvetela bogatejše in je bila prepletana z navzočevanji, da sem bil soodvisen z mnogimi, pri čemer me ni zanimal le svet s svojimi posvetnimi in preračunljivimi izmuzljivostmi. V samozavesti sem se esejsko račlenjeval, da sem spoznal, kar mi je prišlo pod roke in kar je bilo pri roki.

Eseja kot poizkusa vendarle ne pripisujem zategadelj le empirizmu, čeprav so mi spet blizu -v nasprotju z empirijo današnjega slovenskega odklanjanja esejistike- John Locke z *Esejem o človeškem razumu* in z *Dvema razpravama o vladanju* (in se spomnim, kako zagrizeno je zagovarjal Locka mladi Igor Kramberger), Thomas Hobbes s premišljanji *O državljanu* in *Leviathanom* (tudi Vitomil Zupan je povzel ta naslov), subjektivno idealistični George Berkeley z *Razpravo o principih človeškega spoznanja* in meni ljubi David Hume z *Razpravo o človeški naravi...* Če vzamem spet v roke *Misli* Blaisa Pascala, tega izrednega matematika in janzenista, se večkrat navdihujem z esprit de finesse, s tenkočutnim duhom (spremno besedo je napisal v slovenski prevod Janez Juhant, prevedel in opombe za izdajo v Mohorjevi družbi leta 1980 pa je oskrbel Janez Zupet, brat prijatelja slikarja Krištofa), ki oceni v kratkem esejistu Montaignea takole: »Noben užitek nima zame slasti, pravi Montaigne, če ga ne uživem: znamenje ocene, ki si jo človek ustvari o človeku.« Torej sem enega le zdaj navedel, Pascala. In se mi utrne,

da sem bral, petnajstletnik, tudi zelo rad *Aforizme* Francoisa de La Rochefoucaulda ali Lichtenbergove *Aforizme...*, takrat sem bil tudi sam po svoje skeptik, tudi kakšen Pierre Bayle sem, enfant terrible, postal vročerkvni antidogmatik ter nisem verjel ideologom - svoje aforizme sem objavljajl mnogo pozneje v tovarniških glasilih, ker si jih drugi niso drznili objaviti, skupaj z "nepomembnimi" uredniki pa sem bil pod povečevalnim nevidnim steklom udbomafijcev in drugih zagrizencev. Ostal sem zvest pesniškim in filozofskim besedam. A v vsem tem je mnogo zjedrene proze, manj pa prozaičnosti. Dobiček brez izgube, približki svetu, ki so me vrgli v toliko stisk! Torej so se me literarno dotikale mnoge besede, ne le pesniški ožji, posebnejši vplivi, dasiprav sem rojen pesnik, pesnik z dušo in srcem. Med Slovenci sem imel atensko uprt pogled v daljave in v evropsko zavest. Brskači pa so kolovratili iz zakotja v zakotje ter se sprenevedali, kakor da se ni nikoli nič zgodilo: tako so pojмили svojo dialektiko.

A zakaj je na začetku slovenstva skoro vsakokrat le nezaupanje, klikaška drža vasezaprtnosti, egoizem žalostne razdrobtinčenosti, strah pred bližnjikom in na koncu koncev spet le tolikero ljubljanskih srajc in mariborskih spodnjih hlač in celjskih majic in koprskih ščitnih ponterossovskih kolesarskih čepic? Če pogledam, kaj vse je uspevalo, kdo vse je uspeval in uspel, vidim tolikero brezciljnosti in idejne slepote, da bi se lahko igral kulturnega okulista. Kajti na koncu malenkostnosti ni reč, zaradi katere bi samo zamahnil z roko, ampak je pobjo v Kočevskem Rogu, so prepolni politični zapori, je moja kri, ki sem jo izbruhal pretepen in v nezavesti, ko so me še obrcali tovariši delavci ljudske milice... in je naklepno uničevanje slovenskih družin ali spreminjanje slovenskega otroštva in mladinstva v huliganstvo.

Moj Bog, kaj je že preteklo toliko časa, da je preteklost! Kot da vsaj petdeset let v slovenskem filozofiranju nista vladala skupaj z oblastniki kakšen miselno jecljavi agitpropovec Boris Ziherl ali idejno slepi ter marksizirani eklektik Boris Majer..., medtem ko se je zdelo, da človekoslovna revija *Anthropos* od leta 1969 vendarle dopušča tudi nekaj esejev, a mnogo manj kakor hrvaški *Praksis*, srbska *Filosofija* ali *Dijalektika*, kaj šele *Bagdala* iz Kruševca ali skopska *Sovremenost*...? Človek duha - je bilo prepovedano reklo, ker je spominjalo preveč na poklic katoliškega duhovnika.

Ustvarjavec - spet sumljiva oznaka, vredna kvečjemu miličniško personalnega lista v dosjeju. Take oznake si niso "prislužili" celo še ne premnogi, taki in drugačni oporečniki slovenskega tipa.

Vzgojitelj? No, morda bi lahko bila edinole manj sumljiva beseda vzgojitelj - a tukaj je bil nastavljen le vzgojitelj kot kakšen zaporniški paznik ali priseljenec z juga v internatu.

Duhovnik: s trojno vlogo in nalogo, torej božji služabnik, učitelj, pastir, kje je mogel pridigati o krepostih in grehah, ki jih je sedem in sedem?

Slovensko duhovništvo in redovništvo je dejansko dvignilo in izobrazevalo in vzgajalo ta naš "mali" narod, vlivalo mu je upanje, ki nam ga ne more vzeti nihče. Prav o tej vlogi niti skoraj nihče noče spregovoriti javno, kakor da je sramotno, da se je oblikoval slovenski narod v evropskem krščanskem duhu, ne pa v proslulih programih šele po letu 1945 in z izvajanjem vnaprej sprejetega ustrahovanja in komaj še vzdržnega nasilja ter bede. Duhovništvo je tudi izmolilo temu narodu slovensko svobodo, celo v hudih časih je skrbelo za duhovno in duševno zdravje, če ne drugega. Nova evangelizacija slovenskega božjega ljudstva se je uresničevala verjetno že z bl. Antonom Martinom Slomškom, po svoje se odseva tudi v pastoralni – Pastoralno službo pri nadškofijskem ordinariatu v Ljubljani je leta 1981 ustanovil nadškof dr. Alojzij Šuštar in kot njenega voditelja imenoval dr. Janeza Ambrožiča. Ta je deloval najprej samo na tem področju, predvsem na katehetsko-pastoralnem, od leta 1988 dalje pa ob hkratni službi župnika. Pastoralna služba je del ordinariata in skrbi za proučevanje, spremljanje in pospeševanje pastoralne dejavnosti v vseh njenih razsežnostih na ravni celotne nadškofije. Beseda "pastorala" prihaja iz latinske besede "pastor" in pomeni pastirja. Pastoralna služba je v pomoč nadškofu in celotni škofiji pri uresničevanju pastirske službe, ki jo je Cerkev zaupal Jezus Kristus. Glavna področja pastoralnega delovanja, na katerih Cerkev v celoti in v posameznih krajevnih Cerkvah uresničuje svoje poslanstvo, so: *oznanjevanje, bogoslužje, diakonija in skrb za graditev občestva*. Vsak duhovnik in redovnik opravlja pastoralo tudi kot nacionalno svoj in skupni apostolat. Duhovniki in redovniki sobili pravzaprav s škofi vred le moderatorji slovenstva, ki so znali in umeli odgovarjati ne le

na vprašanje časa kot v "cajtgajstu", ampak so kot duhovni ljudje prispevali k odgovorni vzgoji.

Zdravnik?

Zdravnik more, zmore, zna poskrbeti za bolnika in zase. V širšem in naštevalnem pomenu se ta pra/stari poklic uveljavlja še vedno na splošno kot ohranjanje vloge in pomena zdravniškega poklica, vloge zdravnikov kot intelektualcev v slovenski in mednarodni družbi ter s tem zagotavljanje in izboljševanje kakovosti ter etike nudenja zdravniških storitev zaupanim bolnikom. Zdravništvo sodeluje pri pripravi predlogov strokovne medicinske doktrine na področju zdravnikov družinske splošne medicine pred dokončno uskladitvijo v strokovnih sekcijah, društvih in združenjih Slovenskega zdravniškega društva v sodelovanju s Katedro za družinsko medicino Medicinske fakultete v Ljubljani, usklajuje, spodbuja in usmerja zdravnike k stalnemu strokovnemu izobraževanju, sodeluje pri pripravi predlogov vsebine podiplomskega izobraževanja in usposabljanja ter stalnega strokovnega izobraževanja zdravnikov na področju zdravnikov družinske splošne medicine v sodelovanju z Medicinsko fakulteto v Ljubljani, pred uskladitvijo na ravni zdravniškega društva, spodbuja, organizira in izvaja znanstveno raziskovalno delo, skrbi za načrtno in usklajeno stalno strokovno izobraževanje, izpopolnjevanje in usposabljanje članstva na področju, zbira strokovne, statistične in druge podatke, ki so pomembni za razvoj družinske splošne medicine, razvija metode in oblike dela na področju družinske splošne medicine, sodeluje pri preverjanju učinkovitosti novih zdravil s področja družinske splošne medicine in predlaga njihovo registracijo, posreduje priporočila za pridobivanje strokovnih in častnih nazivov na področju družinske splošne medicine, sodeluje pri oblikovanju zdravstvene mreže na področju zdravnikov družinske splošne medicine, vodi, podpira in omogoča založništvo in izdajanje strokovne in poljudne medicinske literature v slovenskem jeziku ter tujih jezikih na področju družinske splošne medicine, sooblikuje kodeks zdravniškega poklica v skladu s Kodeksom medicinske deontologije in usmeritvami Svetovnega zdravniškega društva (World Medical Association) na področju družinske splošne medicine, prostovoljno in samostojno se povezuje v ustrezna strokovna združenja na ravni zdravniškega društva, v skladu s statutom

zdravniškega društva sodeluje z Zdravniško zbornico Slovenije in drugimi zbornicami, državnimi organi ter drugimi organizacijami in organi, na področju družinske splošne medicine, povezuje se v mednarodne organizacije, kot na so primer: Združenje zdravnikov v osnovnem zdravstvu (UEMO), Svetovno združenje zdravnikov družinske medicine (WONCA), Evropsko združenje zdravnikov družinske - splošne medicine (ESGP/FM), Evropsko združenje učiteljev v družinski - splošni medicini (EURACT), Evropsko združenje razsikovalcev v splošni medicini (EGPRW), Evropsko združenje za kakovost v družinski - splošni medicini (EQuiP) in omogoča svojim predstavnikom v mednarodnih telesih sodelovanje pri njihovem delu, v skladu s statutom zdravniškega društva zdravništvo sodeluje z zbornicami in sindikati na področju ustreznega vrednotenja dela v družinski splošni medicini in njihovega statusa, omogoča varstvo in pravno zaščito svojim članom, v skladu s statutom zdravniškega društva sodeluje pri usmerjanju in oblikovanju zdravstvene politike v Sloveniji, aktivno sodeluje pri ohranjanju in razvijanju kulturne in zgodovinske dediščine slovenskih zdravnikov, skrbi za kulturno, stanovsko, socialno in športno udejstvovanje svojih članov, v skladu z izkazanim delovanjem in v javnem interesu zdravniškega društva in tako podeljenimi javnimi pooblastili izvršuje taka javna pooblastila skladno z zakonom in aktom o podelitvi, v skladu s statutom zdravniškega društva se povezuje s sorodnimi domačimi tujimi in mednarodnimi organizacijami kot ustanovni ali pridruženi član ali kot opazovalec. Podrobneje si razložim podobo zdravnika tudi v času terorizma..., sicer pa v pomenu, ki ustreza ne več cankarjanskemu. Prijatelji zdravniki in zobozdravniki so živeli svoje življenje, svoj humani poklic vselej tako, da so znali čutiti s so/človekom, ko so ga dobili kirurško ali kako drugače v roke in ko se jim je dal bolnik v roke.

O zdravniški službi je treba govoriti primerno in odgovorno, tudi tedaj, ko velja reklo, da je doktor doktorju najbolj volčji, če je človek človeku samo volk. O zdravnikih in zdravniški službi le vse najbolje. Zdravnica in zdravnik ter zobozdravnica in zobozdravnik (zdravnik) opravljajo zdravstveno dejavnost kot zdravniško službo v skladu z zakonom o zdravstveni dejavnosti in zakonom o zdravniški službi. Zdravnik je po tej definiciji temeljni odgovorni nosilec opravljanja zdravstvene dejavnosti. Zdravnik mora pri uresničevanju svojih pravic, svoboščin in dolžnosti vselej ravnati tako, da *varuje nepristranskost in neodvisnost izvajanja zdravniške službe ter ugled*

zdravniškega poklica. Vsak ve, tudi Molière je vedel, da je zdravniški poklic ugleden in med živimi ljudmi cenjen. Zdravnik je pri sprejemanju strokovnih odločitev neodvisen: svobodno izbere način zdravljenja, ki je v danih okoliščinah najprimernejši, mora pa se pri svojem delu ravnati po spoznanjih znanosti in strokovno preverjenih metodah. Zaposleni zdravnik sodeluje pri odločanju o sestavi delovne skupine, za katere strokovno delo je odgovoren. Sama zdravniška *služba je poklicna dejavnost zdravnikov*, ki temelji na spoznanjih znanosti in strokovno preverjenih metodah, obsega pa: 1. pregled na prisotnost ali odsotnost telesnih ali duševnih bolezni, poškodb ali anomalij; 2. presojo stanja iz prejšnje točke s pomočjo medicinsko-diagnostičnih sredstev; 3. zdravljenje, rehabilitacijo oziroma rehabilitacijo; 4. preprečevanje bolezni, vzgojo in svetovanje; 5. skrb za reproduktivno zdravje prebivalstva; 6. predpisovanje zdravil in zdravstvenih pripomočkov; 7. obdukcijo mrtvih; 8. izdajanje zdravniških spričeval in zdravniških potrdil; 9. druga dela v skladu s posebnimi predpisi. Zdravniško službo smejo v skladu s svojo strokovno usposobljenostjo samostojno opravljati zdravniki specialisti, zobozdravniki in zobozdravniki specialiste, če izpolnjujejo z zakonom določene pogoje. Razpored zdravniških delovnih mest v okviru mreže javne zdravstvene službe določa, da se zdravniška služba opravlja na zdravniških delovnih mestih v okviru mreže javne zdravstvene službe in izven nje, zdravniška delovna mesta v mreži javne zdravstvene službe se razporedijo po območjih in po specialističnih področjih tako, da se zagotovi prebivalcem čim bolj enaka dostopnost do kakovostnih zdravstvenih storitev.

Zdravniška delovna mesta se v mreži javne zdravstvene službe razporedijo po strokovnih področjih v javnih zavodih, pri drugih pravnih osebah s koncesijo, pri zasebnih zdravnikih s koncesijo, razpored zdravniških delovnih mest v mreži javne zdravstvene službe pa določi minister, pristojen za zdravstvo. Zdravniški poklic je kakor svoboden, toda spada posredno po hierarhiji v državne službe, podobno kot šolski poklici ali pravni poklici.

Pogoji za opravljanje zdravniške službe so že v splošnem znani vsakomur, kar zadeva bolezen, ne pa tudi zaposlitev. Zdravnik namreč sme samostojno opravljati zdravniško službo, če poleg pogojev, določenih z delovno-pravnimi in drugimi *predpisi*, izpolnjuje

še posebne pogoje, določene zakonom, torej mora imeti ustrezno izobrazbo in usposobljenost, biti vpisan v register zdravnikov, imeti dovoljenje za samostojno opravljanje zdravniške službe na določenem strokovnem področju ali licenco. Zdravnik uporablja pri opravljanju zdravniške službe slovenski jezik, na dvojezičnem mešanem območju italijanske in madžarske narodne skupnosti pa uporablja tudi italijanski oziroma madžarski jezik, znanje jezika pa *se* dokazuje s pričevalom o končani srednji šoli ali s potrdilom izobraževalnega zavoda.

Znano je, da je zdravnik usposobljen za samostojno delo, če ima diplomo Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani (medicinska fakulteta) ali nostrificirano diplomo tuje univerze in je opravil: – zobozdravnik: pripravništvo; – zdravnik specialist: zdravniško specializacijo; – zobozdravnik specialist: zobozdravniško specializacijo. Tako je primeroma *pripravništvo in sekundarijat* pogoj za vstop v opravljanje zdravništva: - zdravnik, ki je končal študij stomatologije, se zaposli kot zobozdravnik pripravnik, pripravništvo traja eno leto in se konča s strokovnim izpitom; vsebino in potek pripravništva s strokovnim izpitom predpiše minister v sodelovanju z zbornico, potem pa na podlagi uspešno opravljenega strokovnega izpita zbornica zobozdravniku izda licenco za opravljanje zobozdravniškega poklica; - zdravnik, ki je končal študij medicine, se zaposli kot sekundarij, ki traja dve leti in se konča s preizkusom usposobljenosti - prvih šest mesecev opravlja sekundarij program pripravništva, ki ga konča s strokovnim izpitom, vsebino in potek programa pripravništva s strokovnim izpitom predpiše minister v sodelovanju z zbornico, in po opravljenem strokovnem izpitu nadaljuje zdravnik program sekundarijata, katerega vsebino in potek s *preizkusom usposobljenosti* določi zbornica v soglasju z ministrom; zobozdravniki pripravniki in zdravniki sekundariji pa smejo opravljati zdravniško službo, za katero se usposabljujejo, le pod vodstvom in z odgovornostjo mentorja.

Zagotavljanje kakovosti zdravniškega dela je življenjsko, kolikor je hkrati uresničeno s strokovnim izpopolnjevanjem. Zdravnik namreč ima pravico in dolžnost strokovnega izpopolnjevanja, ki obsega stalno spremljanje razvoja medicinskih ved in pridobivanje novega znanja. Delodajalec pa mora zdravniku omogočiti strokovno izpopolnjevanje najmanj v obsegu, ki omogoča zdravniku podaljševanje licence brez preizkusov

strokovne usposobljenosti. Poleg tega je za zdravnike posebej odrejen strokovni nadzor s poklicnimi svetovanji in usposabljanji.

Lahko bi govoril tudi o zdravnikih književnikih..., ki pišejo pač v prostem času. Prijateljski Jože Felc, urednik Idrijskih *Kapelj*, ki je doslej izdal že nekaj knjig */Dobro jutro, svoboda* (zbirka novel), 1971; *Osamelci* (psihiatrovi zapiski), 1982; *Rimska cesta* (roman), 1986; *Duša imena* (roman), 1991; *V znamenju lipicanca* (roman), 1991; *Dom mojega doma* (zbirka novel), 1993; *Radost poslednjih ur* (roman), 1994; *Oblast in Venera* (roman), 1995; *Preklic obsednega stanja* (roman), 1996/, je v pričevanjski prozi *Prošnji dnevi* (1996) opisoval psihiatrovo doživljanje sebe, svojega dela in sveta v zadnjih mesecih leta 1992 do velike noči 1993, skozi zdravniško optiko hoče doumevati tragičnost sveta na eni, na drugi pa veličastje intime, osebne duše in Boga. Pri pisanju dnevniških zapiskov ni bil indiskreten do javnih zadev, pomembnih ljudi, do svojih prijateljev - in niti do sebe ne, marveč je dosleden in razumevajoč. V *Prošnjih dnevih* je Felc zapisal med drugim dnevniško ob 60. življenjski obletnici Vena Tauferja; dobro se zdravnik spominja svojih prvih stikov s Tauferjevo poezijo, še bolj pa njunih nekajkratnih osebnih srečanj. Če sta ga pesnika njegove generacije Gregor Strniša in Dane Zajc obsedla vsak s svojo upesnjeno usodo človekove tragične umeščenosti v vesoljske razmere na eni in nič na drugi strani, pravi Felc, ga Veno Taufer nikoli ni naganjal predaleč od sebe, pripravil mu je obilo logističnih pripomočkov, da je v urah razgledovanja po sebi odkrival v njegovi pesniški in filozofski fakturi brez števila duhovitih ali tragičnih, svetlih ali temnih pomagal, da se je skratka kljub doživljenemu uboštvu mogel umeščati v lastne, samo Felčeve osebne in zasebne prostore. S Tauferjem se je čutil Felc, da je osvobojeni bralec, tako osvobojeni, da se komaj lahko še prišteva k pristašem ali celo častilcem lepe besede. Zato nadalje pravi: »Razvoj poezije na Slovenskem in, če sem neskromen, moje videnje človekove notranje drame ali komedije, sta potrdila pesnikovo najbrž popolnoma intuitivno osvobajanje od spon formalizma, ideologij, posvečenosti in prekletstva, kar vse bivajoči človek zmeraj je. Mislim, da je to njegovo trpljenje, kajti vse je antisvoboda.«

– Alojz Ihan, zdravnik pesnik, ki ume razumevati sočloveka celo zunaj svojega zdravništva, je sugestibilen; v dveh novejših knjigah je Alojz Ihan – zbirka esejev *Platon*

pri zobozdravniku in roman *Hiša* (1998) – spregovoril na značilno lahkoten, nevsiljiv način in razmišljal o znanosti, znanju, zdravstvu in zdravju: knjigi govorita na prepoznaven način o splošni družbeni in avtorjevi osebni stvarnosti.

Lahko bi govoril še o starosti slovenskih pisateljev, torej o zdravniku Danilu Lokarju in drugih... Dejstvo je, da so zdravniki v svojem tipično humanističnem poklicu bili vselej tudi naklonjeni pisateljem in umetnikom.

Sodnik?

Pravnik ali atletski, nogometni, košarkarski, rokometni, lokostrelski... oziroma športni sodnik?

Pesnik? V takih časih je bila tudi beseda pesnik omalovaževana, zaznamovanost s književnikom pa osramočena pavlihovsko krvavo in politično sumljivo. Kajti sleherna izjava v bivšem režimu je lahko bila inrterpretirana miličniško, torej s klofuto in pendrekom, kar sem občutil tudi sam, saj sem bil tepen do nezavesti, menda zato, ker sem preveč zagovarjal esencialno bit v neposrednem eksistenčnem duhu, pesniško pa sem celo množil to bitnost.

Torej sem pel takole:

Ta beli sij, ki diham ga vonjavo,
 rojen v praznini z glasom in šumenjem,
 ta žar trepetcev, čar zalit s strmenjem,
 naj se obrne v žar duha, v bleščavo
 pradavnih dni, kjer smrt plodi z življenjem
 otroke sonca, zvezd in lun krvavo,
 o sreča v cvetu, plodnost v popju, s *spravo*
 med tem, kar je bilo in bo s trpljenjem,
 o, polni konec na začetku, z glavo
 sijočo, s postavo bridko, s tlenjem!

V razbeljenosti duha so vizije. Ali so vizije dopustne tudi v kritičnih presojah, v traktatih, študijah, v esejistiki, v refleksijah...?

Estetika je v esejistiki poleg kritike zadevala ob etiko, povednost ob tendenco, ideja ob ideologijo, stavek ob razlagalno tendencioznost. Bistvenost na različnih ravneh umetnosti se je v socializmu, zlasti še v slovenskem samoupravnem socializmu, izpeljala na odpravo izobraževanja, primeroma z usmerjenim izobraževanjem, tudi s klicem, da je treba razšolati šole ter jih spremeniti v tovarne, kasarne, pisarne, ne pa povrhu v pivovarne. Preobrazba, ki jo je začel menda že dokaj sebeljubni florentinski mojster matematike in fizike Galileo Galilei, naravoslovec, ki je spoznal zakone prostega pada v Pisi, nihala -zakaj ljudje ne zletimo z Zemlje, je jasno, kot je predvideval- in meta ali ki je prvi z daljnogledom opazoval nebo, odkril Venerine mene, gorovja na Luni, štiri Jupitrove satelite in Sončeve pege ter se je zapisal v svet s stavkom "Eppur si muove", prav miselna preobrazba, zajeta v Galileijevih *Discorsih* pomeni tudi čutno zaznavno plast jezikovnih izpeljav - ne gre le za formule, torej za obrazce, ki so itak največkrat izraz praznoverja, marveč za polne formulacije. Diskurzivnost modrosti je poskusna, kolikor najdeva novosti, a te novosti se zmerom izkažejo kot preobrazena oblika nekih starih vsebin.

Modrijan? Filozofski poklic?

Tako imenovani klasični nemški idealizem je bil karseda praktičen, ko je naročal pri vinarjih sode in vrče vina, ko je preboleval tifus ali ko se je veselil lastne abstraktne vedoželjnosti. Novo osvetljeni Immanuel Kant ni pisal le *Kritike čistega uma*, *Kritike praktičnega uma* in *Kritike presodne moči* kot analiz, začeni z izkustvom po apriornih oblikah človeškega uma ter po fenomenih ali noumenonih, še skozi transcendentalno dialektiko, marveč je ljubko duhovito pomišljal tudi o razlikah med brhko Nemko, Francozinjo in Španko, čeprav je kaj malo verjeti, da je imel intimno z njimi opravka, sploh kakšna izkustva, saj se navzlic svoji kozmogoniji ni oddaljil nikoli kaj dlje od svojega malomestnega okolja. Johann Gottlieb Fichte se je spet razsmrečil izza absolutno naravnega spoznanja, zavoljo katerega so mu očitali celo ateizem, bržda zaradi vzpostavitve nič v moralno svetovnem redu, a s samoopazno in samozavestno ovedenostjo je ta iz Jene odslovljeni in v Erlangenu ter Berlinu zaposleni idealistični profesor predstavil vendarle svoj jaz, poudaril je tudi *Temelj celotnega vedoslovja*, *Sistem nauka o npravnosti*, pisal je socialno o *Zaprte trgovski državi* in znamenite *Govore nemškemu narodu* (pri nas se je nič kaj esejistično s Fichtejem ukvarjal primeroma Darko Štrajn). Potlej pomislim na filozofijo identitete, ki jo je ne le v *Vekovih sveta* zagovarjal osebno in predmetno Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, ki je prijateljeval v tūbingenskem Stiftu s pesnikom Hölderlinom in Heglom, utemeljeval je iracionalno voljo in vplival na kasnejšo filozofijo življenja, pisal pa je *O možnosti forme filozofije nasploh*, *O Jazu kot načelu filozofije* ali o nepogojenem v človeški vednosti, pisal je še *Filozofska pisma o dogmatizmu in kriticizmu*, *Novo dedukcijo naravnega prava*, *Misli o filozofiji narave*, *Sistem transcendentalnega idealizma*, *Prikaz mojega sistema filozofije*, *Predavanja o metodi akademskega študija*, *o Filozofiji in religiji*, *o Sistemu celotne filozofije in še posebej filozofije narave*, *Aforizme o filozofiji narave*, *Filozofska raziskovanja o bistvu človeške svobode*, privatno še *Vekove sveta*, znan je tudi spis F. W. J. Schellinga o božanskih rečeh itd. gospoda Friedricha Heinricha Jacobija... (pri nas je omenjal Schellinga v svojih predavanjih Dušan Pirjevec–Ahac, sicer pa je njegovo pozitivno filozofijo ocenil Mladen Dolar, vnuk Antona Dolarja, ta je učil mojega očka latinščino, in sin Jara Dolarja, bivšega ravnatelja ljubljanskega NUKa).

Tvorec tako rekoč najobširnejšega idealistično-dialektičnega sistema v filozofiji Georg Wilhelm Friedrich Hegel je skozi *Fenomenologijo duha*, *Znanost logike*, *Enciklopedijo filozofskih znanosti*, skozi *Očrte filozofije prava*, *Filozofijo narave* in drugo - celotno izdajo v 26ih zvezkih je izdal leta 1930 Hermann Glockner, avtor Heglovega leksikona in Heglovega življenjepisa-, razgrnil samorazumevanje absolutne ideje, ki jo je videl, enostavno rečeno, v naravi in družbi, v sistemu in zgodovini, med upredmetenjem in odtujitvijo kot samovračanje..., in kdor je prebiral še Heglova predavanja o estetiki, o pomenu zgodovine filozofije, o filozofiji zgodovine ali o filozofiji religije..., se lahko spomni na samorazvoj ravno tiste absolutne ideje, ki je resnično fenomenalno osvobodila duha od nevednosti in dogmatskih predpostavk, o Heglovem prepородu pa zdaj ne bom govoril, bi zašel predaleč.

Zakaj in čemu neki sem omenjal vse te filozofe, če ne ravno zaradi zgoščenega jezika, ki je dosegel svoje filozofsko prozne vrhove na meji same povednosti?! Ni ga verjetno filozofa, ki se ne bi kdaj ukvarjal bodisi s kakšnim pesnikom in umetnikom, ki se ne bi po svojem doumevanju hotel ukvarjati po svoje še z esejem. kajti dandanes tudi v jeziku esejev ne gre pozabiti na splošno izobrazbo. A krog se oži in oži: koliko ljudi na Slovenskem danes primeroma ve za Kantov kategorični imperativ, koliko bi ga znalo povedati s svojimi besedami, koliko na pamet v slovenščini in koliko v nemščini? Razlika med načini govorov kot diskurzivna razlika esejizirano osebno obstaja, o tem ne more biti dvoma.

V zgodovini duha je esej sobesedilno vselej nekje vmes, vsaj med razumevanjem poezije in proze, torej tiči v razumevanju lastne literarnosti. Ko sem se primeroma spomnil ob dvestoti obletnici izida Kantove *Kritike čistega uma*, sem bil v Sloveniji edini s prispevkom, drugim se je zdelo za malo. Pomislim na marburško šolo novokantovcev, na Hermanna Cohena, Paula Natorpa in Ernsta Cassirerja, ko me gleda z mizice marburški viteški oklepnik, na badensko šolo duhoslovja, torej na Rickerta in Wilhelma Wildenbanda, na berlinski pozitivizem z Reichenbachom, na praški pozitivizem z Rudolphom Carnapom, ki sem mu napisal in objavil nekrolog, in posebej na dunajsko šolo pozitivizma, kjer prednačita Moritz Schlick in Neurath, blizu tej šoli pa je stal tudi Wittgenstein... Vse sem bral odlomkoma ali v knjigah, členil sem

primeroma *Logično zgradbo sveta* Rudolpha Carnapa... Omenjal sem te in druge mislece v svojih esejih, ker pa to ni ravno dišalo po marksističnemu drekanju, sem se moral sprijazniti s tihim zadovoljstvom, da je bilo sploh kaj objavljenega. Medtem ko so se večinoma v slovenski čebrnjavi nespameti ukvarjali s tem, kaj je kihnil kje kakšen kvasik marksizma-leninizma in razpredali negotove nespodobnosti v nedogled ter dobro živeli, sem vztrajal sam v tihem sprotnem delu, podobno kot oni bruslač leč, ki je napisal *Etiko*... In koliko je šlo besedil šele v nič, koliko prispevkov je odromalo v koš in pozabo in nevesekam zaradi vnaprejšnjega strahu pred cenzuro?! A pomembno je, kaj ima kdo pokazati storjenega, kaj je kdo pisal in napisal. Tukaj že cikam na esejistično tendenco, če ne kar na tendencioznost, ki pa je širša od kakršnegakoli predsodka v pejorativnem pomenu besede.

V eseju je sprejeti izraz ničesa in vsestva, kolikor je vsestvo navzoče bistveno. Zakaj življenje, ki se odloča med pritrjevanjem in zanikanjem, se odloča tudi ob vseh mogočih možnostih. Eseje pišemo potemtakem božji otroci, ki imamo dovolj navdiha, da si drznemo biti največkrat v paradoksnem položaju, da se, posebej v Sloveniji, kjer je zanikanje sobivajočega še zlasti privoščljivo in kjer je sožitje podrejeno zavisti, uresničujemo značajno. Zato esej ni nadomestek za poezijo, prozo ali dramske monologe, ni ep in ne drama, ni filozofska študija ali traktat, ni poetična pobožnost pred večno iskro, ni vznesenost tragosa, čeprav je lahko v vsakdanjem literarnem delu vse to skupaj. Esaj skače iz dobesednosti povedanega, zato izraža zmerom določno časovno vmesnost in ga je mogoče reinterpretirati. Torej tendenca obstaja namerno naklepna ali namerno nenamenska, ko se izcimi že po veličastnem začetku vsekaj drugega, kakor si je avtor mislil. Milan Kundera opisuje, kako se njegove proze vedno iztečejo primeroma v število sedem, čeprav ni kabalist. Václav Havel spet poudarja, kako je pisal v svojih dramah intimne stiske znotraj absurdnega socializma, ne pa političnih izjav, čeprav so bržkone vse izjave v času socializma bile politične. Arthur Miller, ki je med študijem delal v avtomobilski industriji, bil urednik, potlej pa se je posvetil poklicu, kakor ga opravljam tudi sam, je prevzel sicer analitično realistično tradicijo tako rekoč družinsko družbene drame, podobno kot O'Neil ali Williams,

z gledno ibsenovstvo, vendar je ekspresivno obogatil svojo dramatiko s filmsko tehniko, z nadrealističnimi preobrati ter razkrival nevarnosti vsakršnega posplošenega ali povsakdanjenega fanatizma - na osebni ravni se je umikal, a ga je življenje, kolikor bolj se je bil umikal, vleklo v javnost, zato se je iz čiste devičniške ljubezni poročil tudi z Marilyn Monroe, od drame *Vsi moji sinovi*, kjer pokaže na očetno razočaranje, do znane *Smrti trgovskega potnika* ali *Lova na čarovnice* je ostal Arthur Miller sebi neprilagojeno zvest. Družinsko usodnost, nepremakljivost začetkov, je poznal dodobra že Norvežan August Strindberg, ki je sanjal drugače, pa ne le zato, ker je bil sin obubožanega uradnika in njegove služkinje, kaj šele zaradi težkega otroštva in potlej menjave poklicnih smeri, od časnikarja do učitelja in igravca, ampak tudi pod vplivom znamenitega Zolajevega spisa *Naturalizem v gledališču*, pod vplivom Emanuela Swedenborga, Sörena Kierkegaarda in zlasti Mauricea Maeterlincka... in je bil, kolikor vem, eden med prvimi, ki se je zavzemal ob emancipaciji žensk tudi za boljšo vlogo zakonskega moža v sodobni družini, morda tudi zavoljo treh neuspešnih sklenjenih zakonskih zvez, sprva ironični realisti v prozi, potlej izvrsten, sugestibilno stilizirani dramatik, znan po dramah *Oče*, *Gospodična Julija*, *Smrti ples*, *Pot v Damask* (v Sloveniji prvič uprizorjen šele leta 1993, projekt mladega režiserja Jurca), *Nevesta s krono*, *Sonata strahov...*, da o večidel avtobiografski prozi ne govorim, primeroma o *Zagovoru blazneža...*

Ja, literatura, knjižnost, pisanje! Od starosvetnosti do dandanes in z darom jezika za vse ljudi. O tem sem tudi pesnil kakor v ogovorilnem nagovoru:

Prisluhneš sanjam, in si že prevaran,
 nikogaršnji na podarjeni poti,
 samo razum brez mere te premoti,
 da si premerjen, v žetvi razočaran
 sejavec bližnjih, ko se te poloti
 prastara groza biti, ti postaran,
 v sen mlajši žrtvovan, pokaran
 z besedico Človeka v nični vsoti:
 si mlado žito, v večnost si zaaran.
 o Aron z urim-tumim, ti v dobroti!

In kdor je bil povabljen na Coctail-party 22. avgusta 1949 v Edinburgh, je izvedel, da je Lavinia zapustila svojega moža Edwarda, ker se je bil zapletel s Celio, vendar sta se mož in žena srečala pri specialistu za živčne bolezni, Siru Henryju, ki je oba nekako spravil z družinskim psihoterapevtskim svetovanjem, le Celia je morala trpeti zaradi greha, postala je častna sestra in odšla v tropske kraje kot misijonarka, kjer je umrla mučeniške smrti... - ja, se pozna pri krščansko duhovno usmerjenem, angleško ameriškem pesniku, dramatik, kritiku in esejistu Thomasu Stearnsu Eliotu, da je študiral filozofijo in psihologijo na Harvardu. Estetska stopnja poetičnosti in napetost drame sta sprejeti prej kakor zgolj esejistika, tudi v primeru, ko je Eliot pisal *Tradicija in individualni talent*, *Prispevke k definiciji kulture* ali *Pesništvo in dramatika* ter *O pesništvu in pesnikih*... Še zmerom ostaja nekako v okvirih modernega, ne pa še postmodernističnega snovanja.

Vnaprejšnje znano slovensko nezaupanje do medsebojnosti in v medodnosih kaže, da se v kulturi skoro nič ne spremeni, da je povzemanje neizvirno in da so tendence ovržne, če niso naravnane iz uradnopolitičnih ideologij. Odtod toliko

volilnega patosa in retorike, potlej pa ukinitev slehernega poskusa - akcija duha je obsojena že vnaprej, in to s strani onih, ki so bili še med 2. svetovno vojno plačani udeleženci zakotnih orožarskih in odporniških škodovanj, največkrat le in zgolj pod okriljem komunajzarstva. Vsestvo pa ne bi smelo biti več v slovenskih pisanjih balkanizirano, skratka plemensko arhaično in nacikrvavo, kakor velja primeroma za jugoslovanske narode. Stvarnosti je potrebno uresničeno in dejavno vrniti njeno učlovečeno in očlovečeno bit. Ne gre namreč za nekakšen napredek, ki bi si ga inovativno izmišljali vedno znova in znova, da bi obstajala podstat biti prazna, kakor v znorelo zazrtem večnem zdaju, ampak gre za predmete, ki jih je še duhovno sploh mogoče preskusiti, in to je božansko. V času soodnosnih reči in relativnih relacij resda obstaja krilatica: relata refero, kakor da je mogoče vse teorije in naravoslovne zakonitosti, aksiome in teoreme in hipoteze preprosto prenašati v esejistiko; esej se tudi znanstveno poskusno ukvarja z življenjem in rečmi, a se vdre v lastno tendenco, v hotenje, voljo in namen, pri čemer pa ne pomaga več ne schopenhauerjevski voluntarizem in ne volja v volji kot teološko spreobračanje oziroma prekrščevanje, kakor se je zgodilo v kolonijah. Šele iz poezije, proze in drame je mogoče esejizirati, ne pa iz logičnih eksperimentov, vrednih Bertranda Russela ali Whiteheada... , ali rečeno bolj šaljivo, esejist ni preprosto ekspeditivni eksperimentator. Med eksperimentalno fiziko ali kemijo in esejistiko torej nedvomno obstaja vrzel poskusnosti, ki se ukvarja vsaka zase s svojimi predmeti - esejist bo tudi fizikalni ali kemični pojav opisal bolj poljudno, s subjektivnim videnjem, literarno. Podobno velja za eksperimentalno gledališče, primeroma slovensko gledališče Glej iz Ljubljane, pa tudi za vrsto literarnih postopkov, ki bi se jim lahko reklo skupno ali v končni vsoti, da so eksperimentalna -ne pa že tudi avantgardna- literatura, primeroma bi to veljalo za Arthurja Rimbauda. Ključne besede esejev torej niso znanstvene, ampak lepe, niso dokazujoče, ampak poetične, niso vselej strogo logične, ampak domiselno fantazijske.

Fragmente esejizirane proze je treba zmerom v samem eseju defragmentirati, jih strniti, da pride do zjedrenih podob ali miselnih oziroma zamiselnih esejističnih utrinkov. To je mogoče iztrgati tisti človeški neskončnosti, ki se imenuje vednost, ne pa nevednost, ki se ji pravi um ali umnost in pamet, ne pa nespamet, polpismenost in diktat. Zato je lahko eksperiment v eseju induktiven - kot že pri Francisu Baconu - ali

deduktiven. Kadar namreč esejist zavlačuje, pride do vmesnih miselnih praznin, kvečjemu do pretiravanj, do golih praznih obrisov, do zgolj prikritih teoretičnih predpostavk... in do sicer zanimivih, a vsebinsko plehkkih miselnih obratov. Esej ni privilegirani žargon snobov in naveličanih, razkošnih lenuhinj in dandyjevskih brezdelnežev, prav tako ni navdušeno govorcanje stahanovščine in komunajzarskega udarniškega lajanja ter fašinacističnih, najsi še tako navdušujočih, pa vendar uničujočih floskul. Esej se srečuje s teorijo na določni meji jezikovnega izraza, vendar še vedno ostaja v proznem slogu. Vprašanje je, ali je esej začetek ali konec (za)miselnih situacij, asociacij in osebnih predvidevanj oziroma sebevidnosti. Kolikor pa intuicija vendarle obstaja v eseju, je zmerom dobrodošla. A predstave so spremenile v marsičem v absurd. Esej pa naj govori izza tega absurda, ki je vpeljal le drugačne historizme in historije. Frankofonski Španec Fernando Arrabal, ki je doživel grozote španske državljanske vojne, sicer je študiral pravo, se pa usmeril v dramatiko, je v gledališču panike in grozavosti izza Geneta in Ionesca nedvomno govorec žrtev in krvnikov, s katerimi je parafraziral človeško in božje trpljenje v svojih dramah, od *Piknika na bojišču*, v noči lutk *Veliki ceremonial* do absurde farse *Arhitekt in asirski cesar...*, prav tako pa v *Obeh kronikih*, *Molitvi*, *Guernica*, *Tricikel*, *Fando in Lys* - in *Fando in Lys* sem videl pred mnogimi leti na festivalu študentskih gledališč v Zagrebu, bilo je grozljivo. Kako sem lahko napisal esej primeroma za 3. program Radia Ljubljana o francoskem inženirju, jazzistu, šansonjerju, literarnem kritiku in svobodnem pisatelju ter dramatiku Borisu Vianu in o njegovi *Peni dni*, vedoč, da v Sloveniji ni posebnega zanimanja ne za kakšnega Alfreda Jarryja, kaj šele za Viana? Esej sem napisal preprosto na predlog tedanjega urednika, ki se je trenutno bolj zanimal za Borisa Viana kakor za jedko bridki črni humor oziroma za galgenhumor njegove *Jame za vse...*; in kako bi opisal primeroma štokglajzarsko družinsko psihozo v Vianovi drami *Graditelj cesarstva* ali *Schmuertz*, ko se družina seli v isti stavbi iz nadstropja v nadstropje više ter se znajde na poti navkvišku v vse ožjih tesnobah in ožinah, vse dokler oče ne umre zabarikadiran in zaradi umišljene capinske cule, ki spremlja družinico...? Zanalasč dajem zdaj zglede iz dramatike, ko preizkušam resnico in neresnico esejističnega jezika.

Biti esejist pomeni, da sem se pripravljen soočiti z liriko, epiko, dramatiko in romanopisjem, zlasti s sodobnim romanopisjem. V eseju ni mogoč noben roman

nouveau, ker reči niso zdrsljive, ampak jih je mogoče in potrebno opisati v njihovi stvarni eksistenci, kajpak je mogoče tudi meditirati, sporočati, izpeljevati in zapeljevati... Sama optika eseja je naravnana v eksperiment, je poskusno orodje mišljenja in čutenja. Iluminacije so zategadelj mogoče. Po meni ljubem Franzu Kafki, ki sem ga vsega prebral in preštudiral domala vse, kar mi je prišlo pod roko, kar so o zapisali o njem, od Wilhelma Emmricha do Klause Wagenbacha, da o Francozih ne govorim, kaj šele o Čehih, po tem izvrstnem budnem sanjaču obstaja esej v njegovih dnevniških zapiskih in fragmentih - me že ima, da bi se razpisal o njegovi literaturi in življenju, komaj se premagujem, da ne začnem obravnavati njegove čudovite duhovitosti, sanjsko realnih simbolov in iz podzavesti priklicane uradnosti, da se ne razpišem o razsulu vsakršnih moralnih norm ob poudarjenih osebnih občutkih krivde, o brezosebnosti režimov in osebnih nemirnih ter strahovih, da ne pišem zdaj in tukaj o urejenem brezupu v sistemu brezizhodnosti ali o o budni fantastiki v grotesknih situacijah oziroma stiskah... Pri vseh, ki sem jih doslej naštel, nahajam kritičnega duha in presodni odnos do razmerja med nagoni in družbo, med poklicem in osebnostjo, med sebstvom in družino...

V slovenski esejistiki si želim prav takšnega odnosa, ki bo sočasno lep in zdrav - ne vem, ali bojo ti odnosi podobni *Srečnim dnevom* Samuela Becketta ali da bo vsak esejist *Čakajoč na Godota*, če je res, da podoba človeka vsebolj izginja s sveta in je videti vse več in več stvari in šminke, kakor da je življenje po občutku le še Beckettov oblikovno nenavaden *Play*. Kajti replay po smrti ni več mogoč. Kajpak je tudi v eseju mogoč absurd, ne le v dramati absurda in kakor pri Camusovi *Caliguli*. Esaj je lahko še polemičen, satiričen, ironičen, tragikomičen, tragičen in komičen, skeptičen, celo cinično obarvan, razumniški, posplošujoč, z vpletenimi aforizmi in drugimi človeškimi šibkostmi, čeprav v svoji prozi ohranja predmet, ki ga obravnava po tematiki od zunaj in po intimni avtorjevi naravnosti.

Kakorkoli že, vedno pride čas, ki je sprejet slavnostno, a je zakrit s tisočero nevidnimi posegi v prostorih, ki medtem izginjajo ali kako? ker so zgoltali slovenski ljudje drug drugega mimogrede v prekucljastih prekucuških skokih, kakor na smučeh ali kako, morda opolnoči, mogoče opoldne, vedno na sredi časa, ki se sprevrže v hojo

na rokah, potem fakirsko čez ogenj, naposled čez mladoletje nagih kurbic, splesanih švigljic, zmiganih v dolgih časih jajčnega likerja in izgnezdenega perja, skozi nebesno pračudo, kakor bi ga opisal kvečjemu Marko Uršič, sicer pa tudi med dihanjem, namreč med dihanjem za vrat ter zaplečkarsko, da je preskušnja resnično skušnjava in je molk molčljiv in je vsakdo kriv za karkoli, tako tudi jaz, tudi jaz, ki vem, kaj je pregon in izgon, kaj je beg vase in pred nečistimi duhovi policijskega političnega zla, z živim živcem strženasto, zjedreno v živ same biti, nedolžno kot grafit na starem avtobusu in kot nasmeh sinjeokega dojenčka, le da se odžejam v odgovornosti, da zahrepenim znova in sem v začetku ves nov, pobeljen od ene same božje razbeljenosti, kakor mojesovski pred gorečim grmom, bos, zbossen na neki sveti gori, s sladko vžganimi črkami postave in s časom bivališč, ki se prebujajo z mladino v zgodovino...

Esejistu ne bi smel nihče predpisovati njegovih metafor.

Esejist je omejen namreč z umom, ne pa z nerazumnostjo, je omejenec med nedefiniranimi časi, zlasti primeroma v obdobju tranzicije med prikrivajočo bivšostjo in nič več svetlo bodočnostjo, ni pa več kako proklamator ideoloških bleščic; je stalni izumitelj tipičnih javnih skrivnosti, ki so vsem na očeh, zato pa si pred njimi javnost oči zatiska, je vedno sobesednik sobesedilnosti, je zmerom samo pripravljen na preobrazbo, ni pa dokončno preobražen. Zato je lahko esejist tudi minimalist v velikem in megaloman v atomiziranih majhnostih vse do ničlišča.

Esejist je običajno pustolovec iz navade. In to velja za vsakega in vse esejiste, ne glede na narod, ki mu svetovljansko pripada oziroma kamor se je bil narodil.

Ko sem bral Einsteinove poljudne članke, v katerih je esejiziral o splošni relativnostni teoriji ali o kvantni teoriji ali o odkritju enačbe za fotoefekt..., ko sem bral Heisenberga o v kvantni mehaniki postavljenem odnosu nedoločenosti, pri Slovencih pa nekaj že Jožefa Stefana, manj pa Peterlina, Kuščerka, Moljko, Osredkarja ali Blinca, sicer pa šahovskega vele mojstra in elektrotehnik Milana Vidmarja in spet ko sem bral o matematiku Juriju Vegi, kadar povrh prebiram matematične eseje sodobnih slovenskih matematikov, ki nasprotujejo lastnim mistifikacijam, sem nekatere od teh spisov rad prebiral in jih še vedno rad vzamem v roke. Res pa je, da sem najdeval in naletel v odnosu do svoje osebe, ker sem primeroma prvi javno pisal o teoriji kaosa in

fraktalski geometriji v znanstveni rubriki Dela, na naročen udbomafijski odziv z moralizatorsko socialističnim privzdignjenim prstom, kličočim nadme pendrek in pregon. Kar je v tujini še v času samoupravnega socializma in komunajzarskega primitivizma veljalo za običajnost, se je razglašalo v socialistični Sloveniji za tako rekoč državno skrivnost, komunajzarji pa so zmerom našli kakšnega plačanca, tudi verjetno uslužnega nepartijca, le da se je ta lahko pojavljal in blatno povaljal javno, namreč zaskrbljen kot črni Peter -asociacija na kralja Petra Karadžordževića itd.- na črni petek, da mu ja ne bi kdo pokukal v državno skrivnost njegove kaoidnosti in posodbljenega frakcijskega fraktalstva.

Kot da ni bilo nikoli sira Isaaca Newtona, angleškega fizika in matematika, profesorja v Cambridgeu, predstojnika kovnice denarja in zakladnika, predsednika Royal Society v Londonu, ki je odkril tri osnovne zakone klasične mehanike, gravitacijski zakon in pojasnjeval gibanje planetov in Lune ter bibavice, dokazal spektralno sestavo bele svetlobe, čemur je po svoje oporekal Johann Wolfgang Goethe s svojo teorijo barv, ja, kakor da ni bilo tudi nikoli hrvaškega jezuita, matematika, fizika, astronoma in filozofa Ruđerja Josipa Boškovića, živečega v Rimu, Milanu, Parizu, Londonu, ki je razvil dinamični atomizem, relativiral čas in prostor ter ugotavljal primarne delce?! Slovensko je bila dovoljena le tako rekoč nazaj genijalno obrnjena fraza vladajočih oblastnikov, kar je trajalo vse do desetdnevne vojne, saj sta obstajali ne le okrutna državna varnost in vojaška kontraobveščevalna služba kot država v državi, marveč tudi kompartija in tako imenovana socialistična “zveza” delavnega ljudstva... V tistih časih bi bil nevaren tudi esej o endiviji ali paradižniku, ker bi solato šteli oblastniki za zeleno gibanje, paradižnik pa kot napad na njihovo brezsravno svinjsko rdečico. Med tako imenovanimi družboslovci, ki so skoro vsi do zadnjega morali marksizirati oziroma ponavljati propalega, nikoli učečega, četrizobraznega učitelja, po katerem se je nekaj časa imenovala ljubljanska univerza, med družboslovnimi delavci, se pravi, partijno kabinetnimi arbajterji, ja, tam pa ni bilo esejistov - nobene kombinatorike niso dopuščali, le golo ponavljanje. Zato pa so se delali načitane, svoje neznanje pa so prikivali z namišljenostjo brez domišljije, ničesar si niso upali izmisliti. Še dandanes je kdaj slišati, češ, “Tega pa si nisem jaz izmislil...”, kar pomeni, da si itak papagajski gulikoža v znanosti sploh ne drzne česa domisliti. V

boljših bifejih in restavracijah pa so se tovrstni družboslovci šli okuševavce vin in so kazali svojo družboslovno mumificirano eksistenco kot javno podporo komunajzarstva, vsi od prvega do zadnjega komunajzarji.

Ti so bili hlapci in valpti obenem, kadar so nastopili določni, namreč notranji organi proti človeku duha, skrbeli so za svoje abstrakcije, ki jih niti sami diamatsko in histomatsko niso razumeli, razumeli pa so že namig ali namigček, ki se je namignil ali gibal s cekaja... Dialektiko eseja so poskušali ponižati na golo ponavljanje in na uslužno pravovernost brez kakršnegakoli eksperimenta. Pri tem pa so mislili, da smo ljudje njihove poskusne miške in so nas strupili s predsodki, nam vcepljali zjedreno zlo. In pri tem niso čutili ljudomrzniški nobene posebne strasti - zato so se bali esejev in esejistov. Esej spodbuja k ustvarjalnemu mišljenju, k poskusom in pokušnjam, k drugačnosti, ki ni več samo neka gola teorija, ampak kaže na medsebojnost.

V eseju je zmerom določno duhovno ozračje, v katerem se da dihati s polnimi pljuči.

Intelektualni substrat esejev je zmerom prepdpostavljen kot samopreizkušnja. Esejist ni na izpitu, ko piše o določni tematiki, je vseprej v demokratičnem dialogu z bravci. Večkrat je esejist kvečjemu utopist v dobri veri, da se vrača k človeškemu bistvu. Tako sem stopil že tudi sam večkrat zunaj tiste tendencioznosti, kot se mi je vsiljevala zaradi objavljevih ugodnosti, le ko bi se podredil pričeskarskim zadovoljitvam lakomno ugodnih urednic ali vsesplošnim lažem urednikov. Kajti ni več pomembno, kar kdo je, marveč kaj si je kdo prigrabil in na kakšni funkciji je, razen delavne proletarske živine, ki tekmuje itak med sabo za boljša delovna mesta. Prenesti moram prezir kot esejist, ko se modni tipi sprehajajo po moji glavi in mi dopovedujejo, da je ta njihov fičfiričevski sprehod ravno prehodna doba ali tranzicija. Sam vidim vso strahotno univerzalno destrukcijo, ki so jo zakuhali takšni sprehajavci, ki ne poznajo nobenega spoštovanja ne samospoštovanja, marveč jih zanima kvečjemu končni rezultat del, ki so jih naročili drugim. V tem je jedro duhovne in moralne krize današnjega časa, ki noče upoštevati eseja, v tem je zabitost krvniških eshatologov, ki svoje zmote proglašajo diktatno za resnice, a pri tem ne vidijo, da so vredni bolj posmeha kakor nasmeha. Njim bi lahko posvetili esejisti, kolikor nas je še v Sloveniji, parodični esej, saj so resnično nedotakljivi

tabuji samim sebi, ki so se tendenčno razdevičili in razdevičile z značajskimi vsakršnimi umazanijami, podlostmi in sprenevedanji. Priznati jim je treba, da so še zmerom mojstri zla, ki znajo razbijati sleherno veselje z opičje vražjim posnemanjem, da so gizdavi naduteži in hladne, torej frigidne mumije, ki se jih duh ne dotakne. Zdaj sicer ne smejo več preganjati nobenega človeka duha, lahko pa esejista onemogočajo na vsakem koraku socialno - to je današnja slovenska ustaljena pamet, je nekakšna balkanska arhaiziranost in slovenska koristoljubna škodoželjnost. Kajti kar se dandanes menda imenuje "politični esej", ki je z vsemi žavbami namazan še iz bivšega režima in po bivši uspešnosti, je vasezaprto v peklu, je javno pobebljeno nasmihanje po medijih in trganje odlomkov v še večje in udarnejše laži. Kljub temu slovenskemu brezdušnemu peklu pa se mogoče vendarle kako pojavi tudi sociologija prostejših nazorov, objavljivost novih misli in zamisli, možnost novih teoretskih predpostavk in hipotez, utemeljena na znanju.

Jaz pa sem se vknjižil že zgodaj v svet. Prebujal sem se v ozaveščeno besedo. Molil sem in klel, sanjal sem in pel:

Kar sem iskal v slepoti, naj svetloba
 prežarja z žarkovjem iz sna in z dna,
 maj bo zaveza izza smrti groba,
 naj se razlega višje do neba!
 Kako ujel mirovnega goloba
 bi pevec Noe, ki se v dež poda,
 kako naj v svet odraste nežni poba,
 ki seže vse mu tja do dna srca?
 O kruti svet, o šmentana grdoba.
 naj jezik jazno zanko razvozla!

Torej se oglasi na koncu romantična ironija, kljub vsem razočaranjem se oglasi vedna ironija. V postmodenizmu in prehodni estetiki, ko je slovenski svet z eno nogo še v polpreteklosti, z drugo pa že v računalniški dobi softverske industrije, serijalno informacijske družbe, ni vseeno, ali so jazne zanke razvozlane, ali so slovenski kompleksi iz bivšosti že ozdravljeni. Dandanes je deštvo še zmerom deštvo in deklištvo je še deklištvo, tega ne sme nihče uničiti, nobeno socialno delo, noben pokojninski aparatčik v zavodu pravnega kaosa in jugonostalgije v novi "palanki". Starejši lahko mladim svetujejo, ne da bi jih zavrnil, kakor je bilo poprej v navadi. Kajti prelomnica tisočletja ima svojega očaka Noeta, ki je pevec miroljubnosti. Mogoče bo spet dovoljen eksperiment z različnimi ustvarjalnimi deji in dejanji. Esej namreč govori o stvareh, ki so, a so drugačnejše ravno v eseju. Tako se iz utopije luščijo tiste fikcije, ki jih esejist niti ni imel, a se v njih prepoznajo tisti, ki bi radi kdaj prisluhnil prozno sebi. Sem videl, da je od Jean Paula Sartra ostalo bore malo dandanes, od *Biti in nič* skoro nič, od Martina Heideggra, navzlic njegovim pristašem, le nekaj tendenc in sentenc o Biti in času na Lesnih poteh, od Marxove in Leninove zbesedene driske pa kvečjemu smrad in zadah političnih arestov v ustih. Filozofije Karla Jaspersa in njegove Filozofije eksistence tudi skoro nihče ne omenja, niti Gabriela Marcela *Misterij biti*, kaj šele

ostroumnega Merleau-Pontyja *Fenomenologijo percepcije* ali *Avanture dialektike...*, kvečjemu je kdaj še slišati nekaj o Husserlovih *Logičnih raziskavah* ali o Maxu Schelerju in njegovi *Materialni vrednostni etiki...*, celo Teilharda de Chardina *Prihodnost človeka*, Henrija Bergsona *Ustvarjalno evolucijo* in *Materijo in spomin*, *Integralni humanizem* Jacquesa Maritaina ali personalizem zamolčujejo. Toliko je bilo namreč na slovenskih tleh in v zraku tistega zaslepljujočega historičnega materializma, da se še posmrtno oglašča v svojih oglaševalnih nespametnih frazah. Kot da bojo novi ideologi nadomestili znanost, znanost pa filozofijo. Vse to je dokaj brez kakšnega estetskega okusa, pa tudi etično ni, kaj šele moralno. Ni treba biti pristaš Nicolaia Hartmanna in njegovega *Problema duhovne biti*, *Etike* ali *Ustroja realnega sveta*, da ne bi zapopadli sistema, ki nas in me popada z mislimi lastnega časa.

Koliko je bilo vendar doslej natiskanega v časopisju, pa je vrženo v pozabo, medtem ko je Sokrat na agori, ki ni zapustil nobenega spisa, ali božji Sin Jezus, ki je Kristus in tudi ni zapustil za sabo nič pismenega, obveljal zgledno! Esej nastaja tudi nedvomno dandanašnji, ko se zdi, da je metafizika preteklosti in idealizirane bivšosti razlupinjena v srcih in razvijugana v možganih. Esejist se more in sme domisliti česa novega ob že znanih imenih, teorijah, predmetih, doživetjih..., saj esej nujno spremlja tudi dobrine, ne le zlohotnosti onstran polemičnih zased. V eseju je metafizika preteklosti implicirana sredi same srčike povednosti, je uglajena in učinkovito izobražena govorica s poljudnimi, večkrat prav z nefilozofskimi, zato z literarnimi ali literariziranimi posegi. In ko se zdi za nami vsa kritična teorija skozi socialnost ter prav tako strukturalizem de Saussurovega, Foucaultovega, Lacanovega, Althusserjevega, Barthesovega, Derridajevega kova, ko popuščajo živci slovenskemu novofreudovstvu zaradi ne le spolne stiske in tipičnih ženskih izigravanj na postsocialistične načine, je esej vsaj tveganje, polno upanja in ljubezni. V bogatem trenutku ljubezni se lahko ubesedi beseda eseja in esejev zmerom v dialogu z drugim, tudi kadar govorim zase in sam s sabo, kadar skratka spiritualno izkušeno pretrpim za življenje samo oziroma za samouresničenje. In vendar, če pogledam natančneje, esej ni niti literatura in ne znanost posebej. Esejist se lahko tudi zafilozofira, filozofski strokovnjak si tega ne upa privoščiti. Esejist se lahko pohvali, literat se ne sme. In narobe.

Nova paradigma je kot vzorčni model postmodernizma uveljavila različnost raznovrstnih, tudi neevropskih in nezahodnjaških izkustev, kar spada v kulturo in civilizacijo, v umetnost in zdravstvo, v način življenja in v planetarno folkloro konfekcije. Morda bi kdo mislil, da sem se vnemar ukvarjal s kulturami starega Peruja, od Mochice, Paracasa do Inkov, ko sem poznal ne le lunin ali setveni koledar, ne le sončnega boga z imenom Inti, ampak tudi grobišča, način vladanja, smeh in solze ljudstev, vedoč, da lama ne more nositi težkih bremen in da zato v visokogorskih krajih niso poznali kolesa, so pa gradili panameriško - s samopriskom od vasi do vasi - pod nadzorom gradbenih duhovnov sveto cesto, ki je še zdaj v rabi, cesto, ki gre skozi pragozd; poznal sem to dejansko, dobesedno zlato dobo južnoameriških, nekaj manj pa srednjeameriških ljudstev. To perujsko klasično arheobdobje me je navdihnilo s tvarnim spevnim ritmom in z razumevanjem za daljne brate in sestre, ki žive, kakor vem, v strahotnih stiskah in domala v absolutni revščini. In tudi za moje slovenske rane je bil celostni svet južnoameriških izkušenj perujski balzam. Resda se še nisem okopal v reki Marañón ali Ucayali, poznam pa vendar pramater Pachamamo..., in nisem plezal čez gorske kotline po Kordiljerih, nisem se osvežil v hladni vodi jezera Titicaca, pa vendar poznam ne le Nerudin Macchu Picchu... in pomišljam na starodavni, masivno kamnati Cuzco, pomislil sem na pristanišče Callao, pa povrh na amazonska pragozdna področja... in sem pomislil na Kečua Indijance in kečua -inkovski- jezik dandanes v Ekvadorju, na pristaniško mesto Guayaquil, spreletela me je misel na 20 ekvadorskih provinc, vključno z otočjem Galápagosa, in misel na angleškega naravoslovca Charlesa Darwina, ki je ovrigel Cuvierovo mnenje o nespremenljivosti vrst, Lamarcov razvojni nauk ter buril verne duše s svojim živalsko vrstnim maltuzijanstvom, pomislil sem na njegovo ladjo Beagle..., končno nisem mogel mimo strahotnih posledic socialnega darvinizma v rasizmih zaradi selekcijske teorije oziroma pasemstva, prenesenega kužno na človeštvo..., ja, kam bi s pravico močnejšega v nekakšnem boju za obstanek? Brez Boga ljudje kaj hitro poživinijo ali pa si postavijo opico, vražjo podobo, za spakujočega se, čeprav še tako imenitnega, pa vendar samo malika. In asociativno še zmerom ostajam nekje v starem Peruju, ko nihče pod milim soncem ne ve, kaj bi naj pomenila beseda Peru, tako so poimenovali deželo namreč Evropejci, ko so s Franciscom Pizarrom zavzeli del tega sveta in so v nesporazumu

razumeli tamkajšnje avtohtone prebivavce, da so jim rekli: »Peru, Peru«. Kralj Inka je imel umetni paradiz, vrt iz zlata, zlato koruzišče, zlate lame in zlate podobe pastirjev... Koruzni strok je preživel tista ljudstva, v času lakote so se odprle državne kašče... Pravljično ozračje v otroštvu človeštva, stare kulture in civilizacije! Že v mitih in povedkah iz Latinske Amerike, kjer teče beseda o prvinskosti, nastopajo: Varikuni iz Pomabambe in Avki ter Japallán Kamakoj, Ganchiscocha in bog Wirakocha, Varisi na ozemlju Chavina, Maraňona in Wacrachuca, Indijanci Čirigvani in Pacha Mama - boginja Zemlja, Aonikenki, Aravaki, bog Ike, pjačeji - plemenski svečeniki, lovci Vorizjani, bog Pacha, mati Luna - Tita Use, Indijanci Časmi, velika zvezda-Whistin Ani izza mest Cumancay - Pokončna jerebica in Shuyay - Močvirni mehkužec, bog Ink Yuashi, božanski zmaj Amaru - nesmrtna krilata kača z glavo lame in ribjim repom, z dvema plahutavima krilcema ob luskinastem trupu, kristalno prosojnih, žarečih oči in z gostimi trepalnicami ter z rdečim gobčkom, bog Neba Pacha-Camac... Kakšna nedolžnost, kakšna divja lepota! In zato sem postmodernistično pesnil o koruznem storžu:

Koruzni storž, ves zlat, zeleno latje,
 ves zlat je, sonce, oj rumen nasmeh,
 in tam v deželi daljni - daljni bratje,
 ki spijo z zlato iskrico v očeh!
 Kot kondor in ko Inko kliče, brat je,
 ki svoje sonce sluti v zlih nočeh,
 vsakteri, kdor medí se v sladko satje,
 medtem ko strah je prvi, zadnji greh.
 Koruzni strok, otrok, o stari svatje!
 Naj sončni prah mu pozlati uspeh!

Zaradi takšnih in podobnih vrnitev v svet neomadeževanosti, čeprav tudi krutosti vsakdanjega življenja, ko sem se rousseaujsko vračal k naravi, sem občuteval na svoji koži večkrat naklepno zaničljivost in vzvišene predsodke. Ja, estetika mikrovalovne pečice! Novi materiali, talne obloge, pohojeni subjekti, vsepovsodišnje postmoderno zadovoljstvo, se je že obneslo. Vesoljska hrana v tubah in zakuske, fast food in vse drugo, tako je to. Posebna posoda, kjer hrane ne mastiš in ne soliš, le skuhaš in dokuhaš, saj je debelo dno... Novi tipi avtomobilov, nove generacije računalnikov... in vse, kar je staro več kot pet let, zavržno. Mi...

Zdi se in samo zdi se, da imamo v slovenski duhovnosti res vsega na pretek, zato pa bi lahko tudi pisali o vsestvu in ničesu. A dozdevek je zmoten, če ne celo grešen. Kajti ne gre za napake iz nepazljivosti, ampak za naklepno prizadejanje kulturnih krivic ter onemogočanje esejistike. Kot da sleherni esejist ne sedi sam pred listom papirja ali sevajočim računalniškim monitorjem. Obnašajo se, naveličanci in duhovni lenuhi, zasedenci in sejni sejmarji, kakor da je esejistov na pretek in kakor da nas je toliko, da se nas morajo brž "kompetitivno" odkrižati. V resnici pa nas je malo, ki smo sploh sposobni napisati filozofski, likovni, literarni, pesniški, biografski, zgodovinski, politični, matematični, fizikalni, astronomski, kemični, šahovski, športni,

geografski, antropološki, biološki, tam botanični ali spet zoološki, računalniški, glasbeni (o, Adorno, Thomas Mann...), medicinski, spolnostni, sociološki, psihološki, politični, ekološki, pedagoški, teološki, meteorološki in klimatološki, geografski, geološki, narodopisni in še kakšen esej. Vsekakor je prej res, da je več golih teoretiziranj, debelih študij in znanstveno-raziskovalnih nalog ter šolskega ali šomoštrsko definiranega pisanja, ki se mora nujno ukvarjati z določno problematiko, družbeno zasenčeno in politično podčrtano, da je bolj zanimivo. Strah pred svobodo mišljenja v eseju je še zmerom navzoč, tudi nenavdušenost nad akademskimi poklici.

Literarnoteoretično ukvarjanje z besedovanjem in besedili o kakšni problematiki, to bi že bržkone sodilo v esejistiko. A to je veljalo vse do dandanašnji. Esejistični diskurz nosi namreč osebnostni pečat, ne le navajanj, nosi v sebi sodbe, ne pa kritičnih zavajanj. Preživetje tolikero duhovnih pogorišč in pobegov je težko esejistovo preživetje, še posebno v razmerah, ko se povprečje baha vsepovsodšnje razosebljeno pobebljeno, hkrati naduto vzvišeno, s sijoče zvijačnimi, lokavo zverskimi, kozmetičnimi očmi. Zaenkrat še ni izumljenega Sistema, s katerim bi se lahko esejist rešil hudih vsakodnevnih naporov, ki jih, pišoč v vedrini, preživlja zanaprej, z estetsko izostrenim okusom in proti duhamornim urejevanjem od zgoraj, ki mu poskušajo nadeti ovirnico na rafinirane socialne načine. Kajti ni vse v tem življenju znanost in ne država in ne kulturna birokracija, ki se je zgodila na svoje stolčke. En sam met kocke ne bo nikoli zadel naključja, je hazardiral že Mallarmé. Življenjska vprašanja so skozi esej dotakljiva odgovorno, pesniško in modro, čutno in mišljenjsko, kar ne more biti prednost zgolj pesnikov in filozofov.

V času nove balkansko pozverinjene vojne, beguncev, informacijsko družbenih povzetkov, računalniških dosežkov, poslovnega menadžmenta, softverskih programskih izpeljav, v času fragmentalne, če ne celo fraktalske estetike je človek dejansko nemočan, ko ne najde več filozofske in ne pesniške opore, ko ne najde izgrajenega sistema, ampak kvečjemu teorijo sistemov in podsistemov, ko obstaja še toliko slutenj nasproti razumu. Z demokracijo smo se znašli začasno v praznem prostoru svobodne volje, ki je samo predstavno drugi izraz za voluntarizem najslabše vrste - skrb za sočloveka je komaj kaj več kakor plačljiva.

Hrepenenje po modrosti bi lahko marsikaj izravnalo in spokorjeno spravilo, saj je esejist usmerjen zoper mrtvo črko, zoper farizejstvo postmodernih asimilirancev. Toliko je še lepih filozofskih, znanstvenih, umetniških in drugih zgodb, ki nas bojo spremljale, toliko je še prispodob, ki si jih je treba domiselno usvojiti, toliko je še formulacij, ki jih bo treba izvorno izreči. V tem je ta tragična ironija. Ravno v človeški izvornosti je tragična ironija. Če je celota stvarna po holističnem principu, pa ne gre zanikati dejstva, da živimo v dokaj atomiziranem svetu, v svetu subspecialnih storitev in dejavnosti.

Ali pa še zmerom velja, da je celota več od svojih delov, kar govorijo običajno v definiciji družbe? Je esej še v takšni prerazdelitvi in posploševanju sploh mogoč? Je opoj ubesedene glasbe samega jezika še tolikanj močan, da prepriča?

Nova tehnologija in stara božanstva, kako se ujemajo? Brezposelnost, sicer pa vsenavzočujoči srednji sloj, kdo ne pozna teh utrinkov dandanes? Skoraj okus po poganskem, po zanikanju. Slovenska revščina, medtem ko se oglašča glasbena skrinja, ja, juke-box... in se svetijo bedži, se svetijo vse tiste nalepke, le obrazi se spreminjajo. Slovanski mitični triglavski svet, torej svet zublato ognjenega in smejočega se, tudi groznega triglavega boga? poznam, poznaš...?

O tem (pra)občutju in gonski besedi sem tudi pisal in pesnil:

Gorje, ki beda ga povzroča,
 sooča z Bogom ubožnih stari svet,
 da se podirata palača, kočča
 in da je, kar bilo je pred
 še gnojno z vojno pesem stara,
 da je, kar bo za novo zlo,
 da bo kot prazen kavč, omara
 in da je tu še zmerom sivo dno.
 Te bedne pesemce zdaj požvižgava
 edino veter spet in spet
 v ubožni svet prastarega triglava.
 Kam šli se bomo, fantje, gret?

V hlastavem tempu samoizgubljenosti išče postmoderni človek še vedno svojo celoto, lastno bit, da se ozavešči, da pride k sebi, da se najde v medsebojnostih. Tako sleherno osebo kot celoto žive biti določajo medsebojni odnosi, vse dokler ne postane z njimi zasvojen in od njih odvisen - pa ne kot šolar ali šolarica, kot radovedni otrok, ki se igra, medtem ko se uči ter se uči z igro. Še celo velika zazrtost v antiko dandanes ne pomaga, kolikor je špektakel nadomestil besedo, kolikor je moderatorstvo pod žarometi spremenljivo iz dneva v dan in kolikor se življenjske izkušnje spreminjajo v kviz. Iz takšnega okolja se esejist v količkaj civiliziranih okoljih ne more umakniti. Govorica duhovnih spoznanj in skušenj in skušnjav ostaja kot substrat biti še zmerom sprva otroško spontana, jasno razvidna, a presegljiva v času spotoma. Besede so v pravopisu in slovarju zato, da jih oživi vsak v svojih zvezah, v neštevilnih ustaljenih ali neustaljenih povezavah in smislih. Tudi najabstraktnejši pojmi se vrnejo po takšnih miselnih zvezah k svojemu zjedrenemu povednemu izhodišču.

Svoj čas, ki teče kar naprej dogajalno in je zajet obsežno v mislih, v slovnici izkustveno, v resnici z izginjanjem in porajanjem, subjektivno v bistvu novosti in v

slutnjah ter v spominih, objektivno z nebesnimi telesi ter zaporedoma uprostorjeno, tudi tukaj v srednjeevropskem času in zgodovini, tudi v zvezdnem času ta hip je treba preživeti - naposled eksistenčno in eksistencialno, da je zavest o lastnem veku prežeta z notranjo resnico biti. Koliko pa so naškrabali pomembnega tudi filozofi - od Geoga Wilhelma Friedricha Hegla do Edmunda Husserla in naprej, primeroma vsaj do Husserla, čigar številno rokopisov, menda kar deset tisoč strani, je še neobjavljenih, sam pa sem pred leti bral tiste *Logične raziskave* hlastno in vedoželjno...?! Spet drugič se vrstijo med slogovno iskrovim Bertrandom Russelom in filozofom organizma Alfredom Northom Whiteheadom, skupno v *Principia mathematica*, ter na neizrečnost reduciranim Ludwigom Wittgensteinom nedopovedljive, še komaj oprijemljive, a simbolno matematizirane formulacije ter njihove različice, morda največkrat zaradi čutnih danosti, ki nastajajo duhovno ali materialno ali tvorijo same materialne nove ocrte ter duhovne zasnutke. Kajpak se to izraža v socialni medsebojnosti, v socialno kritični izostrenosti, v pacifizmih, v mirovnikih in zelenih gibanjih še dandanes - Russelovo razsodišče, ki je obsodilo vietnamsko vojno, obsoja nedvomno tudi balkanske vojne grozote, ki smo jim priča.

Neizrečnost se lahko pojavlja zaradi miselne jasnine ali čutne motenosti, a v vsakem primeru drugače: kajti drugače je, ko je mir, drugače, kadar vihra uničujoča, grozna, sovražna vojna. In drugače gre molče filozof čez neizrečno, drugače spet prizadeti esejist in pesnik. Drugačen je molk, ko govorijo ljudje mimo, drug mimo drugega, in drugačen je premolk med dvema čistima in jasnima mislima. Drugačen je molk v začuden grozi in drugačen je molk izza uspešnega odkritja . Kolikor človek ne soglaša z mistificiranim, a nevrprašljivim svetom, se še zmerom lahko uresniči odprto. Drugačen je molk izza pojma in drugačen zaumno pesniško. V obdobju računalniškega softvera, vsepovsodišnje nabitosti z izbranimi in mediiranimi informacijami, v času robotizacije in človeške brezposelnosti, nadomestkov in modnih izveskov ter populističnih spektaklov... se je življenje resda poznanstvenilo, celo v gospodinjstvu in za družino, kot sporoča nenehljivo pretrgljiva televizijska ekonomska propaganda, a s tem in ravno s tem kopičenjem je odprtih vse več novih življenjskih vprašanj, vprašanj, išočih nemudoma in zanaprej ustrezne človeške odgovore; te odgovore nahaja človek in človeštvo dandanes, pred iztekom tega krvavega, a že demokratiziranega desetletja,

svetovno vojnega in vesoljsko izletnega stoletja in vendar naprednega tisočletja, od Kristusovega rojstva simbolno naprej v razmerjih, ki segajo: od nasilja bede do množične brezposelnosti, od malih zadovoljstev s samim sabo do lakote, bolezni in vojn, od medicine do astronomije, od učenja novih predmetov do virtualne stvarnosti, od uporabe sončne energije do satelitskih sistemov, od padca berlinskega zidu in zrušitve komunizmov kapilarno do novega poudarjanja evropejstva, nacionalnosti ter kupčijske amerikanizacije, od razsula moralnih vrednot, propalih družin do ženskih novih gibanj...

Esejist se dandanašnji srečuje tako rekoč na vsakem koraku s temi vprašanji, a si izbere le nekaj lastnih tem, ki mu ustrezajo motivno.

Prisiljenost ni zadostna niti v kritični situaciji, saj je tedaj običajno mera polna in se prelije v katastrofo. V vihnih časih navideznega zatišja zategadelj tudi esejist večkrat prehaja k različnim temam: od poezije in glasbe k družini in vprašanju socialne psihiatrije, od likovnosti in kritike do teologije in osebnosti... Obrazložitve so se nedvomno spremenile, nazori so se vidno izostrili v drugačnostih.

Če je in ker je srednji vek trajal več kot tisoč let, pa odtlej naprej velja, da se čas doživljajsko zoži, je temporalno nekako bolj napredujoč, čeprav ima teden še zmerom le sedem dni. Danes prevladuje ne le na Slovenskem filozofija menedžmenta, inženiringa in tako imenovane civilne družbe ali demokratičnosti, čeprav so še zmerom ostri izterjevalci, skoporiti oderuhi, stolčkarji in njihove tovarišice in je trobelika - kot za Sokrata v Apologiji - tudi v tej demokraciji pripravljena. Na srečo pa ne velja več totaliteta in ne zgolj parcialnost zase - že kot gledišče vprašanja je bilo zmota, dokler je obstajala komunajzarska diktatura s svojimi prepolnimi jugoslovanskimi političnimi zapori, s poboji nedolžnih množic v Kočevskem Rogu in drugod po socialistično režimski Sloveniji in bivši tiranski Jugoslaviji, z delovno prisilnimi gulagi in taborišči smrti, s prezadolženim socialistično-samoupravnim gospodarstvom... Kajti ne gre več preprosto za negativno dialektiko po izkušnji tuje dolgoletne okupacije Slovenije, niti ne gre več za kolektivni občutek krivde, kolikor gre za doživljajsko osebno izkušnjo, s katero uveljavlja esejist nove tendence, ne da bi jih lepil na vse mogoče abstrakcije.

Esejist, ki hoče ostati zvest samemu sebi, se mora preobraziti, se spreminjati, mora in sme biti prožen. Tako lahko berejo eseje tisti, ki niso ravno poznavavci filozofskih sistemov, a tudi sam esejist se ukvarja z besedami, ki jih ne izbrska iz slovarjev. Tako se skupno bojuje odružbljenost zoper razočaranja in brezup vsakdanjosti, ki je prelit s čokoladnim prelivom različnih idejnih sladkarij, oblastnih garnitur ter modnih dodatkov. Ni mogoče sleherne osebe izpeljati na stvar, je zvleči skratka le v postvarjene relacije. Znotraj odpovedi totalitarizmu zgodovinske bivšosti in pretekle zavesti brani esejist svobodo celostnega izraza, medtem ko se mu lahko porogljivo privoščljivo nasmihejo vsi oni, ki so samo dediči preoblečenih uniform, negativnih zmag in nesmiselnih nacionalnih mitologij.

Zato nisem mogel tokrat pisati kaj več o poeziji in zato nisem povsem gotov, ali so vsi dosednji filozofski sistemi vseodrešujoči, saj uvidevam, kako se v novodobnih mistifikacijah pojavljajo tudi lažni preroki in zajamčeni novi mali bogovi s svojimi gurui vred. Kot da ni več nobenega protislovja in kakor da je istovetnost med vsemi že vnaprej zagotovljena in dana: v tej istovetnosti ali vseistosti sem našel evidentiranih premnogo razočarancev in obupank.

Se kritični pesimizem esejistu kakorkoli splača?

Mar ni več kulturnega sproščenega ozračja, filozofskih prepričanj, za katere se je vredno potegovati, mar je res vse brezizhodno "relativno"? O tem se je vredno pogovoriti in najti izvore smisla. Saj tudi starši prizadetih in invalidnih otrok ne obupajo, tudi sami invalidi ne obupajo, celo slepi se usposablajo za poklic, tudi gluhi in drugi..., da so v družbi drugih samostojni enakovredno, ker tako hoče in zahteva samo življenje. Spet drugi si znajo bolj postavljati življenjske cilje kakor prepreke, najdejo smisel v vztrajnem delu in medsebojnosti, da se v svoji življenjski modrosti ne čutijo izjalovljeni ali prepuščeni usodi naključja ter naključjem usode.

Nihče se ne bi smel zapletati v neskončne zadržke in različice zgolj interpretacij, kaj neki naj bo zavest, pa naj gre za osebno zavest ali narodno zavest, za filozofsko čisto zavest ali eksistencialno zavest, za zavest krivde ali celoto opažanj z mišljenjem..., čeprav si prav v tej planetarnosti "zavesti" in "izvanzavestnega" Zahod in Vzhod podajata roke. Kdor trdi, da je zavest kot budnost odvisna le od hipotalamusa, se sicer

ne moti, vendar mora biti sam uglašen s svojim možganskim priveskom in vidnim pomolkom.

Človek se ne bi smel počutiti le kakor predmet sveta, kot živi del sveta, ki se ove sebe in ve zase, saj se s tem mistificira v materialnem vsakdanu. Saj sta v svetu jaz in ne-jaz, kolikor je človek sam osamosvojen in poln samozaupanja, kolikor sposobno transcendirata svojo istovetnost. Živimo še namreč v nesvetem svetu, kjer nahaja človek v lastni samosti svobodo, ne da bi ga nenehljivo prisilno odružbljali, ga rehabilitirali, ga vračali na zavednost in v službo. Šele tako je, rečeno jasnejše, tubitna bit in je človek svetno bivajoče bitje. Človek dejansko namerava spoznati samega sebe in svet, je dejansko v odnosu s svetom, začeni v primarni družini in na horizontu te subjektivnosti, v kateri se jedri transcendentalni stvarni jaz ali prehodni jaz vseh reči na svetu. Nevolja do okolja je zato - pragma in praksa, je priročnost priročnikov, je večina objektivnosti v življenjskem svetu in nepristransko, a osebno zjedreno z njim. Življenjski svet si ustreza jazno - tukaj se tvori namreč aktualni jaz.

Še je viteštvo. So pravljice, ki niso samo ideološke prazne obljube, ko je vsakomur dovolj nadvrednostnih idej in bivše državnih uresničitvenih preganjalnih idej. Je nekaj ljudsko dobrega in človeškega, ljudje božji! Posvetil sem se tudi sinku, ki sem ga imel in ga spoštujem kot viteza dobrega srca. Tako je izzvenel nekdanj moj klic:

O vitez dobrega srca,
kje nežen v zibelki zaspiš,
o vitez čistega srca,
ki z dušo duš mi govoriš:
priklical v svet si spet Boga,
pol v sanjah tič si, pol si miš,
a ves si v dihu, ves si ta,
ki zdiš se, da moj sen živiš,
o vitez dobrega srca,
kje v nočni zibki sen prespiš.

Kako je potemtakem še sploh mogoče verjeti v stvarnost izvorno, če ne upravičeno z esejem in s sebstvom eseja, ki je sebizadostno?

Tako si tudi nova doba (new age) postavlja svojo filozofijo, svoje kulturne vzorce, svoja verska prepričanja, sebilastna poetična dela, videoinscenacijo likovnin, teatralični špektakel in informacijsko svetovno povezanost. Esejist skoči v to novo dobo kakor v hladno bistro vodo, pripravljen, da bo plaval do druge obale. Plavalni stil, rečeno športno, pa si izbere kot metodo proučevanja sam.

Esej je predigra novega tisočletja, je predrefleksivni zasuk v novo miselnost ter v sprejetje sebi protislovne stvarnosti. Esejist se lahko domisli česa novega in pozablja, koliko starih vzorcev -kulturnih, filozofskih, idejnih... zgledov- je pustil za sabo. Zategadelj esejist zmerom lahko tvega, tvega pa v vmesnosti med bivšostjo in prihodnostjo, med preteklostjo in bodočnostjo, med komaj novimi paradigmami in zastarelimi, a še veljavnimi zamislimi, mislimi in obrazci. Potemtakem se čas obogati z esejistiko, ki je polna upanja in zaupanja, ki pripada esejistovi celostni osebnosti in njegovemu mišljenjskemu slogu, njegovim skušnjavam estetskega okusa in etično

moralnih podvigov. Torej esej odpira dialog in polilog prej v duhovnem kakor v materialnem smislu, je lahko "nekoristna" beletrija in vendar priročen.

Moja mladinska branja filozofov, ki so bili daleč od marksizma, so bila nevarna, zaradi njih sem bil kar tako tepen in me je kot sumljivega po nedolžnem pretepala milica do nezavesti. Mnogo različne leposlovne, filozofske, priročne literature je prišlo iz Gradca, ki je bila zaradi "zahodnosti" nesumljiva. Potlej so mi prinašali raznovrstno literaturo spet francoski prijatelji, osupnila me je drugačna mentaliteta. Spet kasneje sem se soočal z ljubljanskimi vrstniki in južno od Kolpe v različnih krajih s kulturnimi prijatelji, ki so dandanes med drugim mnogi nasprotniki, če ne celo sovražniki Slovenije - moje dežele, čim južneje prebivajo. Usoda mestnega otroka, pa še iz uslužbenske družine povrhu, je razgibana, saj sem se uveljavljal javno mlad in včasih kar preostro, čeprav mi ni žal niti ene polemike, ki sem jo bojeval večidel zoper ustaljeni red neokusnih provincializmov ali socializmov. Nisem smel opraviti velike mature iz filozofije -fenomenologija, eksistencializmi, personalizem...- , ampak sem potlej brž pod pretvezo, da sestavljam nalogo o Ivanu Cankarju, oddal maturitetno pisno nalogo o Franzu Kafki, ki sem ga prebral vsega v izvirniku, prav tako pa tudi Maxa Broda, izjave o pisatelju, literarne teoretike in zgodovinarje ter pričevavce, ki so pisali o meni ljubem avtorju. Hkrati sem bil povsem zaznamovan še od prej s Svetim pismom, s Homerjem in Dantejem, prav tako z grško in rimsko liriko in dramatiko ter filozofijo. Večina esejiziranih člankov ni bila objavljiva, ker je izhajala le preveč iz evropskih avtorskih okvirov, od Karla Krausa do Valéryja, od Thomasa Manna do Thomasa Stearnsa Eliota, še celo od Maxa Benseja do nadrealistov..., ali od Manesa Sperberja do Camusa, od Hansa Magnusa Enzensbergerja -kakor v njegovi nemško parafrazirani himni Deutschland, Deutschland, unter anderm, torej v politični esejistiki- do Rudolpha M. Löwensteina *Psihoanalize in antisemitizma*, od Walterja Benjamina do Ernsta Blocha, od Frankfurtske šole do Lefévbreovega *Materializma*, od Ortege y Gasseta do Nietzscheja...; kajti vse to ni ustrezalo tistim petim "zakonom dialektike" in ne "etičnemu kodeksu" objavljalnosti, ki je bil povsem prikrojen "marksizmu-leninizmu" vse do konca obstoja Socialistične federativne republike Jugoslavije. Ta moja in povrhu pesniška besedila, tudi kar nekaj pesniških zbirk - *Simboli* (od sapfičnega do asklepiadskega verza in kitice, od soneta do gazele...), *Spevi*

(nadrealistična poezija zgodnje dobe brez interpunkcije), topografska poezija, Pesmi v prozi...-, so izgubljena, vendar ne po moji krivdi, saj mi je rodni Maribor udbovsko cinično in državno primitivno vzel vse, razen življenja. Javno pa se itak ne pozna, kadar kdo "izgine" oziroma obstaja v Mariboru nedvomno še drugo mesto, štajersko mesto mrtvih in zavrženih, zlasti zato, ker smo tam oživljali intelektualno ozračje.

A le ohranjeno napisano ostane, četudi so rokopisi neobjavljeni, a to je že usoda, ki ni več le toga zazrtost vase. Dandanes je odlično, ker je mogoče spise ohraniti na računalniških disketah in jih hitro razmnožiti. Eseje je mogoče dandanes hitreje vsaj arhivirati in jih shraniti za pregled in zdravilno duhovno uporabo.

Kajti duhovnega življenja ob koncu tega tisočletja še zdaleč ni konec.

Še zmerom se bojo našli tisti, ki bero esejistiko. In svojim esejističnim vzornikom, že od de Montaignea ali Francisa Bacona in drugih naprej... se ne odrečem, zaznamovali so me s svojim življenjskim slogom in poskusnimi skoki v neznano. In sem še zmerom trdno zasidran v slovenskem duhovnem okolju.

Ampak ta zasidranost je plivkajoča in valujoča, saj me celostno in po podobnih poteh istega naroda v marsičem premetava skozi ubesedeni čas, me v nikogaršnjem prostoru prepričuje, da nisem na vsakogaršnjem dnu, niti na svojem dnu, ko bi slutil v zasidranosti nekoliko bolj blago obliko miselno-čutne uveljavitve.

Že dokaj let je minilo od takrat, ko sem objavil prvi esej, čeprav so mi dopovedovali, naj nikar ne počnem kakšnih neumnosti, prav nobenih neumnosti, naj bom preprosto in lepo tiho, a kolikorkoli nastopom bi se že odpovedal, le pisanju v humanističnem duhu se nisem mogel, me je pač gnalo naprej, kljub povprečnosti in škodljivcem, navzlic tolikerim popadljivim zahrbtnožem in vsem onim, ki so na koncu časa dandanašnji anonimni, pa so bili svojčas strogi pazniki in varuhi, da ne rečem - ključarji svobodne besede, ubijavci mlade mišljenjske besede. Ne gre za to, da bi bil jaz poreden, oni pa komunajzarsko vladajoči angelčki, ampak tisti polizani, karieristično nasmihavi in cmihavi tip polizobražene pravovernosti mi je bil tuj. Modeli bitij na pendreku ali na politično-zaporniški jugožici, ki jih je vsak mali diktator že občinarsko in krajevnoskupnostno animiral v primitivni lutkovni predstavi ideologije, ja, vsaka

režimska službena lutka, ki je plesala samo na partijski liniji, vse mi je bilo esejistično odveč.

Še dandanes mi poplesujejo zapoznele slike Andyja Warhola, Roberta Rauschenberga in Roya Lichtensteina, ko je bilo vsakdanje potrošništvo svojevrstna krvodajalska miličniška akcija. Iz avtobiografskih prozic in odlomkov sem se lepil še deček v montažni esej, prehajal pa sem tudi v prosti verz. In pomislim na dokaj angažirani likovni informel, na Hansa Hartunga in njegove rise... in prej na action painting pijanega Jacksona Pollocka, na razkošnega Williama de Kooniga, v ženskih aktih aktivnega Klinea, pomislim na Motherwella..., pomislim pisalno na *Kruh in vino* neorealističnega Ignazeja Siloneja, knjigo sem dobil za Prešernovo nagrado v gimnaziji, pomislim na Malaparteja, Moravio, ko so dekleta hotele biti podobne Rimljanki in so se obnašale švigljivo kot namiguše, na Pratolinija in Malaparteja..., ja, kaj pa filmi de Sice in Rossellinija... - pri nas pa obvezno neobvezna literatura Gladkova, Fadejeva, Šolohova, ko je zlagana proletkultna motivika napolnjevala kombajnsko monumentalnost in ko je pomenila špelunka klasično obliko, cekajevska slepovernost in sfanatiziranost pa zaradi tako imenovane sleparske revolucije spet in spet eno samo slepilo, torej socrealizem proti socialnemu realizmu in zoper kritično socialno tendenco. *Svet na Kajžarju* se je odvrtil, obljubljali so nam *Dolino miru* in nam dopovedovali, da smo *Na svoji zemlji...* Privilegirani sloji bivšega revolucionarnega partizanstva so vsiljevali teroristični pouk in mafijsko šolo, igrali so se intelektualizem v nemarno, v resnici pa so bili več kot služabniki in več kot hlapci režimskih odmaknjencev - od poslušnih šolnikov do prevzgojiteljev in zdravnikov, od urednikov do sodnikov, od partsekretarjev do direktorčkov, od zveznih poslancev do udbomafijcev... Nekaj nas je še bilo, ki smo ohranjali trezno glavo, ki smo delovali in delali vsemu navkljub, tako da šele dandanes vidim, kaj vse sem tvegat že deček. Oho, avantgardo pa so se šli sinčki in hčericice imenitnega prebarvanega proletkulta in drugi grupaški pretanjeni stremuhi.

Esejistika... vmes v primežu med oblastjo in grupaško alternativo, osebnost proti uradnim osebam, ki so se privilegirane igrale s sabo! Pisal sem tudi utrinke, pripravil

sem nekaj knjig haikujev, ki bi se imenovale Beli listi, ja, in tudi Mark Rothko je slikal Bele liste, sploh belo na belem in belo čez belo...

Pesnil sem. Bral sem epitafe z ustnic ljudi. Bil sem v onstranstvih. Premišljal sem o duhovnih ozvezdijih. Poezija je bila zame slavčja sevna pesem. Na začetku in koncu vsega je bila torej pesem, praznovanje, tiho delo. Ja, duhovni orgazem, samota. O tem sem pisal čustveno poglobljeno takole:

Različne rime mi prihajajo na dušo,
 se v sluh drobijo, v pesem milospevno,
 in tu drobijo slavčjo pesem sevno,
 da prebudile bi še z Bogom grobno rušo,
 s tišino izza molka in z odmevno
 dokončnim zlogom. O Duh, o tuš, o
 nenadni spev! Kaj v svatno davno sušo
 sladkó se šepeta, povrh dozdevno?
 Pomlad mi poje z bogom v sončno dušo,
 čez zlato hladni vrt, čez revno rušo.

Globoko sem dihal, sapo mi je jemalo. Ali je kaj hujšega, kot če v poznem času rečejo, da je še prezgodaj - in ne odprejo? Jim nisem zaupal, nič, nisem mogel verjeti, da so sposobni slovensko takih podlosti. Še ko so ralagali in pisali v časnike, sem se spraševal, kako službeno oblikujejo topila in pivnajo kri, s tiskarskim črnilom vred. Eno pa že moram izreči, v revijah in na radiu so kdaj vsaj kaj objavili, pa tudi urednik je vzel večerno, češ, ta prostor bo treba zapolniti. Ko so postavljali stavci stolpce..., črna umetnost, kler in marksizem, blagopokojni bogovi pa so odtujevali ljudstvu premoženje z nacionalizacijo ter so si gradili svoje vile pod gorcami, vedno predmestno, zase, čisto zase, tabernakljasto. Onle, menda je bil Aleš, je bziknil, da ga ne zanima, ker mu je dolgčas..., ampak njegov pater katehet ga je pohvalil, ni kaj, se reče – religiologija in razlage v amerikanščini..., vse dokler ni ugotovil, kako je, ko se oženiš s tujko: same ovire, pa še temnopoltih ne poznajo in se čudijo, je kulturni in rasni šok. In moja Christina...? NY. Ni?

Ampak če me spomin ne vara, so štrcljasti šefi imeli ljubice, radi so pijuckali in rogovilili naokoli, vmes pa so kot narodni heroji še zaplodili kakšnega sinka in hčerico za nameček. Programonosci so bili neizprosni. Svatovali so med seboj, da je še nebo pobledele in pozelenelo od slovenske zavisti, potem pa je zardelo v revoluciji. Vsaj

samomor je bil mogoč, če ne drugje, pa v zaporih, v političnih zaporih. V samicah in mrakobi, kjer so stene zlizane od dolgih pogledov in ščemečega bolščanja v prazno, kjer so besede grde in žaljive in je imel vsak svojo zgodbo. In so si razdelili funkcije, novi plemenitniki imenitniki, zase zvarjeni v kopico žic in drugih zvarkov, ubesedeni v frazah, ki so se vrstile celo v nekakšne stavke. Biti pesnik, tudi to je življenjski slog. Kot zdravnik, ki se sam odloči za terapijo in ga je treba ubogati. Kot duhovnik, ki mora biti pastir svoje ljube božje čredice. Kot sodnik, ki razsoja z milostnim srcem, a pravično. Kot filozof, ki se ne vdinja oblastnikom, ampak zna misliti tudi s svojo glavo. Nikoli pa kot nekakšen »naravoslovec«, gizda in ničvrednež, slabši od izdajalca prijateljev..., ko imajo skrivnostni vir dobička, da jim poje vesela ptička v gajbici doma. Pri moji veri, da je bilo tako – tako ničesno, ko sem mladél med branji in užival srečo mladosti tudi tedaj, ko so nas topli in nas gledali hladno zviška, tako rekoč uradno. Jim je že prišlo na uho. Potem pa praznina, sladka trava in hoja čez roso zjutraj, še v megli. Tudi čez barje. V tihoti. Med žabami in nebom, tako rekoč haikujsko.

Ja, že tisto moje vztrajanje je bilo mladeniško postmodernistično, ker ni upoštevalo v esejih tolikero plasti socialističnega bluzenja in bleferskega bebljanja, cvenketanja z besedicami in crkljanja, čebnrjanja, godljanja, gobezdanja, hahljanja in jecljanja, marnjanja, nosljanja, objokovanja, pritrjevanja, rjovečega svinjanja, šveflanja, tralala tralala, ubesedenost v zehanju, dovolj žužnjanja in čvekanja v čvek partíjah, dovolj tistih pridig odlomkoma in scela! Med bitjo in nastankom, aktom in potenco, substanco in akcidence, med formo in tvarjo, transcendentalno samodoločnostjo in kategorialno bitno določnostjo, med resničnostjo tvarne biti in duhovne biti, med rečjo in sabo, med stvarnim in mogočim... se nisem nadomeščal, ampak sem vztrajal. V intencionalni globini, kot se reče. In s strukturo čiste zavesti, s smislom, da je jasno, da je jasno izkazano in izvršeno, kar šele bo.

Še to je bilo v meni, takšno esejistično mišljenje, ki se je dotaknilo sebstva in lastne osebne posebnosti. Kaj je potlej moč nad močmi? Kako da se nisem prepuščal nevarni evropski utrujenosti in zanemarljivosti? Kako težko sem dopovedoval v tistih mladeniških časih, da "realizem" še zdaleč ni tisto, kar je zahtevala oblast in kar je zmerom ustrezalo nekakšni grobijanski in neposredno koristolovski pameti! Kajti

režimske lutke so izjavljale vsekaj drugega kot primeroma Nicolai Hartmann ali že prej Immanuel Kant... Od bolečine sem zastokal, a so pogledali proč in se naredili, kot da ne vidijo in nič ne slišijo. Ne čuje nas dobro. Prazno je bilo do brezmejnosti, to je za potlej.

Ekologija tatov, roparjev in balkonov, preplezanih čez noč... Ko se je ohladilo, se je priplazila iz logičnega brloga tudi *animal rationale* ali znana *animal symbolicum*... Lesene deske na potkah so se ukrivile od dežja in preperelosti. Oblikovale so nas poti, ki so bile bolj prazne od nič. Prazne poti, na njih slečeni rajniki, oglodani do kosti in čez, do nič. Kaj res ni smel biti nihče zraven? Vsak trenutek sem bil smrtno ranljiv, mladinsko razvnet, plamtečih oči, dvomeč o vsakršnem sestankovalnem poslanstvu, saj še dnevnim redom nisem zaupal, ja, bil sem mladostno poduhovljen, ponotranjen, nisem se bal boja ne spoprijemov, neskončno ciljev sem imel pred sabo, kar me je nosilo tako rekoč v nesmrtnost. Zato sem se navduševal za nadrealizem, za fenomenologijo, za personalizem, za eksistencializem..., videl pa sem, kako uspevajo pravzaprav izgoreli izčrpanci, kabinetni bledičneži in neživljenjski tipi, ki so težili s svojo brezrazredno in vsakršno svetlo bodočnostjo, kakor da jim ne bo nikoli zapel navček. Sinčki in hčericice, bubasti, je škoda možgančkov, da bi se napenjali, kajne? In so stegovali uradne jezike. Babšeta, ki ne vedo, kaj se reče predpasnik. Gotovo sem še sam potlej odkril, kaj je bilo. Ampak tisti so realizem je bil konec mišljenja. In ta konec mišljenja je bil postavljen v laž o gospodarjenju in gospodarstvu, ko so otipljiva dejstva komunajzarske oblasti drsela po trdih rokah oblastnikov - od šole do vrhovne oblasti kulta osebnosti, ki so mu generali in veljaki prepevali, da se zaklinjajo z zvestobo... Ja, zavzemal sem se za avtonomijo misli, bojeval sem se za lastno eksistenco, bil sem v vlogi človeka, ki stoji pred neskončnim horizontom tam v daljavi, a stoji tukaj, v usodi slovenstva in med zblojenimi svetovnonazorskimi ukazovavci in ideologi. Še tisto malo pameti so združkali v pesti, kot kakšno piščo, kot kakšno piščo - so stisnili pest, pa je bila poroka. Erotiko bi se igrali, dokler ne bi bilo prepozno, saj so vsekdar zamujali, vselej so sanjali na pol in se niso izsanjali, se niso izcedili v svatovskih oblekah. Koktajl pozitivizma in mistike ni bil ravno piten. Erotiko bi zganjali v gibanju, v političnem gibanju, v vsakem gibanju, to je kakor na dlani, lepih oči in ustec, ne da bi se kdorkoli potem še kesal, češ, vse je bilo naravno, je bilo bežno, le da se ne bi

znašli v pretvezah in na natezalnici ničča, na svatbi diktatorjev. Šrangarji so bili bučni, svatba je bila komunajzarska, harmonika partizanska, titovka s krvavo rdečo zvezdo na glavi pionirčkov, le dokolenke so bile še vedno hitlerjugenske in vsaka cacciotta nera se je sceftrala v anarhistično zastavo, v prapor nepotešenih meščuhinj in meščuharjev. Jaza in lastnega mišljenja pa si nisem pustil vzeti, saj sem se uresničeval z mislijo čezkrajevno, ampak sem ostal slovenski kristjan v duši, še lepše, katoliš (katholisch). Ali sem vedel, da je čudo vseh čudes čisti jaz, torej človek sam, ki je podvržen bitnosti? Gledal in opazoval sem vsakdanje resničnike, ki so tradicionalno aufbiksali in vlekli štajerske nože na dan, mrzlovoljno pa so sovražili vsako strast do opazovanja ali do teorije, ker se teorije niso v svojih praksah nikoli udeležili. Rodinov *Mislec* bi se zamislil nad njihovimi postopki, kako se tedaj ne bi še jaz! Kajti pendreki so peli konkretno realistično, socrealistično, politično zavedno, oprijemljivo objektivno, tako rekoč dialektično in historično povrhu klofute - kaj pa je že bilo zdravje in življenje nedolžnega posameznika?!

Ko so preskušali, kar je bilo pred njimi, so zaostajali in krožili v velikih kolobarjih naokoli. Stvarnost jaza so preizkušali z odtegotovanjem stvarnosti oziroma s prevaro, in to jim zamerim - kakor da je življenje sploh privilegij, kakor da so nagoni zanemarljivi, razen črednega instinkta, ki je opravičeval vsakršno nasilje in vulgarnost. Pravzaprav so se bali samostojnega jaza. Bila je zgodovinskost brez smisla in uma, zgodovina brezumja v ogledalu vseenosti in glajhšaltunge (vistousmerjenost!) in površnih klišejev oziroma predsodkov. Kako naj izrečem rečnost reči. Slehernika so se bali. Svojo resničnost so nategovali v čas in prostor in v razsežnosti po mili volji, kakor se jim je zljubilo, zdaj so bili zaposleni z aktualizmi, že takoj zatem pa spet s pravovernostjo oziroma s pranjem možganov, čeprav o možganih niso vedeli kaj mnogo, zato pa njihovim malikovalskim orakljem nikoli nisem verjel. Iz te nejevere in družbenega dvoma sem črpal življenjsko moč za pisanje esejev, sem lahko premišljal, čeprav sam zase, vendar sem lahko radovedno premišljal. In koga vse je motilo znanje in samoizobraževanje, koga vse je motilo, da sem si kdaj pritrgal od ust, le da sem si naročil knjigo... A to je že druga zgodba, je zgodba o možnosti esejistike v pisateljskih pogojih in v sebilastnih okoliščinah.

Esej v času militaristično-miličniške države je bil mogoč potemtakem vsaj v trojem: - kot odvečni balast humanističnega intelektualca, ki so se mu lahko posmehovali vsi, od straniščaric do zveznih komunajzarjev in kabinetnih tipov cekaja, - kot mnenje, ki se dopušča, ker ni nevarno, saj je izraz posameznikovega mišljenja, največkrat presodno okusno o umetnosti, - kot za diamat in histomat marksizma-leninizma povsem nezanimiva filozofija. V vseh treh ozirih sem preskusil, kaj pomeni biti esejist in humanistični izobraženec, kaj umetnik in kaj filozof. Ne gre za nekakšne spekulacije, kjer bi pokukal v zgodovinske interpretacije, napolnjene s pristranostmi in predsodki, marveč gre za to, da se predsodkom odrečem z razmislekom. Soodvisen sem od tega, kar mislim, kar čutim, kar slutim. Čustven sem na tej poti samoodkritja, izumov, kjer ni brezumja. Torej ne gre za neko svetovno zazrtost, ampak za vizijo. Kolikokrat sem se vendar umaknil v ustvarjalno samoto, da sem postal družbeni človek in da sem lahko študiral in pisal eseje! Biti vedec, biti videc. Povrhu strog do samega sebe in za resnico. Duhovni končni cilj evropejstva je vključen v nacionalne in državno javne namene, zato se zdi, da sega nekako v neskončnost, v nenehno duhovno postajalost kot substrat in nastajanje obenem. K temu zase teži vsak evropsko misleči človek, čeprav z voljnimi ciljem in z dopustnostjo biti. Kolikor sem se ovedel tega cilja volje tudi sam, sem lahko uresničeval moralo, etiko, vrednote in normativne ideje. Temu sem ostal zvest vse do dandanašnjih dni. Kajti to, da premišljam, ni greh, in ko esejiziram, se lahko upovedujem na različnih robovih dragega brušenega kamna, ki mu pravim življenje in ki skozenj sije luč duha.

Šok. Šok soba. Gumica v ustih, vata na senceh, sestra pri vzglavju, medicinski tehnik zadaj, vsi v belem. Zdravnik z brizgo. Resen. Šok. EKT. Pa zaobjami stvar, kakor je. In ciganček na ordinacijsko goli postelji, zvezan. Nihče ga ne potolaži. Bo že videl, ko ga bo streslo. Ga bo spajtlalo. Bo v trzajih in poskokih, zvezan. Ga bo dvignilo od muke in mu bo solza spolzela tiho čez lice, le med ječanjem. Z gumico v usih. Mrzlo in belo. Tako jugoslovansko...

Ja, nadaljevati je treba. Marsikomu je dandanašnji odveč postmodernistično, da bi se ukvarjal s problemi, ki se zdijo rešeni, pa se šele v duhu nove evropeizacije šele prav začenjajo. Torej kje je začetek... Globlje, skoraj pri dnu, spijo mrtvi svoj večni

sen, nad njimi kamni, večkrat nič, šele komaj brezno, skala, mah in praprot, gobice in lišaji, hostje naokrog, zrak in čebele in osirji pri tleh. Je mogoče zgodovino izpraskati iz večnosti? Jo splaviti od onkraj semkaj? Groza. Pa še sladki se delajo, pocukrani kot so. Ne bom jih imenoval, saj so imenovani po njih še vedno trgi in mostovi, ceste in ulice in osnovne šole in ploščadi – uličarska javnost skratka. V perfektni slovenščini, rečem, da se rekla izrečejo do konca in da ostane suh okus v ustih, okus po divjih rožičih, z doumevno govorico bistva. Razvežem se v jeziku, govorim skozi znamenja. To odvečnost razumem kot tisto narcisoidno vasezagledanost, ki je vedno tvorila ozke in brezobzirne sekte in slovenske klike. Saj so na začetku vedno le nekakšni lepi nameni, celo prijaznost s pogostitvijo, a se na koncu antropološko izteče kvečjemu v zanikanje, tujost, norost, brezup in samomor ali v negativne ideje samomorilskega nihilizma – v bajko in legendo. Res, prave legende. In kdo je bil neki prava legenda. Koga so prebrali. Slovenska umetnost ni nikoli služila takšnim bednim kreaturam, čeprav se zdi samoveličavna v trenutkih, ko je iztekala dejansko slovenska kri v kloake balkanstva in jugoslovanstva: zdaj *je* odsotno. Vsaj nekaj arhitekture bo ostalo, če ne drugega. Kajti kaj naj ostane od praznih zmagoslavnih in razbobnanih govorov drugega, kot ravno zagrobna zamolčanost!? Razjasnitve slovničnega, bi rekel. Molto vivace. Hip hop, hip hop. Človek gre na Navje in pomisli, da so trupla tam pokojnih mož pravzaprav še vedno živo narodno telo.

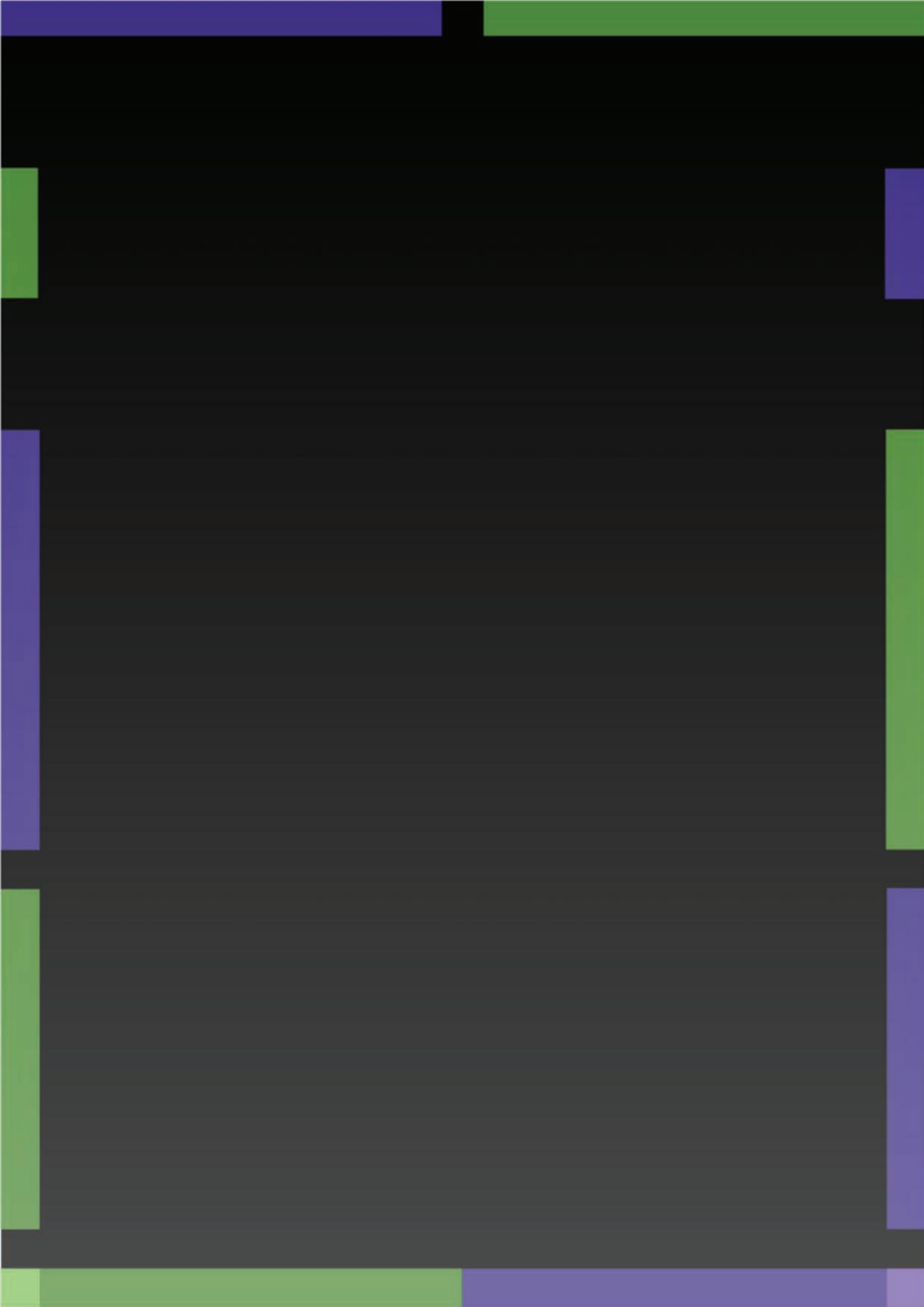
Ali se naj odločimo dokončno? Kolikor se slovensko še vedno ukvarjam s takimi osnovami, kot so imena osnovnih šol in slovenskih krajev, ulic in cest, ki so "nazvana" še vedno mnogokje le po bledem hudodelstvu iz časov krvave peterokrake zvezde, uvidevam, da smo res daleč od evropskega kulturnega duha. Ekologija drobovja se razširi v brezpotje, da razen sebe ne vidim, kam gredo in vstajajo v nebo ali pekel trpeči, v hrastovih krstah potujejo s cimri onkraj čez, na teh čolnicah čez védenje in v popolni skladnosti s svojim izvorom, tudi lažnivi, odlično, počasi in vsebolj v gnezdu zmajevih goličev, tudi z vprašanjem, kje je oče, kakšne da so dobre novice za večnost, ko ni mogoče prevzeti nobene odgovornosti, ko so odpotovali ven, nekam ven, v nesmilečno tihoto, na ležiščih oblazinjenega tafta in svile, sprti bratje in jezikave sestre, vrli kolonisti večnosti, povoščeni v smrti, da so lahko vstali na lastne noge, za jutro pšenice, zbrazdani v brazdah narodove preteklosti in bodočnosti, za košček domače

zemlje... Šele v končni zmagi je pridobila vendarle kulturnost, če ne drugo, in kaj, vsak naj je poplačan po zapisanih dejanjih v Knjigi življenja, premožen z dobrim ali hudim, kako radosten ali utrujen, no, nekaj je treba reči, nekaj pa zamolčati..., kajti kako daleč proti nebu je večnost, rajska dolina slovenstva, koliko juter dotlej? Je za preporod slovenstva treba najprej pogledati vase, se ozreti v lastne pozitivne moči iz volje slovenskega izročila, da bi se zgradili lepši in boljši medsebojni slovenski odnosi in odnosi s soseditvom? Ampak le tv prižgem, čakaj, čakaj, pa brž prepričano slišim in vidim, kako še temu ni tako, ko se odpirajo kanali in po njih poplesujejo sonca in ogledala, svetleči zajčki in praznina, vse do snega in beline same, kot da je treba to pošteno še proslaviti povrh, to goro in podgorje, ta svet od kraške uvale do panonske ravnice, od gorenjskih krav in pastircev do osrednjosti v oponašanju sladkih glaskov, pa brez zamere, kje, in kdaj začnejo, katerega dne v katerem tednu, in uradno? Glej, zaenkrat še ne. Vendar pa *upanje* še vedno obstaja, da se bojo umaknili tisti, ki so zasedli svoje položaje z ozkimi zadnjicami in orjaškimi gobci, tem je namreč še lastnega govna žal, tako so skoporiti. Lahko bi govoril, kako se jim mudi, kajti niti zdaleč mi ni vseeno, kdo sedi na nepotešenih, a znošenih pozicijah oblasti ali kdo nateguje kulturo samo za odrasle in intimno in v živo čez lastne narodne meje, kaj šele čez jezikovne slovenske meje. Analna faza s čredami črednih ljudi! Daj, daj, zemlja, svoje mrtve, da spregovorijo kot zgodovinski oponašalci! Ognjeno zabijanje noža v hrbet ne sme postati tako imenovana svoboda izbire, nikdar med skalovjem na morju ali na gori, na pesku ali v želatinastih meandrih mrtve reke, niti na pašnikih in ne v brezptičjem zraku popolne tihote, le da pridem do sape, jasno, da grem v dobro jutro daleč...

Gluha govorica... Softverski koraki mi kažejo, da so se razmere nekoliko vendarle spremenile. Nekateri resda sicer menijo, da se menda slovenstvo v kulturi obnaša evropsko, v resnici pa je tako, da so posledice pomarksistične balkanoidnosti tiste, ki so celo katerokoli romarsko pot in vsako zakristijo hotele spremeniti v poslušnost "vodžu" ali "voždu", kakor se vzame, in zato v pot spominov na dovoljeno klanje in tovarštva v zlu, namreč v zakotnem, predalpskem slovenskem in oprivoščljivo primitivnem zlu. Svinjarija je svinjarija, pa naj se cedi od srbsko črnogorskih odojkov ali od slovenskih rdečih kolin, od bivših šestih zahudičanih republik: še makedonsko, črnogorsko, bosansko, hrvaško. In če že kdo meni, kakšna je neki prednost, da smo

majhni, bi moral ob takšni nesporni ugotovitvi vendarle vedeti, da je slovenstvo majhno najprej - do sebe in je prav v tem drobtinčarsko, da kdo drhti, ampak zaradi koga spet drhti? Kjer pa prevladuje takšna majhnost, ni nikakršnega zaupanja - od tod navezanost na sovjetskega Velikega brata, ki je hotela razsloveniti slovenstvo v kulturi in jeziku ter ga nadomestiti s spakedranščino jugoslovanščine ali jugoslovanskega srbo-hrvaštva, z orlom v grbu, z vrabcem v grlu. V soseščini bližine je drugače, v softverskem prelivu zgodovine vidim, kako se je prav ta bivši rez končal na prešivu novih tendenc: od spakedranščine prehajamo v brezobzirnost latovščine. Od tod do knjižnega jezika pa je nedvomno še daleč - in zato vidim smisel biti, da sem živel nenehno v kulturi in književnostih. Živim v nizu dveh znakov, ki v skladu s standardom ISO 3166 enolično označuje to mojo - si. Sem skratka v vozlišču, živim že med ubežniki in internetnimi strežniki.

VLADIMIR GAJŠEK
ESEJSKO PETEROKNIŽJE 1

Laser

Vmesniki in miške ali o esejistiki

1. izdaja, 2010

založila in izdala

Intelyway webmedia

za založbo

Vid Gajšek

uredil

Vid Gajšek

lektor

Vid Gajšek

ilustrator

Vid Gajšek

E✉ vid.gajsek@intelyway.com

E✉ vladimir.gajsek@intelyway.com

iz knjige: Lepoznanstvo se ukvarja in se seznanja z vsako bodočo kibernetično umetnostjo, torej gotovo tudi z elektronskimi multimedijalnimi projekti. Alegorične razlage dosedanjih estetskih ideologij so usmerjene v komunikacijo, vendar ne kot "anagogé", torej kot vzpon ali "povzdiga" iz sebnosti do najvišjega bitja, marveč kvečjemu dohodno intervalno - tako se pojmuje tokrat celo samo življenje. Duša, ki se lahko substancializira v novem tisočletju, mora biti razvita kot "skenirana", torej ne več v temnici meščanske ali vaške postelje, ampak v luminizmih monitorjev. O računalniški umetnosti bo mogoče govoriti, ko se bo tridimenzionalnost lahko postvarila s senzorji, ko bodo animacije, grafike, pisave, kibernetične interaktivnosti postale le del vsakdanjika, vse pa v obratu, ko so se vsakršni dvomi razlezli čez dom, domovino in svet, čez "vse" obstoječe in pod "nič". Odtod lažni kozmpolitizem z domačijskim nadihom in evgeničnimi nasmehi. Duša, razumljena platonsko v umnem, srčnem in strastnem, se je naposled tudi pokristjanila, je krščanska duša kot nosilec življenja z Bogom in v Bogu. "Amor Dei intellectualis", rečeno s Spinozino Etiko, je problematizirala prej idejo urejene človekove duše kot idejo Boga. Luminizem ni več "luciferski", ampak je del krščanskega slovenskega, evropskega in svetovnega življenja. Le tako morem doumeti umetnost Zahoda, ki se ni heideggerizirala, ampak je ostala avtonomna šele po vseh modernizmih, vendar te modernizme lahko docela in po svoje ter docela po svoje pre/ob/likuje. Komunikacija je potemtakem že razvidna kot novomedijska, je zavarovana z estetskimi in ontološkimi postavkami ter s poetikami, ki se vračajo k svojemu lastnemu izvoru. Eno so kulturniki v javnosti, drugo sem umetnik v svoji sobi pred računalniškim zaslonom, ko pišem ali oblikujem računalniško grafiko ter občutevam izzive umetnosti - tudi za ceno strašne osame, izključenosti, saj tehnoumetniških posegov pravzaprav niti mladi nočejo razumeti, a predvidevam, da se bo tudi to kdaj začelo pri nas uveljavljati širše, od virtualne knjižnice do elektronske galerije... Šolsko sem se privadil računalniškemu pisanju, celo risanju; pišem spomin s seje do seje, med posameznimi sejami pa se lahko nekako ustavljam, ko pišem z nastavki, z urejevalnikom besedila, kot pravzaprav z vektorsko pisavo in v operacijskem sistemu - kot truetype ali postscript..., rišem pa ne na risalni plasti ekranskega lista kakšnih preglednic, grafikonov in delovnikov, marveč uporabljam risalnike in risalne dostopne programe, kolikor ne rišem tudi preprosto s črkami (topografsko) in znaki (tipografsko). V resnem in poštenem vsakdanjem delu in sporočilnosti povezav kot v ustvarjalnosti se najdevam: najdem se v jeziku. Lahko da inštitucijo teh branj doživljam že čezmerno, za presežno, nekako samodejno računalniško v privzetih prehodih, ko konfiguriram protokole nadzorno ali usmerjevalno - s privzetimi smermi tabelarno, torej skrbniško pojmovno, saj si morajo pojmi natanko ustrezati, se med seboj vseskozi ujemati - podobno kot pri I. Kantu in v njegovi *Kritiki čistega uma*, le za primer. Analiza "kaj-če..." se mi zdi uspešna, ko živim v opazovanju učinkov iz dneva v dan, čeprav ne vem, ali bo imelo kaj haska.

A v naravi ustvarjalnosti je, da s pridom delujem, ne da bi gledal posebej na kakšno vnaprejšnjo korist. Nova tehnologija me že usmerja k potem, ki sicer še niso uhojene, a se kažejo pravzaprav kot nemogoči pogled, kot nekakšen "kiborgični" trenutek v utripu očesa, medtem ko se pogled ne le na literaturo že povečuje. Stvarnost lahko tudi virtualno "zoomam", si jo ogledujem projektno, ko presnamem ekransko sliko: je tukaj mogoča kakorkoli fraktalizacija?